



Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

ALİ KERİM; HAYATI, SANATI VE ŞİİRLERİNİN İZLEKSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Ayça YAVUZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mitat DURMUŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

**ALİ KERİM; HAYATI, SANATI VE ŞİİRLERİNİN İZLEKSEL AÇIDAN
İNCELENMESİ**

Ayça YAVUZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mitat DURMUŞ

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

Ayça Yavuz tarafından hazırlanan “Ali Kerim; Hayatı, Sanatı ve Şiirleri” başlıklı bu çalışma,
24.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz
tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.



Prof. Dr. Ceval KAYA (Başkan)



Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Danışman)



Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLI(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.



Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ


Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik çerçevede elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/05/2019



Ayça Yavuz

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

oTezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

oTezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum. (Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

oTezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

oSerbest Seçenek/Yazarın Seçimi

..... /..... /.....



Ayça YAVUZ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Mitat DURMUŞ danışmanlığında tarafımdan retilindiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.



Ayça YAVUZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....
ABSTRACT.....	6
KISALTMALAR.....	7
ÖNSÖZ.....	8
GİRİŞ.....	10
a- XX. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Edebi ve Siyasi Hayat.....	10
b- Sovyet Devri ve Sonrası Azerbaycan Edebiyatı.....	28
1. ALİ KERİM'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	41
1.1. HAYATI.....	41
1.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi Çevresi.....	41
1.2. ESERLERİ.....	49
1.2.1. Manzum Eserleri.....	50
1.2.2. Mensur Eserleri.....	54
1.2.2.1. Hikayeler ve Povest.....	54
1.2.2.2. Tiyatro Eserleri.....	55
1.2.2.3. Çevirisi.....	56
1.2.2.4. Romanı.....	57
1.2.2.5. Kültür, Edebiyat ve Sanat Yazıları.....	57
2. ALİ KERİM'İN SANAT ANLAYIŞI, DİL VE EDEBİYAT GÖRÜŞLERİ.....	59
2.1. ALİ KERİM'İN SANAT ANLAYIŞI.....	59
2.2. ALİ KERİM'İN DİL VE EDEBİYAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	66
2.2.1. Dil Hakkındaki Görüşleri.....	66
2.2.2. Edebiyat Hakkındaki Görüşleri.....	71
2.2.3. Edebi Türler Hakkındaki Görüşleri.....	72
2.2.3.1. Şiir.....	72
2.2.3.1.1. Şiir ve Düşünce.....	72
2.2.3.1.2. Şiir ve Üslup.....	75
2.2.3.1.3. Şiir ve Dil.....	80
2.2.3.1.4. Şiir ve Biçim.....	82
3. ALİ KERİM'İN ŞİİRLERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ.....	86
3.1. TEMATİK YAPI.....	86

3.1.1. Bireysel Temalar.....	86
3.1.1.1. Saklı Doyumsuz Gerçeklik: Aşk.....	86
3.1.1.2. Varlığın Kutsal Kaynağı: Kadın ve Anne.....	90
3.1.1.3. Dünyalık Zamana Sevgi ile Karışmak: Yaşam.....	93
3.1.1.4. Dünyaya Düşenin Kaçınılabilir Sarılışı: Ölüm.....	96
3.1.1.5. Gür Sesin “Kür”deki Yankısı: Tabiat.....	106
3.1.1.6. “Manalı Bir Şiirin Sihirli Derinliği”: Zaman.....	111
3.1.1.7. Bir Kağıt, Bir Kalem, Bir Şair ve Yalnızlık.....	114
3.1.1.8. Yaşamın Devamlılığını Sağlayan Kaynak Olarak Ümit.....	116
3.1.1.9. Ebedi Seferdeki Yolcu: İnsan.....	119
3.1.2. Sosyal ve Siyasi Temalar.....	123
3.1.2.1. Vatan, Yurt ve Kahramanlık.....	123
3.1.2.2. Ruhî ve Fiziki Yıkımın Beslenme Kaynağı: Savaş.....	126
3.1.2.3. Maske ve Ruha Sinen Ahlak.....	132
3.1.2.4. Yaşamı Yeniden Giyinmek ve Kuşanmak: Eğitim.....	135
3.2. ŞİİRLERİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	137
3.2.1. Nazım Biçimi.....	137
3.2.2. Nazım Birimi.....	140
3.2.3. Ahenk, Ses ve Ritim Özellikleri.....	142
3.2.3.1. Vezin ve Kafiye.....	147
3.2.3.2. Aliterasyon- Asonans.....	151
3.3. ŞİİRLERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	153
3.3.1. Dil.....	153
3.3.2. Üslup.....	160
3.4. SEMBOL VE İMGE DÜNYASI.....	165
SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA.....	176
EKLER.....	181

ÖZET

YAVUZ, Ayça. *Ali Kerim; Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

Bu araştırmanın amacı, Çağdaş Azerbaycan şiirinin gelişmesinde ve yenileşmesinde büyük hizmeti olan Ali Kerim'in hayatını, sanatını ve edebi kişiliğini incelemektir. Yazılı kaynaklar ışığında şairin eserleri çalışma yöntemimizi belirlemektedir. Öncelikli olarak şiirlerinde ele aldığı konular hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında ise şiirlerindeki biçimsel unsurlar tespit edilmiştir. Tezimizin genel amacı Ali Kerim'in şiirlerinden yola çıkarak biçim ve içerik, lirik söylem tarzı bağlamında sanat anlayışını ortaya koymaktır. Böylece Azerbaycan edebiyatında ilkler arasına giren Ali Kerim'in edebiyata dair fikirlerinin anlaşılmasına da ışık tutacaktır.

Anahtar Sözcükler

Ali Kerim, Azerbaycan Edebiyatı, Azerbaycan Şiiri.

ABSTRACT

YAVUZ, Ayça. *Ali Kerim's Life, His Art, Theme Of Poems*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

The aim of this research is to examine the life, art and literary personality of Ali Kerim, who has a great function in the development and modernization of contemporary Azerbaijani poetry. In the light of written sources, the poet's works determine our method of study. Firstly, information about the topics that he embraced in his poems was mentioned and then the formal elements in his poems have been identified. The aim of our thesis is to present his sense of art in the context of form, content and lyrical discourse style based upon his poems. Thus, it will shed light on the understanding of Ali Kerim's ideas about literature who is among the firsts in Azerbaijani literature.

Keywords

Ali Kerim, Poetry, Azerbaijan Literature, Azerbaijani Poetry.

KISALTMALAR

age	: Adı Geen Eser
agm	: Adı Geen Makale
ev.	: eviren
c.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Yay.	: Yayın
E.T.	: Erişim Tarihi.

ÖNSÖZ

Türk dünyasının içinde bulunduğu tarihsel süreçte etkisini gösteren, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik sebeplerden dolayı meydana gelen olaylar, sistemin gerçekleri arasında var olmaya çalışan toplumsal ve bireysel zemini, bir kimlik sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Köklü bir geçmişe sahip olan Azerbaycan'ın, 12. ve 13. yüzyılda şekillenmeye başlayan edebiyat ve sanat değerleri, 21. yüzyılın başlarına kadar öncü bir görev üstlenmektedir. Geçmişten bugüne maddi ve manevi kültürler arasında bir bileşim gösteren edebi ürünler, bugünkü Türk dünyasına ait fikirlerin oluşmasında önemli kaynak konumundadır. Bu anlamda tarihsel süreç içerisinde dil- sanat ve edebiyat ürünleri ile birlikte zamana tanıklık etmiş sanat ve fikir adamlarının araştırılması gelecek nesiller için önem arz etmektedir. Azerbaycan şiirine 20. yüzyılda edebiyat sahasına farklı bir derinlik kazandırmış olan Ali Kerim'in hayatı, sanatı ve eserlerinin incelenmesi Türk dünyası tarih ve edebiyatına katkı sağlayacaktır.

Azerbaycan edebiyatında hikâye, povest, roman, çeviri ve şiir türünün önemli örneklerini veren Ali Kerim'in, Türkiye'de şair hakkında kapsamlı bir çalışmanın bulunmamasının sonucunda meydana gelen çalışmamız, şairlik yönünün baskın olması sebebiyle şiirleri incelenerek diğer türler hakkında da kısaca bilgi verdik.

Azerbaycan sınırlarını aşan, sanatsal birikimiyle ön plana çıkan Ali Kerim'in sanat, dil ve edebiyata dair görüşleri, şiirlerinin tematik ve yapı bakımından incelenmesi ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bunun yanı sıra 20. Yüzyıl Azerbaycan'da edebi ve siyasi hayatta meydana gelen hadiseler ve Sovyet ideolojisi ile şekillenen Azerbaycan edebiyatının sosyal ve kültürel bilincin oluşmasındaki önemi birbiriyle bağlantılı olarak verilmiştir.

Tez çalışmamızda *Hemişe Seferde*(1963), *Qızıl Qanad*(1965), *Qayıt*(1983) ve *Mavi Nağmenin Sahilinde*(1991) kitaplarının içerisinde yer alan şiirlerin, *Seçilmiş Eserleri* (2004) kitabının içinde yer almayı sebebiyle çalışmamızda buradaki şiirler esas alınmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Azerbaycan’da süreç içerisinde gelişim gösteren edebiyat tarihi ve edebiyatın gelişmesinde önemli çalışmaları olan yazarları “Giriş” başlığı altında değerlendirdik.

Tez çalışmamızın birinci bölümünde, Ali Kerim’in çocukluk yılları, eğitimi, aile çevresi hakkında bilgilere yer verdik. Yine aynı başlık içerisinde manzum ve mensur türünde verdiği eserlere değinerek yayınlanmış eserleri kronolojik bir sıra ile verdik.

İkinci bölümünde, şairin sanat anlayışı, dil ve edebiyat hakkındaki görüşlerini şiirleri ve kaleme aldığı diğer türlerdeki eserleri ile hakkında birden fazla araştırma yapmış olan şair ve yazarların çıkarımları doğrultusunda ele aldık. Edebi türler hakkındaki görüşlerini ise şiir, şiir ve düşünce, şiir ve üslup, şiir ve dil, şiir ve biçim alt başlıkları altında değerlendirdik.

Üçüncü bölümde ise şiirlerindeki bireysel, sosyal ve siyasi temalar içerisinde ağırlıklı olarak ele aldığı konuları verdik. Şiir türündeki ustalığıyla kaleme aldığı şiirlerinin nazım biçimi ve nazım birimi özellikleri ortaya konuldu. Dil ve üslup özellikleri ile sembol ve imge dünyası ayrı bir başlık altında değerlendirildi. “Sonuç” bölümünde ise çalışmamızın son değerlendirmesini yaptık.

Ali Kerim’in hayatı ve sanatıyla ilgili bilgilere Cavanşir Yusifli, İfrat Eliyeva, Altay Memmedov, Sona Xeyal Feyzi Mustafayev’in şair hakkındaki monografi, makale ve kitaplarından yararlanılmıştır. Kaynakça kısmında ise çalışmamız süresince kullanılan kaynaklar alfabetik düzene göre sıralanmıştır.

Tez çalışmamız kütüphane ve internet üzerinden ulaşabildiğim kaynaklar doğrultusunda hazırlanmıştır. Ayrıca kaynaklara ulaşmam konusunda kütüphanesini açan ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mitat Durmuş’a ve Kafkas Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölüm hocalarına müteşekkirim.

Lisans eğitimimden itibaren kendimi geliştirme idealiyle çıktığım bu yolda yardımları ile ufhumun açılmasını sağlayan tez çalışmamın yöneticisi sayın hocam Doç. Dr. Mitat Durmuş’a, çalışma süresince bilgi ve tecrübelerini paylaşmayı esirgemeyen Doç. Dr. Adem Polat’a, Dr. Öğr Üyesi Azer Yavuz’a ve Öğr. Gör. Alper Bahtiyaroğlu’na, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ardahan, 2019

GİRİŞ

a- XX. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Edebi ve Siyasi Hayat

Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan, Rusya, İran, Gürcistan ve Ermenistan ile olan sınırları stratejik bir konum olma özelliğine sahip, Hazar denizi üzerinden birçok ülkeye ulaşımın kolay sağlanması sebebiyle de avantajlı bir coğrafyadır. Tarihsel kültürel açıdan birçok ülke ile bağlantılı olan Azerbaycan, kuzeybatısında yer alan Türkiye ile bulunan kısa sınırı iki ülkeyi tarihi ve kültürel bağlamda birbirini etkileyen köklü ve uzun bir geçmişe sahip olmasında önemli etkenlerden biridir. Çok çeşitli etnik ve dini aidiyeti sahip olan bu coğrafya, farklı etnik ve dini kökeni bünyesinde barındırır. Kafkas ülkeleri arasında en geniş topraklara sahip olması, iklim ve toprak özellikleri ile tabii kaynakları, tarihi ve ekonomik sebepler, ülkenin bir cazibe merkezi haline gelmesinde önemli bir rol oynar. “Kafkasya adının kökeni, eski Yunan kaynaklarında günümüzde batı Kafkaslarda yaşamakta olan Adige halkının ataları olarak zikredilen Kavkas terimine dayanmaktadır. Eski Yunanlılardan Romalılara Kavkasus olarak geçen bu ad, Kafkas sıradağlarının adı olarak kullanılmıştır. Ortaçağ boyunca unutulmuş ve Kafkasya halklarının hiç biri tarafından yaşadıkları bölge için kullanılmayan Kafkasya adı, 18. Yüzyılın başlarında Çar I. Petro idaresinde Kafkasya'nın Rusya tarafından işgalinin ardından, I. Petro'nun Petersburg şehrinde kurduğu “İmparatorluk İlimler Akademisi”nin bilim adamları tarafından tekrar canlandırılmış ve Rusya'nın yeni işgal ettiği bu dağlık coğrafyayı tanımlamak için eski Yunanlıların ve Romalıların kullandığı Kavkasus adı, Kavkaz (Кавказ) biçiminde Rus diline ve literatüre girmiştir (Kırzioğlu 1993:XV). Nitekim Kafkasya ile ilgili eski Osmanlı arşiv belgelerinin hiç birinde Kafkasya adına rastlanmaz. Onun yerine Çerkezistan, Kuban, Dağıstan, gibi isimler yer alır. Osmanlı belgelerinde Kafkasya adı ancak Rusya tarafından bu bölgeye Kavkaz adının verilmesinden sonra, sıklıkla da 19. yüzyıl başlarından itibaren görülmeye başlanır”[CITATION Tav06 \p 2 \l 1055].

Karadeniz ve Hazar denizi ile sınırı olan Kafkasya, bulunduğu jeopolitik konumu sebebiyle cazibe merkezi haline gelişi, enerji ve doğal kaynaklarının zenginliği diğer ulus devletler için bir sömürü kaynağı olmasını sağlayacaktır. Kafkasya'da Rusya'nın

başlatmış olduğu verimli topraklar üzerindeki ilhak etme politikası sonucunda 19. yüzyılın başlarında Rusya, Azerbaycan topraklarını kendi bünyesine katarak bölgede hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. Başta Rusya olma üzere İngiltere ve Fransa'nın da destekleriyle yıllar sonra yapılacak olan bir antlaşma ile Kafkasya'daki toprak bütünlüğü bozulur. “Rusya ile İran arasında 1804’de başlayan Azerbaycan coğrafyasına hâkim olma mücadelesini Rusya kazanmış, 1806 yılına gelindiğinde, Revan, Nahçıvan, Gence, Karabağ, Şeki, Şirvan, Bakü, Kuba Hanlıkları Rusya tarafından ele geçirilmiştir. Ama bunun İran tarafından kabulü daha sonra yapılacak olan anlaşmalarla olmuştur. İran, Rusya ile yaptığı savaşta mağlup olmasından sonra Karabağ’ın Gülistan bölgesinde 12 Ekim 1813 tarihinde imzalanan Gülistan Antlaşmasına göre; Talış, Şirvan, Kuba, Bakü, Derbent, Gence, Karabağ ve Şeki Hanlıkları Rusya’nın hâkimiyetine bırakılmıştır”[CITATION Yeş08 \p 188 \l 1055]. Bir milletin tarihi, kültürel sosyal ve siyasi kaderini etkileyen bu antlaşmadan sonra Güney Kafkasya topraklarındaki hak iddia edemeyeceğini anlayan aynı zamanda yönetimde bulunan Kaçar Hanedanının bağlı olduğu İran, İngiltere ve Fransa ile işbirliğinde bulunarak Rusya’ya karşı saldırıya hazırlanmıştır. Kuzey Azerbaycan Hanlıklarını ele geçirmek üzere, 16 Temmuz 1826 tarihinde harekete geçen İran ordusu, ilk başlarda bir başarı elde etmiş gibi görünse de savaşın daha sonraki evrelerinde mağlubiyete uğrayarak, Rus ordusu 1 Ekim 1827 tarihinde Revan’ı, ardından da Nahçıvan’ı ele geçirmiştir[CITATION Yeş08 \p 188 \l 1055]. Bütün bu siyasi çalkalanmalar içerisinde varlığını sürdürmeye çalışan Azerbaycan halkını büyük bir hezimete uğratan ve Azerbaycan’ın ikiye bölünmesine sebep olan Türkmençay antlaşması, “9 Şubat’ı 10 Şubat’a bağlayan gece saat 12’de Tebriz’in güneyinde Meyane şehrinin yakınlarında bulunan Türkmençay kasabasında Meşedi Muhammed’in evinde imzalanmış, 9 daha sonra 29 Temmuz 1828 tarihinde hazırlanan protokol Rusya’yı temsilen Paskeviç ve Griboyedov,10 İran’ı temsilen de Mirza Cafer tarafından onaylanmıştır”[CITATION Yeş08 \p 189 \l 1055]. Bölünmenin ardından Azerbaycan’ın tarihi, kültürel ve edebi sahada uzun süre kendini belli edecek olan Rus baskısı, eğitim ve edebi faaliyetler başta olmak üzere birçok alanı etkileyecektir.

Rus dilinin öneminin arttığı bu dönemde, Rus dilinin Batıya açılan bir kapı olarak görülmesi Azerbaycan edebiyatını Rusya’nın etkisi altında ilerlemesine sebebiyet verecektir. İki kola ayrılan Azerbaycan edebiyatının kuzey bölümü değişen zamana ayak

uydurarak yenileşme yoluna girerken, güney bölümü ise geleneklere bağlı kalarak ilerleme göstermeye çalışmıştır.

20. yüzyılın ilk yılları Rusya ve Azerbaycan açısından toplumsal ve siyasi değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özgürlük düşüncesi ağırlık kazanmış, Osmanlı, Rusya ve İran’da halk hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Müslüman ülkelerde başlayan özgürlük ve meşrutiyet hareketleri, halkı yönetimlerle karşı karşıya getirmesine sebep olmuş, Rusya’da ise Çarlık rejimine karşı Bolşeviklerin desteklediği işçi ayaklanmaları bölge açısından hareketli yılların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 1905 ve 1907 Rus İhtilâlleri Bolşevik hareketlerini güçlendirmiş ve kısmen de olsa Çarlık Rusya’sında geçici bir özgürlük ortamı sağlanmıştır[CITATION Adı07 \p 1-2 \l 1055]. Yavuz Akpınar Azerbaycan’da edebi ve siyasi hayatta meydana gelen değişikliği şu şekilde ifade eder:

“Bakü petroleri her ırktan insanı kendine çekiyordu. Bu gelişmenin yararı yanında faydası da vardı. Bakü kültür ve sanatta süratle gelişti. Azerbaycan kültür ve basın hayatının merkezi artık Kafkasya Umumi Valiliğinin başkenti Tiflis değil, Bakü idi. Buna bağlı olarak Bakü’de zengin işadamları ortaya çıkmış, Rusçayı çok iyi öğrenmiş bir genç nesil yetişir; Batı medeniyetini yakından tanıyan aydınlar sınıfı oluşmuştu. Rus meşrutiyeti (1905), ardından gelen İran meşrutiyet hareketleri, Türkiye’deki meşrutiyet, sosyalist, Türkçü, İslamcı politika ve kültür anlayışları Azerbaycan’ı derinden etkilemeğe başlamıştı”[CITATION Akp04 \p 63 \l 1055].

Bu durum, Batı’nın fikir ve düşünce yapısıyla tanışan aydınlar arasında fikirlerin kutuplaşmasına sebep olurken sıradan halk üzerinde de etkisini gösterir. Bir kısım aydın yenilikçi ürünler verirken, bir kısım aydın ise Türkiye ile ortak fikir ve düşünceleri besleyecek ürünler verir. Siyasi hayatta meydana gelen buhranlı dönem Azerbaycan halkını ve aydınlarının düşüncelerinin etkisizleşmesine ve toplumun birbirinden uzaklaşmasına sebep olur.

Hayatın değiştiği yerde sosyal ve siyasi yönde de bir dönüşüm gerçekleşir. Siyasi hayatta meydana gelen ikilileşmenin edebi sahaya yansması, eserlerin içeriğinin değişmesinde belirleyici bir görev üstlenir. Rus yaşam tarzını benimseyen insanlar yenilikçi olarak anılırken, bunun karşısında yer alan medrese eğitimi görmüş din âlimleri ise dini kötüye kullanarak kendilerine bir taraftar oluşturur. Celil Memmedguluzade’nin “Ölümler” piyesi şeyhlerin, mollaların, dini istismar eden âlimlerin dini istismarının anlatması bakımından önemli bir eserdir.

Yenileşmenin başladığı bu dönemde Azerbaycan modern edebiyatının doğuşuna katkı sağlayan önemli şair ve yazarlar bu sürecin en güçlü zincirini oluşturur. Bu isimlerden birisi de Mirza Kazım Bey'dir. Şarkiyata, dile, tarihe ait eserler yazan şaire, dünya çapında şöhret kazandıran 1839'da Kazan Üniversitesince neşredilen "Grammatika turetsko- tatarskogo yazıka" adlı Rusça umumi Türk- Tatar grameridir. Bu kitap, dünyada yazılan ilk mukayeseli Türk lehçeleri grameri olması sebebiyle büyük önem arzeder[CITATION Akp04 \p 46 \l 1055]. Türk dilinin araştırılmasıyla ilgili yapılan çalışmalar önemli bir yere sahiptir. Edebiyat yaşamında yüzden fazla eser veren yazar hayatının büyük bir kısmını ana dilinin öğrenilmesi ve öğretilmesiyle ilgili çalışmalar yaparak geçirir.

Azerbaycan'ın ilk dilcisi ve bilim adamı Mir Abbaskuluğa Bakıhanlı Kudsi (1974-1846)'nin maarifçilik faaliyetleri, 19. yüzyıl Azerbaycan coğrafyasının aydınlanma yolunda ilk adımını attığı dönemlere denk gelir. Millileşmenin, maarifleşmenin ilimle başarılı olacağını savunan aydınlar, özellikle edebiyatı, tiyatroyu, bilim kitaplarını, gramer ve anadilini okuma ve öğrenmenin ve okulların açılmasını ilerlemenin, aydınlanmanın bir aracı olarak görülür.

Klasik medrese eğitimi alan Mirza Şefi Vazıh(1794-1852)'in, dine karşı yaklaşımı aldığı medrese eğitiminden tamamen farklı yönde olur. Din ve dindarlık olgularının sadece halkın sömürülmesi yönünde kullanılıyor olmasını gören, kaleme aldığı eserlerinde ana tema olarak işleyen ilk Azeri aydınlarından birisi olur. Vazıh, hayatının büyük çoğunluğunu eğitimci olarak geçirir. "Gence'de ilk hususi mektebi açmış, 1846'da resmi Rus kaza mektebi açılınca orada muallim olarak vazife almıştır. 1844'te Tiflis'te bulunduğu sırada "Divan-ı Hikmet" adlı bir şairler meclisi kurmuş, bu şehirde yaşayan şairleri, münevverleri edebi bir mahfelde, etrafında toplayarak, onların devrin sanat, edebiyat hayatında mühim bir rol oynamalarında etkili olmuştur"[CITATION Akp04 \p 48 \l 1055].

1850'lerden sonra modern Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcisi Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878) olur. Bir din adamı olarak yetişmesinden ziyade, Şark dilleri mütercimi görevinde bulunduğu sırada Rusça öğrenmesi, onun devlet işlerinde görev almasındaki ilk şartı yerine getirmesini sağlayarak devletin diplomatik işleriyle meşgul olmasına ve bu sayede devlet düzenine yakından iştirak etmesini sağlar. Eleştirel, gözlemci ve aynı zamanda büyük bir bilgi birikimine sahip olan realist yazar,

Azerbaycan edebiyatın en başarılı örneklerini verir. Eserlerinde toplumun aksayan yönlerini ortaya koyarken daha çok bireyleri değil toplumu hedef alan, yalancı din adamlarını ve idarecileri tenkit eden söylemlerde bulunur. Hekayeti- Molla İbrahimxəlil Kimyager, Hekayeti Müsyö Jordan Hekimi- Nebatat ve Derviş Mesteli Şah Caduküni-Meşhur, Hekayeti Xırs Quldurbasan, Sergüzeşti- Veziri- Xani- Lenkeran, Sergüzeşti-Merdi- Xesis, Mürافیe Vekillerinin Hekayeti komedileri ile Azerbaycan realist tiyatronun ilk örneklerini verir. Onun Aldanmış Kevakib hikâyesi ise realist nesrin en güzel örneğidir[CITATION Mem05 \p 25 \l 1055]. Azerbaycan modern realist tiyatronun temellerinin atılmasında önemli rol oynar.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren alfabede meydana gelen değişim, dönem içerisinde siyasi ve kültürel söylemlerin iletilmesinde önemli bir araç özelliği kazanır. Bu mesele Mirza Fethali Ahundzade için de önemli bir konu olur. Okuma ve yazmada Arap harflerinin zorlayıcı olduğunu dile getiren Ahundzade, “hazırladığı Farsça layihasını Türkiye, İran ve Rusya devletlerinin ileri gelen devlet adamlarına gönderir. 1857’de söz konusu layihasını İstanbul’a Osmanlı devleti ilgililerine göndermiş fakat bir cevap alamamıştır. Nihayet 1863’te izin alabilerek İstanbul’a gelir. Cemiyet-i İlmıye-i Osmanıyye’de Münif Paşa’nın ve kendisinin de hazır bulunduğu bir komisyonda görüşülür. Fakat layiha bilhassa kitap basma meselesindeki zorlukları ortadan kaldırmadığı ve okuma ile yazmayı pek de kolaylaştırmadığı gerekçesiyle reddedilir”[CITATION Akp04 \p 52 \l 1055]. Geri kalmışlığın temel sorunlarından biri olarak görülen Arap alfabesinin yerine, bu geri kalmışlığın ortadan kaldırılmasına yönelik modernleşmek (batılılaşma) adına atılan ilk adım olarak Latin alfabesinin kullanımı amaçlanır. Arap alfabesini kendi kuralları çerçevesinde iyileştirme düşüncesinde olan Ahundzade, “ilk defa 1873’te İstanbul’daki “*Hakaik*” gazetesine yazdığı bir mektubunda açıklamıştır”[CITATION Akp04 \p 52 \l 1055]. Yeni alfabeyle ilgili açıkladığı projesinde şu ifadeleri kullanır:

“Ülke ve halk karşısında her türlü başka hizmet alfabeyi ıslah etmek tedbiri karşısında ikinci dereceli bir tedbirdir. Demiryolu önemlidir, ancak eski alfabeyi değiştirmek ondan daha önemlidir. Telgraf önemlidir, ancak eski alfabeyi değiştirmek ondan daha önemlidir. Çünkü her şeyin temeli bilgidir; bilgi ise alfabenin kolay olup olmamasına bağlıdır”[CITATION Mem05 \p 6 \l 1055].

İfadelerinde görüldüğü gibi modernleşme yolunda halledilmesi gereken en temel sorun alfabe değişikliğidir. Ahundzade’nin dil politikaları geliştirerek batıda bulunan

kaynakların ulaşımı kolaylaştırmak ve edebiyatı bir zümreye ait olmaktan kurtarmak en önemli amacdır. Batıyla, edebiyat yoluyla etkileşim sağlayarak bir milletin düşünce yapısının değişmesi sağlanacaktır. Alfabe değişikliğini öncelikle sıradan halk, eğitimsiz kişiler, öğrenciler ve gençler arasında yaymak için çalışmalara başlar. Halkın uyanmasını istemeyenler cahil din adamları ise bu amaca karşı çıkar. Yirmi yıldan fazla bu uğurda çalışmaları olan Ahundzade'nin maarifçilik tohumlarının bir gün filizleneceği ümidindedir. Şunu söyleyeceksiniz: Mirza Fethali, bütün bunlar soğuk demiri dövmek gibi bir iştir. Evet, bunu ben kendim de anlıyorum. Lakin yine de yazarım ve sağ olduğum sürece yazmaya devam edeceğim ki, alfabeyi değiştirme fikri bütün insanlar arasında yayılmış olsun. Biliniyor ki, on beş yıla yakındır, bu fikrin tohumunu ben İran'da ve Osmanlı toprağına serpiyorum. Şüphesiz ki, bu tohum bizim haleflerimiz zamanında yeşerecektir[CITATION Mem05 \p 7 \l 1055]. Ahundzade'nin girişimiyle başlayan alfabe sorunu dönemin yüksek zümresi ve aydınları tarafından değerlendirilerek 1923 yılında kabul edilir [CITATION Erg10 \p 143 \l 1055].

Toplum aydınlatma görevini üstlenen Ahundzade, çağdaşlaşma yolunda halkın sorunlarına çözümler arar. Sahnelediği tiyatrolarında genellikle halkın hatalarını, dinin istismar edilmesi, kötü alışkanlıkları, kadının toplum hayatında geri plana atılması gibi sosyal sorunlar üzerinde durur. Bunu dile getirirken halkın kendini görebilmesi için tiyatronun eğitici yönünden faydalanır. “1850-55 yılları arasında 6 komedi ve bir de hikâye yazar. Fakat tiyatro eserlerini Türkçe olarak 1859'dan önce bastırmaz, Rus sansürü izin vermemiştir. Bunun için temsilcilerini Rusçaya çevirir, bu Rusça çeviriler daha önce basılır ve sahneye konulur. “Temsilat” adını verdiği komedileri Türkler arasında yazılan ilk tiyatro eserleridir”[CITATION Akp04 \p 53 \l 1055]. Mirza Fethali Ahundzade'nin, milli bilinci uyandırmak için attığı bütün adımlar temeli sağlam kurulan yeni bir edebiyatın oluşmasına ön ayak olmuştur.

Realist eserleri ile ön plana çıkan Kasım Bey Zakir (1784- 1857) aşık tarzı şiir geleneğinin en önemli temsilcisi olurken, İsmail Bey Kutkaşanlı (1806- 1869) ise ilk modern hikaye “Reşid Bey ve Saadet Hanım” hikayesi dönem içerisinde ön plana çıkan önemli iki şahsiyettir.

1850'li yıllarda Rus tesiri bölgede etkisini artırır. Ruslar tarafından kurulan petrol, ipek fabrikası ve liman Bakü'nün hızla gelişmesini sağlar. Ekonomik hayatta meydana gelen bu değişiklikler, sosyal ve kültürel hayatı da etkiler. Yeni düşünce ve fikirlerle modern

edebiyatın temellerinin atıldığı bu dönemde, yüksek zümreye hitap eden Klasik edebiyat etkisini kaybederek, yerini toplumda meydana gelen gerilik, sosyal düzendeki bozukluklar, milli mücadele, vatan ve hürriyet sevgisi yeni oluşan edebiyatın özgün konuları arasında yer alır. 19. yüzyıl satirik şiirin öncüsü olarak tanınan Seyyid Azim Şirvani (1935-1888), özellikle devlet dairelerindeki Rusların eziyetlerini, rüşvet ve keyfi davranışlarını, cahil ve dini menfaatleri doğrultusunda kullanan din adamlarını acı ve alaylı bir şekilde eleştirir. Din adamı olarak görev yapmaması onu daha çok eğitim alanına yönelmesine sebep olur. Azerbaycan Türkçesinde ders kitapları bulunmadığı için Farsça ve Azeri Türkçesiyle eserler vererek, bunların ders kitabı olarak okutulmasını sağlar. Azerbaycan coğrafyasında Rusça öğrenimine karşı ön yargıyla yaklaşan halkı öğrenmeleri konusunda destek verir, Çağdaş ilimlerin öğrenilmesi konusunda bunu bir zorunluluk olarak görür. Şamahı'da o dönem şairler arasında yaygın olan geleneğe uyarak bir şairler meclisi kurar. “ “Beytü's- Safa” adını verdiği bu mecliste Şirvan şairleri kendi etrafında toplandı”[CITATION Akp04 \p 56 \l 1055]. “Seyyid Azim Şirvani, devrinin ilerici, inkılâpçı, maarifçi şahsiyetleri arasında müstesna bir yer tutmuş, şiirleri ile modern edebiyatın ufuklarının genişlemesinde birinci derecede rol oynamıştır”[CITATION Akp04 \p 58 \l 1055].

19. yüzyıl, yenilikçi fikirlerin oluştuğu, şair ve yazarlar tarafından edebiyatın çeşitli türlerinde ilk örneklerinin verilmesi açısından önemli bir dönemdir. Batı ile arasında kurulan iletişim sosyal, siyasi ve kültürel alandaki ilişkiler edebiyatın birçok türünde gelişme göstermesinde aracı konumuna gelir. Özellikle fikirleri ve dünya görüşleriyle milli şuur oluşturma çabasında olan şair ve yazarlar batıdan aldıkları türlerle milli benliğinin farkında olan bireylerin topluma kazandırılması arzusuyla hareket eder. Bu amaçla eğitimle aydınlanmış çoğunluğu teşkil eden halk tabakasını “eski” olarak nitelendirdiği dönem ile olan bağını koparmak ve onu Çağdaş toplumların seviyesine yükseltmek amacıyla eserler kaleme alır. Kültürel alanda meydana gelen değişiklikler içerisinde, basın ve tiyatronun ortaya çıkışı zorlu bir dönemden geçer. Okuma- yazma bilmeyen köylüler tarafından gazete ve tiyatro gibi faaliyetlere ilginin az olması sebebiyle okunma oranında düşüş görülür. Bu sebeple birçok dergi ve gazetenin 20. yüzyıla gelinceye kadar yayın hayatına son verilir. Basın hayatında meydana gelen bu değişim, eğitim alanında tamamen farklı bir tesir gösterir. Yeni Usul-ü Cedid okullarının açılması, ders kitaplarındaki düzenleme gibi birçok reform, toplum yaşamında büyük

etkisi olur. Rusların, Müslüman halkın hayat tarzına getirmiş olduğu bir yenilik olarak görülen tiyatro, Müslüman olmayan halk tarafından kabul edilirken Müslümanlar tarafından kâfirlerin yaşama şekli olarak kabul edilerek uzaklaşılır. Tiyatronun sahnelenmesi dönemin aydınları arasında bir tartışma konusu olur. Yavuz Akpınar Azerbaycan’da tiyatronun doğuşunu ve gelişmesini şu şekilde anlatır:

“Avrupalı hayat anlayışının bir sonucu olarak 1849’da Umumi Vali Prens Vorontsov, Tiflis Rus tiyatro binasının temelini attırdı. Tiyatro binası 1851’de hizmete açıldı. Vorontsov, Kafkasya’daki muhtelif ırkların; Türk, Gürcü ve Ermenilerin münevverlerini tiyatro eserleri yazmaları için teşvik de etmiştir. Böylece Müslümanlar arasında ilk tiyatro yazarı olarak görülen Mirza Fethali Ahundzade, 1850 yılında ilk komedisi olan “Hekayet-i Molla İbrahimhalil Kimyager” i yazdı. Bunu aynı yıl yazdıkları; Mösyö Jordan, Lenkeran Hanının Veziri eserleri takip etti. Rus sansürü sebebiyle kitap halinde bastıramadığı eserleri ise şunlardır: 1852’de Hekayet-i Hırs-ı Guldurban”, 1853’te “Hacı Gara”, 1855’te “Murafaa Vekilleri”[CITATION Akp04 \p 58 \l 1055].

1880 yılından sonra Azerbaycan tiyatrosunun gelişimi açısından çok verimli bir dönem başlar. Pek çok eser kaleme alınır ve çeşitli topluluklar oluşturularak sahnelenir. Bu dönem içerisinde Hasanbey Zerdabi, Necefbey Vezirli, Sultan Mecid Ganizade, Neriman Nerimanov’un çok büyük hizmetleri olur. Mirza Fethali Ahundzade’den sonra Azerbaycan tiyatrosunun ilk profesyonel oyun yazarı Necef Bey Vezirli (1854-1926) olur. Eserlerinde genellikle sosyal hayata ve insanın hayatla mücadelesini, şehir hayatını, tüccar ve zengin sınıfın hayat tarzını, gerçekçi bir tarzda ele alır.

1905 İhtilâlinin edebi alanda yaratmış olduğu rahatlama, bu dönemde birçok gazete ve dergi faaliyetlerinin başlamasına ortam hazırlar. Siyasette aktif rol oynayan, yazarlık yönüyle ön plana çıkan Neriman Nerimanov(1870-1925), Azerbaycan matbuat tarihinin en önemli isimlerinden birisidir. Siyasi hadiselerin basın hayatında belirgin şekilde kendini gösterdiği bu dönemde, yayımlanan gazete ve dergilerin büyük bir kısmı Bakü’deki matbaalarda basılır. Edebiyat tarihçileri bu yılların basınına üç ana siyasi başlık altında incelemektedirler: Bolşevik basın, demokratik-inkılâpçı basın ve milliyetçi-dinî basın. Bolşevik basının temsilcileri *Davet*, *Tekâmül* ve *Yoldaş* gazeteleridir. Azerbaycan basınında Bolşevik ideolojinin en önemli ve en renkli temsilcisi, Neriman Nerimanov’un sahibi olduğu *Hümnet* gazetesidir[CITATION Adı07 \p 1-21 \l 1055]. Önemli sosyal ve siyasi olaylar bu gazetenin sayfalarında yer bulur.

Devrin aydınları tarafından Azerbaycan'da dergi ve gazetenin Türkçe çıkarılması konusunda teşebbüsler olur. 19. ve 20. yüzyılda maarifçilik hareketleri bütün ülkelerde olduğu gibi Kafkasya'da da sosyal hayatta etkili olur. Edebi sahada meydana gelen bu hareketlenme geniş coğrafyaya yayılır ve bu doğrultuda daha realist eserler verilmesine zemin hazırlar. Gazete ve dergilerin sosyal hayattaki değişimine katkıda bulunmada oldukça önemli bir yayın organıdır. İlk resmi gazete hükümetin Rusça olarak 1923 yılında yayın yaptığı *Tiflisskiye Vedomosti/ Tiflis Haberleri* adıyla çıkarılır. 1832'den itibaren de Azeri Türkçesiyle yayınlanır. Kafkasya'da Türk dilinde ilk gazete 1832 yılında Tiflis'te yayınlanan *Tiflis Axbarı* olur. Bu gazetenin varlığından haberdar olunsa da arşivlerde tek bir sayısı bulunmamaktadır. Daha sonra 1838-1864 yılları arasında Rusça olarak yayınlanan *Zakafkazski Vestnik* gazetesi, 1845 yılından itibaren Azeri Türkçesiyle ilk sayısı *Kafkasyanın Bu Tarafının Haberi* adıyla yayınlanır [CITATION Akp04 \p 89 \l 1055]. Küçük hacimli olarak basılan gazete ve dergiler devletin bir yayın aracı olarak kullanılır. Gazetenin milli hususlar çerçevesinde topluma yönelmesi 1875 tarihinden sonra gerçekleşir. Azerbaycan matbuat tarihinde, Azerbaycan dilinde çıkarılan ilk gazete 1875 yılında çıkarılan *Ekinçi* gazetesidir. Sosyal hayat ve güncel bilgilerin yer aldığı, ziraat ve hayvancılıkla ilgili bilgilerin verildiği bir dergi olur. 1877-1878 Osmanlı- Rus harbinin başlaması, *Ekinçi* gazetesinin Osmanlı lehine harple alakalı haberler yayınlaması gazetenin Ruslar tarafından kapatılmasına sebep olur [CITATION Akp04 \p 89 \l 1055]. Bu anlamda Hasan Bey Melikov Zerdabi'nin halkın aydınlanması için büyük bir adım sayılabilecek gazetecilik faaliyetleri milli ve manevi değerlerin, kültürün oluşturulmasında son derece önemlidir. *Ekinçi* gazetesi sadece Rusya'da değil diğer Müslüman ülkelerinde de ilgiyle karşılanır. Derginin coğrafi sınırları aşmasında en önemli etken vatan milli değerler ve milli ruhun ön planda tutulmasıdır. Üç yıl içerisinde büyük başarılar elde eden gazete dönemin şair ve yazarlarından olan Seyyid Ezim Şirvani, Necef Bey Vezirli, Mirza Fethali Ahundzade, Alizade Şirvani büyük destek verir. *Ekinçi* gazetesinin kapatılmasından sonra yayın hayatına başlayan Said ve Celal Ünsizade kardeşler tarafından *Ziya* gazetesi 1879'da Tiflis'te yayın hayatına başlar. Gazete edebi, sosyal, siyasi ve ilmi konularıyla ilgili eserler haftalık olarak gazetede yer alır. *Ziya* gazetesini yine Hacı Sait Ünsizade'nin Tiflis'te yayınladığı 1879-1884 yılları arasında *Ziya-yi Kafkasiyye*, 1883 yılında çıkarılan *Keşkül* dergisi takip eder. Azerbaycan'da millet kavramı siyasi, kültürel

manada ilk defa bu dergide yer alır. İlk defa din ve millet kavramlarının birbirinden ayrı kavramlar olduğu *Keşkül* dergisinde açıklanır[CITATION Akp04 \p 90-91 \l 1055]. Yenileşme dönemi edebi faaliyetleri içerisinde edebi mevzular üzerinde önemle durulduğu ve Azerbaycan edebiyatının batı edebiyatıyla tanışmasına olanak sağlaması açısından önemlidir. *Keşkül* dergisi kapatıldıktan sonra Azerbaycan coğrafyasında gazete ve dergi faaliyetlerine sansür sebebiyle durdurulur. Bu nedenle *Keşkül* gazetesinden on iki yıl sonra Mehemed Ağa Şahtatlı tarafından *Şark-ı Rus* gazetesi yayın hayatına başlar.

1905 manifestosunun getirmiş olduğu rahatlama matbuat faaliyetlerinde de etkisini gösterir. Rus- Japon harbinin Azerbaycan matbuatına yansması olağan görünen baskı ve sansüre maruz kalması, bu tarihten sonra yayın faaliyetleri hızla gelişmesine sebep olur. *Kaspi* gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla birlikte Rusların da dâhil olduğu gazetesi Ali Merdan Topçubaşı, Zeynelabidin Tağıyev, Hasan Bey Melikzade Zerdabi, Hüseyinzade Ali Bey'in teşebbüsleri Rusya'da yaşayan Türklerin hak ve özgürlükler alanına ilişkin bütün gelişmelerin savunulduğu bir yayın organı olur.

Türkler ve Müslüman aydınlar milli diriliş ve esaretten kurtulmak amacıyla bu dönemde kaleme aldığı makaleleri çoğunlukla bağımsızlık ve hürriyet konuları teşkil eder. "1905'te çıkan gazete ve dergiler arasında *İrşad*, *Hayat*, *Himmet*, 1906'da yayına başlayanlar arasında *Debistan*, *Molla Nasreddin*, *Rehber*, *Tekamül*, *Füyuzat*'ı 1907'de *Behlul*, *Duma*, *Yoldaş*, *Taze Hayat*, *Hakaik*, ve *Bürhan-ı Terakkiyi*'yi sayabiliriz." [CITATION Akp04 \p 93 \l 1055]

Mehemet Ağa Şahtatlı tarafından 1903 yılında Tiflis yayın hayatına başlayan *Şarki-Rus* gazetesi ve *Molla Nasreddin* dergisi Türkçe yayımlanan süreli yayın özelliği taşımaktadır. Hatta *Şarki-Rus gazetesi* Türkçe olarak çıkarılan ilk gazetedir. *Şarki-Rus* gazetesinin basıldığı Gayret Matbaası *Molla Nasreddin* dergisine uzun yıllar hizmet eder, *Molla Nasreddin*'in doğmasına da sebep olur. Bu gazetenin kadrosunda yer alan edebiyatçıların çoğunluğu, daha sonra *Molla Nasreddin* dergisinin de kadrosunu oluşturacak şair ve yazarlardır.

Şarki-Rus gazetesinin 1905 yılında kapatılmasıyla Celil Memmedguluzade ve Ömer Faik Nemanzade tarafından boş kalan Gayret matbaası Azerbaycan edebiyatına katkı sağlaması amacıyla satın alınır. Bu dönemde Türkçe dergi ve gazete çıkarmanın ilk aşaması olarak, Çar yönetiminden izin almak zorunlu kılınır. Celil Memmedguluzade ve

Ömer Faik Nemanzade, farklı gazete ve dergileri çıkarma yolundaki adımları Azerbaycan'da mizah dergisinin yokluğu onları *Molla Nasreddin* dergisini çıkarmaya yönlendirir. 19. asrın sonlarına kadar farklı türlerde verilen bir kaç örnek ile temsil edilen sanatsal nesrin hem romantik, hem realist, hem de eleştirel- realist örnekleri bu türü yeni aşamaya taşır. Sanatsal yayında oluşan yeni insan karakterleri (bu karakterler esasen küçük adamlardan ibaret olurdu), yeni kahraman tiplerinin fikir aramaları, yeni karakterlerinin dünya edebi sürecine gittiğini haber veriyordu. Edebi nesirde sosyal konu ve aramalar eserden esere daha da derinleşir ve böylelikle, sosyal hayatla edebi nesir arasındaki ilişkiler küçük insan karakterinden oluşur. 20'li yılların ortalarında Rus edebi nesrinde artık yeni devri yansıtan, yeni ahlakı, aynı zamanda modernliği kendinde barındıran insan karakterinin yaratılması bir vazife olarak nesrin karşısında koyulduysa da, Azerbaycan edebi nesri önceki edebi nesir ile devam ediyordu. Daha doğrusu, “yeni nesir”, “yeni insan” karakteri Azerbaycan edebi nesrinde 20. yılların sonlarında ortaya çıkar[CITATION Ehm11 \p 56 \l 1055]. Bu nedenle Gayret Matbaası dönemin edebî sahasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Azerbaycan edebiyatının yeni bir döneme girmesiyle topluma hâkim olan yapının değişmesiyle insana olan yaklaşımında değiştiğini görmekteyiz.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebi sahada çıkış gösteren, eleştiri denilince akla gelen isim Celil Memmedguluzade (1869-1933) olur. Dram, hikâye ve şiir türünde eleştirinin güzel örneklerini verir. Halkın aydınlatılması, okuma yazmanın gelişmesi ve cehaletle mücadele edilmesiyle ilgili faaliyetlere katılır. Şüphesiz ki, yeni yüzyılın en büyük edebi hadisesi *Molla Nasreddin* dergisinin yayın hayatına başlaması olur. Siyasi fikirde ve tefekkürde bir fırtına oluşturması, kendinden sonra büyük bir edebi geleneği beraberinde getirir. Derginin ortaya koyduğu problemler, halkın gündelik hayatı onun tarihinde olmayan yeni bir düşünce tarzının gelişmesine, halkın kendi kendine gülmesine ve kendine eleştirel bir gözle bakmasına olanak sağlar. Cemiyetin bütün problemlerini açık ve yalın bir dille ortaya koyan *Molla Nasreddin* dergisi, küçük bir aydın grubun meydana gelmesinde etkili olur. Celil Memmedguluzade, eserlerinde “Molla Nesreddin” lakabını kullanır, halk arasında bu lakapla tanınır. Yenilikçi fikirlerinin bayraktarlığını yaptığı *Molla Nesreddin* adlı mizah dergisi yayın hayatına 25 yıl süren serüvenine 1906 yılında merkezi Tiflis şehri olarak Ömer Faik Nemanzade ile birlikte yayın hayatını başlatır. Derginin ilk sayının kapak resminde Molla Nasreddin'in

resmi verilmiş ve daha sonralarda sık sık Molla Nasreddin'in resminden konuyla ilişkili olarak istifade edilir. Bin adet basılan ilk sayısı ile büyük yankı uyandıran gazete halk tarafından büyük ilgi görür. Türk mizahında önemli bir yere sahip olan keskin eleştirileri ve hazır cevaplılığı ile tanınan ünlü fıkra tipi Molla Nasreddin (Nasreddin Hoca) adı ile yayımlanması toplumsal ve siyasal alanda vereceği mücadelede takip edeceği yolun ilk işareti olur. Kısa sürede bütün Kafkasya'da beğenilen ve okunan dergi, makale, hikâye, şiir, mektup ve karikatürleriyle zamanın, halkın ve yöneticilerin eksikliklerini gösterir. Mizah ile hükümet karşıtı yazılarında bir gizlilik, örtüklük ile düşüncelerini belirtirler. *Molla Nasreddin* dergisinin başyazarı Celil Memmedguluzade, 17 Ekim manifestosunun oluşturduğu özgürlü ortamını ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimi şöyle anlatır: “*Gelem azaldığı o yere çatdı ki, bir gün pazarda gazet satan uşagların kukureku (horozun çıkardı ğı ses) çağıra çağıra şekilli bir jurnal satan gördüm. Adı “Kukureku” idi... Bir nömresinde bir horoz şekli çekilmişdi. Horozun başı asrın padişahı Nikoloy’un başı idi... Hemen jurnal benim için hayli bir kıymetli yadigardı. Hudaya! Yuhudur mu bu, ya ayn-ı hakikatdır?! Padişahı da mümkün imiş lağa koymak ve onu horoz şekline salıp dünyaya neşr eylemek? Pekli aldım kaçdım yoldaşımın yanına... Hele durmusan, meger durmalı asırdır... Burada asrın ilahını şekille çekirler, onu horoza okşadırlar, ama bizi indiye dek koymayıplar ki, neinki padişahın şeklini çekek, koymayıplar ki, onun ismini dua ve senasın zikr edek.” (Hacıyeva 1994,1)” [CITATION Dur08 \p 360-361 \t \l 1055]. 17 Ekim manifestosu ile özgürlüğün hoş sedasını duyan halkın için dergi büyük ümitle karşılanır. Yayınlandığı tarihten itibaren insanların duygularını sömüren mollalar karşısında olan *Molla Nasreddin dergisi*, yönetim ve ahlak anlayışındaki bozukluğa karşı hiciv bir silah olarak görülür. Celil Memmedguluzade'nin realizm ışığında toplum düşük ve yüksek diye ikiye bölünür. Yazar realizminde düşük ve yüksek diye ayrılan toplum aynı derecede eleştirilir. Çoğunluğunda ise cemiyet ve onun ayrı- ayrı üyeleri eleştirilir. Geçmişe bağlı kalarak gelecekle ilgili uyarılarda bulunur. Mir Celal'e göre:*

“Saray edebiyatına, meclis mey-meze edebiyatına karşı hayat ve mücadele edebiyatının, halkın ilerleme, yükselmek meyillerinden doğan ve bu meyilleri ifade eden tenkidi realizmin gelişme göstermesinde, hayat ve yaşayış tarzımızın renklerinin etraflı ve cesaretle edebiyata getirilmesinde, halk zekâ ve edebiyatının gelişmesinde, doğallık, sadelik ve dürüstlüğün estetik zevk kriteri gibi galip gelmesinde, Sabir kaleminin canlanmasında, Sabir ananelerinin güçlenmesinde, Azerbaycan edebiyatı tarihi herkesten

önce Celil Memmedguluzâde'ye minnettardır"[CITATION Mir82 \p 60-61 \l 1055].

Celil Memmedguluzade'den sonra *Molla Nasreddin*'in en önemli ismi, dergiye dördüncü sayıdan itibaren şiirleriyle katılan Mirze Elekber Sabir'dir. Sabir (1862–1911), Hophop, Ağlar-güleyen, Ebunesr-Şeybani ve Cingöz takma adlarını kullanarak şiirler yayımlamıştır. Sabir de Celil Memmedguluzade gibi ilk şiirlerini *Şarki-Rus* gazetesinde yayımlatmasına rağmen *Molla Nasreddin* dergisi ile Türk dünyasında tanınır. Dergide yayımlanan şiirlerini Hophopname adı altında toplanır. “Sabir'in Hophopnamesi, zamanın sınavlarından alını açık çıkmış büyük bir hakikat kitabıdır. 1902–1911 yılları arasında Azerbaycan'ın bütün müspet, menfi, kuvvetli ve zayıf yönleri bu kitapta hayat hakikatlerine uygun olarak aks ettirilmiştir”[CITATION Zam85 \p 17 \l 1055]. Kendinden sonra gelen nesiller için temeli sağlam bir edebi gelenek oluşturmayı başarmış olan Mirze Elekber Sabir, klasik gelenek ile başladığı şiir serüveninde varlığını göstermeyi başarmıştır. Mirze Elekber Sabir'i diğerlerinden ayıran özelliklerden biri de halk tabakasına olan yakınlığı şiirde kullandığı söylemin halkın anlayabileceği mahalli ifadelerin şiirlerinde geniş ölçüde bulunuyor olmasıdır. İlk defa kültürlü ve kuvvetli sanata sahip bir kişi tarafından argoya kaçan mahalli ifadeler kullanılmıştır. Osmanlı şairleri kültürlü olmasının yanında, sadece halk ağzından değil, Türkçeden uzaklaşan bir edebi sanat görüşündeydiler[CITATION Sab75 \p 14 \l 1055]. “Tolstoy'un eserlerinde Rus inkılabının izleri bulunduğu gibi, Sabir'in şiirlerinde de Yakın ve Orta Doğu'daki ulusal, inkılabî, bağımsızlık hareketleri yansımaları görülür”[CITATION Kar99 \p 213 \l 1055]. “Ölümünden üç gün önce H. Qasımova'ya dediği “ben vücudumda olan etimi halkımın yolunda çürüttüm. Eğer ömrüm vefa etseydi, kemiklerimi de halkımın yoluna koyardım”[CITATION Ehm11 \p 285 \l 1055] ifadesi onun bir vatandaş olarak Azerbaycan'ın milli uyanışına hizmetini açıkça ifade eder.

Fransız İhtilali, I. ve II. Dünya Savaşları, 1917'deki Sovyet Devrimi ile batıyla siyasal etkileşimle meydana gelen olaylar, yazar ve şairleri zaman içinde kendi edebiyatları dışında birçok kültürün dil ve edebiyatını tanımalarına ve bu çeşitlilikten faydalanarak farklı görüşler öne sürmelerinde etkili olmuştur. Bu çeşitlilik içinde 20. yy Azerbaycan edebiyatının sosyal-realist kanadını Sabir'in şiirleri temsil ederken, romantik kanadını da Mehmed Hadi (1879-1920)'nin şiirleri temsil eder[CITATION Meh05 \p 10 \l 1055]. Dönemin en güçlü şairi olarak tanınmasının yanı sıra, Türkiye'de gelişen fikir

akımlarından büyük ölçüde etkilenir. 1905 ve 1907 yıllarında meydana gelen hadiseler onun edebi hayatının yönünü belirler. Birçok eser kaleme alır, özellikle vatan, milli ruh, hürriyet, insan ve cemiyet, cemiyetin problemleri şiirlerinde ele aldığı başlıca konulardır.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatını hem realist hem romantik şairi Abbas Sehhet (1874-1918)'tir. 1905 yenilikçi inkılâbının en büyük destekçilerinden biri olan Sehhet, *Hayat* gazetesinin 14. sayısında yayınlanmış olan “Teze şeir nece olmalıdır?” adlı makalesiyle şiirde yeni bir dönem başlatır[CITATION Mir82 \p 272 \l 1055]. Yeni asrın taleplerine uygun yeni bir şiir yaratma fikri onun edebi çevre tarafından tanınmasını sağlar. O şiirde Klasik anlayışın devamının sağlanamayacağı fikrindedir. “Klasik şiir anlayışının devam ettirilemeyeceğine vurgu yapan şair; edebi geleneklere karşı tutum ne olmalıdır? Neden vazgeçmek, neyi benimseyip ileri götürmek?, Kelimenin tam anlamıyla hangi edebi güçlere başvurmak, hangi edebi akım ve yönlere dayanmak gerekir? sorularına cevaplar ararken harici (Rus, Avrupa, Şark) edebiyatları öğrenmenin yeni edebiyatın karşısında duran en önemli vazifelerden biri olduğunu savunur. Rus realizminin, Türk romantizminin, Avrupa'nın gittikçe Azerbaycan'da yayılan büyük edebiyatına mı meylin hangisinin faydalı olduğunu sorgular[CITATION Abb05 \l 1055]. Sehhet, sanatın en önemli varlığının, tabiat ve onun güzelliklerinin tasviri olarak görür, bu tasviri yaparken de öncelikli özelliği olan şairin hislerinin tasvirinin yapılması gerektiğini vurgular. Şiirin düşünce dünyasında başlayan bu sorgulama ile şair ve yazarlar sanatını bu çerçevede geliştirir. Şiirin ne olması gerektiği hakkında görüşlerinin bildiren şair ve yazarlar, bulunduğu sınıfın ve mensup olduğu edebi mektebin amacına yönelik cevaplar verir. Sabir bu soruya milli tarihimizde milli dönüş yaratan “İnkılâbı satırası” ile cevap verir. Celil Memmedguluzade “İnkılâbı- demokratik idealler” ve “idea-estetik” prensiplerle şartlanan yeni edebiyatın klasik numunelerini yaratır. E. Haqverdiyev, N. Nerimanov, M. E. Möcüz, E. Qemküsar, M.S. Ordubadi, Y.V. Çemenzeminli, S.S. Axundov gibi yazarlar ise yaratıcılık sahasında yeni adımlar atarlar[CITATION Abb05 \p 4-5 \l 1055]. Ali Erol Abbas Sehhet'in başlatmış olduğu bu tartışmada şu şekilde bir sonuca varır:

“Özellikle Sabir'in çalışmaları, Sehhet'in tanımlamaya çalıştığı şiirin en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır ki işte bu tablo tıpkı diğerleri gibi romantik şair Sehhet'i bir yönü ile realistlerle aynı çizgiye taşır. Söz konusu benzerlik ve benzerliğe konu olan yön Abbas Zamanov tarafından şu sözlerle özetlenmektedir: “Ancaq éle buradaca qéyd étmek lazımdır ki, bu

amil onları vahid yaradıcılıq metodu yoluna sala bilmedi. Sabir tenqidi réalist, inqilabçı-satirik, Sehhet ise lirik romantik şair oldu. Lakin bedii metod ayrılığı onları bir-birine zidd idéoloji cebhelere atmadı. Sabir de Sehhet de inqilablar esrinin sesine ses vérib, öz ifadeleri, ile dések dilberihürriyetin aşiqi, carçısı oldular”[CITATION Ero09 \p 54-55 \l 1055].

Abbas Sehhet, 1905 İnkılâbından sonra neşre başlayan gazete ve dergilerinin çoğuna iştirak eder. *Debistan, Mekteb* gibi talim ve terbiyeye yönelik dergilerde de yazılar kaleme alır.

Ali Nazmi(1878-1946), Mirza Ali Ekber Sabir’in vefatından sonra “İkinci Sabir” olarak anılan İnkılâpçı Demokratik şair olarak anılır. Celil Memmedguluzade ve Mirze Elekber Sabir gibi bütün ömrünü işgal altındaki halkların özgürlük mücadelesini vermenin gerekliliğine olan inancını, Ekim devrimi öncesi ve sonrası şiirlerinde görmek mümkündür. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen siyasi durum, şairin yaratıcılığında güçlü tesir gösterir. Sosyal- siyasi hadiselerin güçlü tesiri ile yoksul kentlinin zorlaşan hayatından, ağır mülkedar zulmünden ve istismarından, Çarizmin müstemlekeci siyasetinden, burjuva cemiyetinde paranın hâkim, bozucu konumundan, din adamlarının fitne- fesatlarından, kadın azatlığı ve âdet, örf ve gelenek konularında şiirler yazıp haklı uyanışa davet eder. İlk şiiri *Şerqi- Rus* gazetesinde yayınlanan Kende İbtida, Fügeera, Ey Fügeera, Muxtar, Zindan, Pul, Evlenmerem, Bizim Qız ve birçok eser kaleme alır[CITATION Eli06 \p 5 \l 1055]. Şair, kaleme aldığı şiirlerinde realist bir tavır takınır, geleceğe ümitle bakar. Eserlerinde genellikle samimi, sade ve halk dili kullanır.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında meydana gelen sosyal ve siyasi olaylar, Mirza Ali Möcüz’ün de sanatsal yaşamında oldukça etkili olur. Molla Nasreddin dergisi şairin sanatının şekillenmesinde en büyük etkindir. Şiirlerini hiciv ağırlıklı kaleme almasında en büyük etken halkın aydınlanma konusundaki düşüncelerini daha geniş kitlelere duyurma arzusunda olmasıdır.

Eski edebiyat ile yeni edebiyatın konularında meydana gelen değişim, kaynağını geçmişten alan eskinin yerine zamanın sorunlarına ve daha gerçekçi söylem tarzının oluştuğu bir edebi ortama dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren fikirleri ve söylemleriyle Kasım Bey Zakir, Mirza Fethali Ahundzade, Mirza Şefi Vazeh, İsmailbey Kutkaşanlı’nın edebi faaliyetleri realizmin en verimli örneklerini oluşturur. *Molla Nasreddin* dergisinin doğuşuyla birlikte inkılâpçı

demokratikler adı altına birleşen Celil Memmedguluzade, Mirza Elekber Sabir, Necef Bey Vezirli ile Abdurrahim Bey Hakverdiyev ise realist üslubun güzel örneklerini verirler.

Azerbaycan edebiyatının Celil Memmedguluzade ile aynı dönemde eserler vermiş olan diğer bir yazar Abdurrahim Bey Hakverdiyev (1870-1993)dir. Petersburg’da bulunduğu zaman içerisinde kültür ve edebi saha ve izlediği tiyatrolar yazarın ilerleyen dönemlerinde ki sanat anlayışını olumlu yönde etkiler. Rus ve Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatı edinir. İlk hikâyelerini (“Ata Ve Oğul”, “Ayın Şahidliyi”) “İki Hekayet” adı ile yayınlanır[CITATION Mem07 \p 186 \l 1055]. *Molla Nesreddin* dergisine farklı imzalarla yazılar gönderir. Hortdan, Ceyraneli ve Mozalan Bey mahlaslarını kullanır. Hortdan mahlası ile yazdığı Hortdanın Cehennem Mektupları ve Maralların adlı hikâyeleri *Molla Nasreddin* dergisinde yayımlanmış büyük ilgi görmüş yazısıdır.

Farklı düşünceler etrafında birleşen yazarlar, insanın dünya ile olan bağlantısının anlamlandırılması ile halk yaşantısı ve ruhundan beslenen konuları içeren eserler meydana getirirler. Öncelikli amaçları, toplumun aydınlanmasını sağlamak, cahillikle savaşmak, halkı uyandırmaya çalışmak, kadının, işçinin ve toplumun her zümresinin hakkını gözetmektir. Toplumsal düzende meydana gelen yozlaşmanın ortadan kaldırılması için verilen mesajın daha iyi alınmasında edebiyatı bir araç olarak görüp, edebiyatın gücünden yararlanmışlardır.

Gazeteci, musiki sanatçısı, yazar ve bestekâr olarak tanınan aynı zamanda birçok ilke de imza atan bir diğer isim Üzeyir Hacıbeyli (1885-1948)dir. Sadece Azerbaycan coğrafyasında değil bütün Müslüman coğrafyada tanınmasını sağlayan “Leyli ve Mecnun” operası Azerbaycan edebiyatındaki ilk opera özelliği taşır. *İrşad*, *Tereqqi*, *Heqiqet* ve *Azerbaycan* gazetelerinde günün zaruri problemlerinden bahseden makaleler yayınlar. Edebi faaliyetlerine ise Pristav Ağa hikâyesi ve Teze Xeber fıkrası ile başlar[CITATION Mem07 \p 354 \l 1055] Edebiyatın gazete, hikâye türünde eserleriyle tanınmasının yanı sıra Azerbaycan’da opera ve müzikli komedileriyle tanınan ve sevilen bir yazar olur. Azerbaycan’da ilk opera yazan sanatçısı olarak tanınan Hacıbeyli’nin eserlerinin en önemli özelliği, Azerbaycan halkının günlük hayatına yönelik tasvirlerin yer almasıdır.

Azerbaycan edebiyatında şiir, tiyatro, öğretmen ve yazar unvanlarıyla tanınan 20. yüzyılın sosyal ve siyasi sahasına etkin kimliğiyle rol alan bir diğer yazar Abdulla Şaik (1881-1956) olur. Bu dönemde meydana gelen siyasi faaliyetler muhteva olarak çocuklara yönelik eserler verilmesini ertelemiş olsa da Abdulla Şaik buna kayıtsız kalmaz, özellikle çocuklara yönelik eserler verir. Uzun yıllar öğretmenlik yapan şair, çocuklar için ders kitapları hazırlanmasına destek verir. 20'li yıllar çocuk edebiyatının oluşmasında önemli faaliyetlerde bulunur. Öğretmen kimliği ile tanınan yazar medreselerde uygulanan eski ve yararlı olmayan eğitim yöntemlerinin yerine daha yeni, Çağdaş usullere yönelik, çocuklar için eğitici ders kitaplarının hazırlanmasında büyük katkıda bulunur. Edebiyat alanında verdiği ilk dönem eserlerini çoğunlukla bu ruh haliyle yazar. A. Şaik'in ister şiirlerinde, ister nesrinde hadiseden çok tasvir, söylemeden çok duyma, hararet ve lirika vardır. Bu ne Sehhet'de olan keder lirikası, ne gazel şairlerinde olduğu gibi aşikane lirizm, ne de Hadi'de olduğu gibi siyasi lirizmdir. Bu ahlaki, didaktik prensipleri tebliğ eden, mekteplileri evlat gibi seven, haklının geleceğini onlardan gözleyen, öğrettiği her bir söz, her bir ders için yürek çırpıntısı çeken bir öğretmenin heyecanlarıdır[CITATION Mir82 \p 345 \l 1055]. Sovyet döneminde şiir anlayışını daha çok güncel konular üzerine yazarak, realist şairler içerisinde değerlendirilir. Mektub Çatmadı, Köç eserlerinde, “iki muzdarip, azap ve vicdan”dan gerçek hayat hakikatlerinden doğan tasvir usulü hâkimse, Oyuncu Bağalar, Timsah Ovu, Lovğa Ovçu, Meşe Gözetçisi hikâyelerinde okuyucuda tabiat sevgisi ve kaygı aktarılır[CITATION Abd051 \p 25 \l 1055]. Kaleminin yönü daima geleceğe doğru olan şair, bunun için öncelikli olarak çocukların eğitilmesinin önemini vurgular. Eserlerinin büyük çoğunluğunda vatan ve millet sevgisiyle, halkın aydınlığa kavuşturmak için çalışmalar yapar.

Azerbaycan edebiyatının romantik şairleri arasında yer alan isim Mehemmed Hadi (1879-1920)'dir. Milli romantizm ruhu ile şiir ve poemalarını yazar. Vatanperverlik, dönemin siyasi rejimine karşı dik duruşu, inkılâp ile birlikte yeni döneme giren Azerbaycan'ın özgürlüğü, milli dilin korunması konularında fikirlerini bildirir. “İlk yazısı Beyani- Heqiqet” 1905 yılında Hayat gazetesinde yayınlanır. Erken kalem tecrübelerinde Hayat gazetesinde çıkan “Lövhî- Mekatib”, “Bürhani- Tereqqi” deki manzumelerinde esas mevzu mektep ve eğitimidir. Birinci Rus inkılâbı (1905-1907) ve onunla başlayan daha sonraki olaylar arefesinde, birçok şiir yazarak, milli, medeni,

inkılâbın uyanışını öven söylemlerde bulunur. Firdevs-i İlhamat (1908), Şükufe-i Hikmet (1914), Aşk-ı Möhteşem, Ana Gucağı(1914) şiir kitaplarından bazılarıdır[CITATION Meh05 \p 4 \l 1055].

“Men çeynänen bir ölkənin haqq bağıran səsiyəm!”[CITATION Ahm05 \p 8 \l 1055] nidalarıyla ses salan milliyetçi Ahmed Cavad (1892-1937), romantik şiirin bir diğer güçlü temsilcilerindendir. Türkiye’deki “millî edebiyat” akımına yakınlık duyan Cavad, sade bir dil ve hece vezni ile coşkun şiirler kaleme almıştır. Cumhuriyet denilince akla gelen ilk isimlerden olan Ahmed Cavad, Sovyet devrinin baskısı altında yazdığı şiirlerde kurulan yeni hayatı, sosyal ve siyasi değişiklikleri de ifade eder.[CITATION Akp04 \p 73 \l 1055]. Ahmed Cavad, I. Dünya savaşı yıllarından itibaren yazdığı şiirleri ile milli duyguların yeniden canlanmasını sağlayarak cephe gerisinde halka hizmette bulunmuştur. Sovyet devrinde ise Azerbaycan’ın birçok ilinde öğretmen olarak görev yapan şair, rejim kurbanı olan kalem ustalarındandır. Şiirlerinde tabiat ve sevgi konularının yanı sıra mili tarih ve uyanış, Türk halklarının birliği ve maneviyatı ile ilgili konulara yer verir. Türk dünyasının birleşmesi idealiyle hareket eden şair, halk düşmanı olarak adlandırılarak, Sovyet devrinin takibine maruz kalarak, ailesi ile birlikte sürgüne gönderilir. Yaşar Qarayev Ahmet Cavad’ın şiir dünyasının Azerbaycan şiirine kusursuz denebilecek yansımaları şu şekilde ifade eder:

“Azerbaycan bayrağının üç rengini poeziyaya taşıyan şairdir. Gökyüzünün güzel ve sanatsal yelpazesi üç renkten oluşur: Göygölün mavisi, güneşin kıvıllığı ve dini- manevi- milli tabiatın yeşili! Bu üç renk hayatta olduğu gibi, poeziyada da aynı amaca hizmet etmiştir. Genellikle şöyle derler: Ay da, yıldız da, mavi de, kırmızı da ve yeşil de semadan, yüksekte, zirveden inip bayrağımıza gelir. Doğrudur, semadan, ama poeziyanın semasından! Bu sema sanatsal, şiirsel tuvalin yaratıcılarından biri Ahmet Cavad ve onun fırçası olur. Düşünün: bizim garbımızın kendi rengi var, marşımızın kendi müziği var, marşımızda Ahmet Cavad’ın şiirinden ritim aldı”[CITATION Ahm05 \p 6 \l 1055].

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının uyanış dönemleridir. 1905 devriminin ardından Azerbaycan için önemli bir süreç başlar. Edebi hayata yansıyan devrim, şair ve yazarların fikir ve yazılarında farklı ideolojiye göre hareket etmelerinde oldukça etkili rol oynar.

b- Sovyet Devri ve Sonrası Azerbaycan Edebiyatı

Bolşevik İhtilâlinin bir sonucu olarak Rusya imparatorluğunun çöküş sürecine girmesi, bölge halkının kaderini değiştirecek bir dizi hadiseleri de beraberinde getirir. Ekonomideki başarılarından güç alan Ruslar, sadece ekonomiyle ilgilenmez “Ruslaştırma” adı altında bir politika yolunu izlerler. Bu sebeple 1920’de başlayan 1950’lere kadar devam eden Sovyet devri Azerbaycan edebiyatı adlandırdığımız dönem bir rejim edebiyatı mahiyetini taşır. Ülkede düşünceye ve fikirlere yasak getirildiği, edebiyatın artık fikir ve duyguların paylaşımı amacıyla sınırlanarak baskı, zorbalık ve sansür mekanizması haline getirilir. Sovyet devrindeki siyasi ideolojinin benimsetilmesi konusunda en önemli araç olan edebiyat büyük önem taşımaktaydı.

Fransız İhtilâlinin ardından ortaya çıkan Panslavizm hareketinin, Rus milliyetçiliğini beslemesi ve aynı amaç doğrultusunda hareket etmesi, 1905-1917 İhtilâlleri ile birlikte kendini güvence altına alan Rusya’nın diğer Türk Cumhuriyetlerinin baskı altına almasında en önemli faktördür. Çarlık Rusyasının, eşitlikçi bir politika ile din, dil, mezhep ve ırk ayrımının yapılmayacağına taahhüt etmiş olsa da bunun aksine kardeşlik ilkesine karşıt tavır sergiler. Yürütülen bu politikayla Stalin’in amacı, Azerbaycan halkının giderek kendi örf ve adetlerinden özellikle Türk kültüründen uzaklaştırmaktır.

Bolşevik İhtilâli dünya siyasi tarihinde olduğu kadar, Sovyetler Birliği içerisindeki Türk Cumhuriyetlerinde de köklü değişmelere sebep olur. Bu tarihten itibaren Sovyetler Birliği’nde mevcut kültürel birikimi, burjuvanın ürünü, millî kültür kavramını sadece burjuvanın bir aldatmacası olarak değerlendiren Lenin’in proleter kültür inşa etme

çabaları ve bu doğrultuda ideolojik esaslar belirleme gayretleri görülür[CITATION Uyg05 \p 24 \t \l 1055]. Milletlerin yalnızca tek bir gaye etrafında toplanacağı düşüncesini savunan Lenin, Milli ve manevi değerlerden bağımsız, ayrıştırıcı bir politika yürütür. Her ne kadar milli kültüre önem verileceğine, ayrımcılığın ortadan kaldırılacağına, özgür ve hür insanların yaşadığı bir Cumhuriyet vaat etse de, çoğunlukla Rus milliyetçiliğinin üstün tutulduğu bir ortam yaratmış olur. Öncelikli olarak kendi dillerinden, kültürlerinden uzak bırakılan Azerbaycan halkına, ilerlemenin ve yükselmenin tek şartı olarak Rus dili öğrenimi zorunlu hale getirilir. Bu amaçla hareket ederek, Milli ve dini değerlerin dokunulmazlığı üzerine yoğunlaşır. Diğer taraftan Müslüman halkların dinini inanışlarını sömürmeye yönelik okullarda dinsizliğe yöneltecek uygulamalar getirir. En önemli faaliyeti ise Arap alfabesini kaldırıp yerine Latin daha sonra Kiril alfabesini getirmiş olmasıdır. Amaç Müslüman halkı dinden ve kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'den uzaklaştırmaktır.

“Lenin ve Stalin imzasıyla 1917 İhtilâlden sonra yayınlanan Rusya Milletlerinin Hakları Beyannamesi’nde “Rusya toplulukları kendi mukadderatlarına bizzat kendileri hâkim olacak ve istedikleri takdirde Rusya’dan tamamıyla ayrı bağımsız bir devlet kurabilecekler” hükmü Azerbaycan ve Türkistan Türklerine umut ışığı yaktı. Bütün Türk illerinde olduğu gibi Azerbaycan’da da siyasi faaliyetler hızlandı. Pek çok Türk komünisti onlara inanıyordu. Mesela dönemin önde gelen komünist Türkçülerinden olan Sultan Galiyev, Turar Riskulov, Ekmel İkrarov, İbrahim Galimcan, Neriman Nerimanov gibi kişiler İşçi Partisi’ne kaydoldu. Onlar bağımsızlığın Bolşevizm’e bağlı olduğunu düşünürken, Mehmet Emin Resulzade ve onu takip edenler, tek kurtuluşun milli istiklâlden geçtiğinin savunuyorlardı”[CITATION Aki17 \p 780 \l 1055].

Ekim devrimi ile birlikte yeni düzeni öven eskiyi eleştiren bir düşünce yapısı oluşturularak toplumda fikir yönünden ikilileşme meydana getirilir. Şair ve yazarlar ekim devrimi öncesinde sosyal hayatta meydana gelen aksaklıkları ve eksiklikleri, devrim ile birlikte meydana gelen değişimi eserlerinde işler. Sanayileşme yolunda ilk adımlar atılır. Sanayi işçisi, çalışan diğer insanlardan farklı ve ayrıcalıklı olarak görülür. Sanayileşmeyi fabrikalar ve makina temsil eder. Nazım Hikmet’in “makinalaşmak” istiyorum şiirinde olduğu gibi, makina şiire girer. Samed Vurgun ise “Mugan” şiirinde çağın hedefi sanayileşmeyi konu eder[CITATION NAS96 \p 56-60 \l 1055]. Kolhoz

ve insan hayatının ele alındığı eserlerin verilmesinde Sovyet realizminin büyük etkisi vardır. Bu etki 1941-1946 yılında meydana gelen II. Dünya savaşına kadar devam eder.

“Resmî ideolojik görüşe uygun eser yazma zorunluluğu vardır ve buna “Sosyalist Gerçekçilik” adı rejim tarafından verilmektedir. Yeni cemiyetin her şeyden evvel yeni bir insan tipine ihtiyaç duyması ve bu insan tipinin bakışı ile toplum hayatının değerlendirilmesi gereği olarak yeni insan tipi ile cemiyete “inkılâpçı” bir gözle bakılır; sosyal olaylar, insan ilişkileri sınıflar arasındaki çatışma fikrine uygun olarak açıklanır. Yeni cemiyete, yeni bir insan, yeni insana, yeni bir edebiyat gereği doğal bir gelişmenin sonucu olarak kendini gösterir. Böylece eski insana, eski cemiyete ve eski edebiyata hücum başlamıştır. Bu eski - yeni savaşımının Türkiye sahası Türk edebiyatında da varlığını görürüz. Azerbaycan sahasında “eski ile yeni” arasındaki diyalektik savaşımı sadece Bolşevik yazarların yürütmüş olması dikkat çekicidir”[CITATION Dur02 \p 261-262 \t \l 1055].

1917 Ekim Devrimi, Sovyet Azerbaycan edebiyat alanında yaptığı değişimle diğer bir anlamıyla devrimle eski olanı tamamen yıkmaya yerine yeni olanı getirme çabası modernleşmede atılan çok önemli bir adımdır. Edebiyatın gelişme sürecini 1917-1920’li yıllar içerisinde başladığını söyleyebiliriz.

Azerbaycan siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Müsavat partisi Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanması konusunda önemli bir görevi üstlenir. Dönemin baskılarına rağmen Mehmet Emin Resulzade önderliğinde bu uğurdaki faaliyetler gizlice yürütülür. “Dönemin Bolşevik görüşünü destekleyen Azerbaycanlı şair ve yazarlar, bu görüşün, sınıf farklılıkları ortadan kaldırılmalı, fikrinden hareketle, kendi millî dil ve edebiyatlarını inkâr etme aşamasına kadar gelirler; bunun yerine “Lenin’in Dili”, “Komünist Dünyasının Dili”, “Proleter Dili” ve edebiyat için “Sovyet Azerî Edebiyatı”, “Kardaşlık Edebiyatı”, “İnkılâp Edebiyatı”, “Komünist Halklar Edebiyatı” gibi terimleri sıkça kullanılmaya başlar”[CITATION Dur02 \p 262 \t \l 1055]. “Lenin’in şahsıyla bütünleşen devrim övülmüş ve halkın bu devrimi ve devrimi yapanları desteklemesi istenmiştir. Azeri şairlerden Samed Vurgun “Lenin”, Resul Rıza, “Lenin”, Bahtiyar Vahapzade “Leninle Sohbet” şiirlerini de devrimin yüceliğini anlatmak için kaleme alırlar”[CITATION NAS96 \p 54-55 \l 1055]. Sovyet dönemi içerisinde meydana gelen siyasi buhranlar kültür ve sosyal alanda da etkili olur. Yenilikçilik adı altında hareket etmiş olduklarını savunmalarına karşın düşüncelerin belli sınırlar ile ifade edildiği bir dönem olur.

1920’li yıllarda Azerbaycan siyasi hayatında hâkim olan Bolşevik devrimi, Azerbaycan şiirinin yeni döneminin de başladığı yıl olur.

“Özellikle Türkiye’deki yeni edebiyat anlayışının; Edebiyat-ı Cedide ve daha sonra da Servet-i Fünun ve nihayet Milli Edebiyat cereyanına katılmış şairlerin eserleri 1905’ten sonra Azerbaycan şiirinde ilk hamleyi yapmasına büyük ölçüde tesir etmişti. Bir yandan da, daha küçük ölçüde Rus şiiri bu hususta etkili olmağa başlamıştı. Sabir, Hüseyin Cavid, Hadi gibi büyük şairlerin elinde şekil ve dil itibariyle geniş imkânlarla kavuşmuştu”[CITATION Akp04 \p 80 \l 1055].

Sovyet rejiminin insanları Sovyet edebiyatı anlayışıyla eserler kaleme alırken, karşıt görüşte olan Azerbaycan aydınları ise 1920 yılından itibaren tenkit edilir. 1930’lu yıllarda Komünist Parti etkisiyle milli kültüre dayalı her türlü faaliyet yasaklanır. “Her ne kadar 1905’te Lenin’in kaleme almış olduğu ve parti edebiyatı ile parti teşkilatını açıkladığı makalesi Sovyet edebiyatının anayasası telakki edilmişse de, bu görüşlerin uygulamaya geçirilmesi ve gerçekleşmesi, idari bir organizasyon gerektiriyordu. Sovyet rejiminin arzuladığı düşünce biçiminin yerleşmesine yönelik çalışmaların yapılması ve “ideolojik yanlışların düzeltilmesi” ihtiyacı vardı. 1925’te Rusya Komünist Partisi Bolşevik Merkez Komitesi, partinin edebiyat siyasetini belirler; böylece tasvip edilecek ve edilmeyecek edebiyatın hudutları çizilmiş olur”[CITATION NAS96 \p 60 \l 1055]. Bu ideolojiyi benimseyerek eserlerinde propaganda konusu haline getiren aydın ve yazarlar ödüllendirilir. Çarlık Rusyası döneminden başlayan bu yabancılaştırma Lenin ve Stalin dönemleriyle daha baskın hale gelir. “1937’de Stalin’in iktidara gelmesiyle de en belirgin şekli alır. Azerbaycan’ın toplum yaşamı, idarî şekli değişmekle kalmaz, idarî kadroları da değişir. Yönetime Ruslar ve özellikle Azerbaycan’da yaşayan Ermeniler getirilir. Azerbaycan Türkleri ikinci plana itilmekle birlikte, çoğu bilim adamı, yönetici, gazeteci, öğretmen, yazar, şair de hayatından olur. 1930’lu yıllarda kolektifleştirme devrinde halktan insanların binlercesi yok edilir”[CITATION Dur02 \p 261 \t \l 1055]. Bu dönem edebiyatının şair ve yazarları milli edebiyat anlayışı ile romantizm ve realizm etkisinde eserler kaleme alırlar. “Her şeye rağmen, kendi bildiği yolda gitmeye, inandığı ölçüler içinde eserler vermeye çalışanlar yok edilir. Bu şahsiyetler arasında Hüseyin Cavid’i örnek verebiliriz. A. Hakverdili, Cafer Cabbarlı, Celili Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Abdulla Şaik, gibi isimler ise kendi şahsiyetlerini korumaya çalışarak hem yeni devre, hem de kendi zevk ve görüşlerine uygun havada eserler yaratmaya çalışırlar”[CITATION Akp04 \p 75 \l 1055].

Siyasetin boyunduruğu altında şekillenen edebiyat, edebi metinlerin konularında görülen farklılaşma ile birlikte kadın haklarının ön plana çıkarılması hususunda 1922

yılında *Şerq Qadını* dergisi 1938 yılında değiştirilerek *Azərbaycan Qadını* adıyla yayımlanır. “Dergi dönemin diğer yayın organlarıyla birlikte, gündemde olan düşünceleri, aydınların görüşlerini yansıtmaktaydı. Başta Azerbaycan’ın Türk milli kimliğiyle ilgili konular aydınların en çok fikir beyan ettikleri konular arasında yer alır. *Şerq Qadını* dergisi ise kendi amacına uygun bir şekilde Komünizm propagandasını yoğun bir şekilde yapmakta, bunu yaparken de merkeze “kadın”ı koymaktaydı. Derginin baş makalesinde kadınların ilk kez dergi çıkardığı, kendi sorunlarına çözüm aradıkları bununla birlikte kadınların hak ve hukuklarını dergi aracılığı ile müdafaa edecekleri yazıyordu”[CITATION Hir18 \p 848 \l 1055].

“İkinci dünya savaşı, Sovyet edebiyatında yeni bir dönem başlatır. İkinci Dünya Savaşının, Stalin dönemiyle başlaması bu dönemin eserlerinin, doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde Stalin’e övgüdür. Stalin’in genel sekreter olduğu yıllarda (1924-1953) onu övme maksatlı yazılan sayısız eserden 1956’dan sonra, Kruşçef döneminde incelemeye alınıp kaldırılır. İkinci Dünya Savaşı karşısında yazarlar halkı savaşa, ana vatani yani Sovyetler Birliği’nin bütününe savunmaya çağırırlar. Şiirlerde vatan ve vatan sevgisi konuları ele alınır; Sovyet insanının dayanıklılığı, mertliği, hayatı pahasına fedakârlığı övülür ve geleceğe ümitle bakılır”[CITATION NAS96 \p 61 \l 1055]. Eserlerini bu ideoloji ile kaleme alan şairler ödüllendirilirken, bunun karşısında olan şair ve yazarlar ise ideoloji karşısında çabaları sonuçsuz kalır. Mirza Fethali Ahundzade, Celil Memmedguluzade, Mirza Elekber Sabir, Hüseyin Cavid, Ahmed Cavad’ın ilk tohumlarını attığı özgür düşünce temelli mücadelenin savunucuları olarak tarih sayfalarında yer alır. “Dönemin baskısından dolayı yaşlı nesil eserlerini, eski tarih ve uzak ülkelerde meydana gelen olaylardan esinlenerek yazarken, konusunu Azerbaycan’ın eski tarihinden alan Yusuf Vezir Çemenzemimli’nin “Gızlar Bulağı”, Cafer Cabbarlı’nın “Od Gelini”, Samed Vurgun’un “Zencinin Arzuları” gibi eserler bunlara verilecek örneklerdir”[CITATION Dur02 \p 263 \t \l 1055]. Edebi eserlerin sansürün denetiminde olduğu bu dönemde, uygulanan baskılara rağmen eserlerini yayımlayan Azerbaycan aydınları başka ülkelere gitmek zorunda kalır. “Azerbaycan’ın milli ve manevi kültürünü gittikleri yerlerden destekleyen yazarlar içerisinde, Mehmed Hadi, Ahmed Ağaoğlu, Mehmed Emin Resulzade, Alimerdan Bey Topçubaşov, Almas Yıldırım’ı sayabiliriz. Bu nesilden sayılabilecek Mir Celal (1908-1978) ve Mehdi Hüseyin (1909-1965) yazarlıkla birlikte tenkit ve edebi incelemeleriyle

de tanınırlar. Her iki yazarın da başarılı roman ve hikâyeleri vardır. M. Hüseyin Türkiye gezisini Bir Ay ve Bir Gün (1963) adıyla yayımlar. Daşgın (1933-1936), Apşeron, Terlan gibi romanlarının dışında dram eserleri de vardır”[CITATION Akp04 \p 77 \l 1055].

“Lenin’in 1905’te kaleme almış olduğu ve parti edebiyatını, parti teşkilatını açıkladığı makalesi Sovyet edebiyatının anayasası telakki edilmişse de, bu görüşlerin uygulamaya geçirilmesi ve gerçekleşmesi, idari bir organizasyon gerektirir. Sovyet rejiminin arzuladığı düşünce biçiminin yerleşmesine yönelik çalışmaların yapılması ve “ideolojik yanlışların düzeltilmesi” ihtiyacı vardır. 1925’te Rusya Komünist Partisi Bolşevik Merkez Komitesi, partinin edebiyat siyasetini belirler; böylece tasvip edilecek ve edilmeyecek edebiyatın hudutları çizilmiş olur. Merkezin bu görüşünü kurumsallaştırmak ve uygulamak üzere bütün Sovyetler dâhilinde yazar dernekleri ve edebi dernekler açılır. Mahalli gazete ve dergiler vasıtasıyla faaliyete geçilir. 1932 tarihinde Rusya Komünistler Birliği Partisi Bolşevik’in aldığı edebi faaliyetlere yönelik kararlar doğrultusunda yeni düzenlemelere geçer ve her Cumhuriyetin Sovyet Yazarlar Birliği kurulur. 1934’ün Ağustosunda Moskova’da toplanan Sovyet Yazarlar birlikleri teşkilatlanma konusunu ve yayın birliğinin nasıl sağlanacağı meselesini görüşülür. Bu toplantı neticesinde Cumhuriyetlerin vilayetlerinde de edebi dernekler kurulmasıyla birlikte yazarların ideolojik eğitimini Komünist Partisi ve hükümeti üstlenir”[CITATION NAS96 \p 60-61 \l 1055]. Böylelikle, Sovyet hükümeti kendi ideolojisine uygun Bolşevik ruhla eser yazmaya teşvik edici önlemler alır. “Bu dönemde konular genellikle Sovyet Hükümetinin kuruluşundan önceki Azerbaycan ele alınır; köylülerin, işçilerin, genç aydınların kötü durumu, din adamlarının, zenginlerin, cahil ve fanatik kimselerin, burjuvaların, beylerin sömürsü anlatılır. Sonra da Sovyet devrinin gelmesi ile emekçilerin kurtuluşu, ilerleme ve kalkınma döneminin başlaması tasvir edilir”[CITATION Akp04 \p 76 \l 1055]. Milli ve dini değerlerin yok sayıldığı, Sovyet ideolojisinin dikte ettirildiği baskıcı rejim karşısında milli değerleri uğrunda savaşan şair ve yazarların olmasının yanı sıra edebi eserlerinde bireye ve onun iç dünyasına yönelerek edebi metinler farklı bir boyut kazanır. Çoğunlukla insan sevgisi üzerine kurulu şiir ve tiyatro eserleriyle tanınan romantik şiirin temsilcilerinden biri olan Hüseyin Cavid (1882-1941) devrinin birçok siyasi olaylarına tanık olur. “Dönem içerisinde görülen Rus edebiyatının etkisinde yetişen Azerbaycanlı aydınlar içerisinde Hüseyin Cavid de bu etki görülmez. Ölünceye kadar da Azerbaycan medeniyetinin kökü

olarak kabul ettiği Türk- İslam dünyasının manevi değerlerinden ve kültüründen uzaklaşmaz. 1920’den sonra Sovyet döneminin bakılarına rağmen “sosyalist realizm” anlayışının ürünü “güdümlü edebiyat” örneği eserler yazmaz. Sanat görüşünden, dünya görüşünden taviz vermeyen Cavid, baskılara boyun eğmez. 1937 yılında hapse atılır ve 1941 yılında vefat eder. 1907-1909 yılında Türkiye’de İstanbul Darülfünunu’nda eğitim aldığı yıllarda Batı edebiyatını tanıma fırsatı bulur. Burada Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik ile tanışır. Namık Kemal, Abdülhak Hamit’in edebi dünyası sanat anlayışının gelişmesinde önemli rol oynar. En önemli eserleri arasında Şeyh Sen’an ve İblis’i sayabiliriz”[CITATION Akp04 \p 63 \l 1055]. Azerbaycan edebiyatının romantik şairleri arasında sayılan bunun yanı sıra Azerbaycan tiyatrosuna birçok yenilik katmış olan şair, estetik kaygıyla yazdığı eserleri genellikle insan merkezli ve güzel olanı anlatma amacındadır. “İstibdat döneminde olduğu gibi hürriyet ve serbestlikten mahrum olan şair ve yazarlar tasvir etmek istedikleri hakikatin etrafında toplanarak, ara sıra dikkat ve korkuyu, hakikate yaklaşımlar da, genellikle fikirlerini dikkat çekici semboller ve işaretler ile açıklar, bazen de öyle öğütler verirler ki, ne şiş yansın ne kebab. Bunun en canlı örneği Azerbaycan şairi Hüseyin Cavid olur. Ne istiklal devrinde ne de istibdat devrinin dehşeti altında mevki ve nüfuzunu sarsmaz. Onun etkinliğini sağlayan sanatkârlık ile beraber siyasi nasihatlerden uzaklaşmış olmasıdır. İhtilalin evveline kadar “kalk ayıl” diye milleti bir ideal etrafına çağırın Cavid’in, istibdat devrinde “menim tanrım güzelliştir, sevgidir” söylemleri, yazarın fikrinde, bir filozof gibi okunduğunda tamamen reddedilmiş gibi görünür”[CITATION Bek06 \p 53-54 \l 1055]. Yaşadığı dönem içerisinde Azerbaycan şiirine yenilikçi bir anlayışını getirir. Bu anlayış ile yazdığı eserleri ile romantik şairler içerisinde yer alır. Şiirlerinde insanı merkeze alan, düşüncelerini bu doğrultuda vermeye çalışan Hüseyin Cavid’de sistemin kurbanı olarak sürgüne gönderilir.

20. yüzyıl Azerbaycan şiirinin önemli temsilcilerinden bir diğeri Mikayıl Müşfiq (1908-1938)’tir. Milli şuur ve vatan sevgisini işlediği şiirleri, genç nesillerin ilgisini çeker. Bu yönüyle yaşlı nesil ile birlikte gençlerin eğitilmesine katkıda bulunur. Halk edebiyatı örnekleriyle beslenen şair, klasik edebiyat geleneğine de sevgi besler. “İlk şiirini 1926 yılında *Genç İşçi* gazetesinde “Bir Gün” adıyla yayımlar. Kısa ömrüne on şiir kitabını sığdırır”[CITATION TMM18 \p 5 \l 1055]. 1938 yılında birçok şair ve yazar ile aynı kaderi paylaşarak hapis ve ölüm cezasına çarptırılır.

Azerbaycan edebiyatının dramaturg ve şair kimliğiyle tanınan Cafer Cabbarlı, milli edebiyatın güzel örneklerini verir. “Gözyaşları İçinde Gülüş, Solgun Çiçekler, Aslan ve Ferhad, Şucaetim, Eşidenlere, Vefalı Seriyeye, Nasreddin Şah, Edirne Fethi eserlerinden bazılarıdır. Kazımbey romanı ise ilk kalem tecrübelerinden olsa da devrin ve muhitin tipik çizgileri, akılda kalan insan karakterleri, olayların dinamik ve alakalı cereyanı, mizahi manzaralar ustalıklarla verilir”[CITATION Cab05 \p 20-27 \l 1055]. Celil Memmedguluzade ile dile getirilmeye başlanan kadın problemi Cafer Cabbarlı'nın tiyatro eserlerinde ön planda tutulur. Yazarın, Sevil ve Almaz piyesi kadının yaşam biçimine ve kadın problemi üzerinde durması bakımından önemlidir.

Azerbaycan edebi tarihi ve bir dönemde siyasetle ilgilenmiş siyasi yazılarıyla tanınan aynı zamanda hikâye ve roman türünde eser veren Yusuf Vezir Çemenzemini (1887-1943) Azerbaycan'ın önemli kalem yazarlarından biridir. “Represiya kurbanlarından olan yazarın ilk kitabı Cennetin Gebzesi 1923 yılında yayınlanır. Azerbaycan edebi dilinin sadeliği, temizliği ve güzelliği uğrunda çalışmalara katılan kendine özgü üslubu ile bulunduğu dönem içerisinde değerli bir sanatçı kimliği olarak ön plana çıkar”[CITATION Gül14 \p 80-81 \l 1055]. Memmed Said Ordubadi Azerbaycan edebiyatının tarihi roman türünün en güçlü örneğini verir. Sovyet devri boyunda inandığı değerler uğruna savaşmış olan (1872-1950), 1905- 1906 yıllarında meydana gelen siyasi olayları göz önünde bulundurarak eserlerini kaleme alır. Molla Nasreddin edebi mektebine katılan “Memmed Said Ordubadi'nin, Dumanlı Tebriz eseri ilk tarihi roman özelliğini taşır”[CITATION Gül14 \p 95-97 \l 1055].

1920- 1930'lu yılları arasında sansür ve baskı altında ilerlemeye çalışan edebiyat, bir yandan devrin ruhuyla eser verirken diğer yandan devir karşıtı eserler kaleme almanın sonucunu ne yazık ki canıyla ödemiştir. 1920'li yıllardan sonra edebiyat sahasına giren şair ve yazarlar içine girdikleri dönemin edebi geleneğini oluşturur. “Poema, klasik şiirimizin bir türü olan mesnevinin, modern sanat anlayışında yeniden yorumlanması, buna sosyal-siyasî sorunların bireyin iç dünyasına etkisini de katarak, belirgin bir yapı içine girmeden, tahlil / anlatım/ öyküleme esasına bağlı kalarak oluşmuş şiirsel anlatımdır, diyebiliriz. Hüseyin Cavid, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikail Müşfik, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Ehmed Cemil, Osman Sarıvelli'nin oluşturduğu büyük nesil, poemanın geçmişi ile bugünü arasındaki köprüyü temsil eder. Bunlardan sonra edebî sahneye çıkan Bahtiyar Vahabzade, Hüseyin Hüseyinzade, Medine Gülgün,

Eli Kerim, Nebi Xezri, Eliğa Gürçaylı, Gasım Gasımzade, İslam Seferli, Zeynal Cabbarzade... gibi şairler poema türünün bayraktarlığını yapmaktadırlar”[CITATION Dur02 \p 265 \t \l 1055].

Azerbaycan milli şiirin oluşum aşamasında, şiirin yenilikçi yolunu araştıran, yeni tarz ve söylem getiren halk şairi Süleyman Rüstem (1906-1989) olur. Yeni bir döneme giren Azerbaycan edebiyatının ilk şairidir. 1923 yılından sonra edebi faaliyetleri gazete ve dergilerde yayınlanır. “Almas Yıldırım ile birlikte yazdığı 1926 yılında ilk kitabı Dün-Bugün adıyla yayınlanır”[CITATION Rüs05 \p 6 \l 1055]. Şiirin şekil özelliği konusunda klasik ve halk geleneğine bağlı olarak şiir kaleme almış olsa da modern yaşamı benimseyen şairler arasındadır.

Halk şairi kimliğiyle tanıdığımız, Azerbaycan edebiyatında kendi özgü bir söyleyiş tarzı elde eden Osman Sarıvelli (1905-1990), eserlerini çoğunlukla âşık tarzı şiir geleneğiyle kaleme alır. “Atamın Oğlu, Qara Yurdun Tarixi, Menim Ömrüm, Benövşe, Çobanın Mektupları, eserleri otobiyografik özellikler taşır. Lirik şiirin güzel örneklerini veren şair, ikinci dünya savaşının başladığı sıralarda ise genellikle alman faşizmine karşı yazdığı şiirlerinde vatanperver bir aydın olarak karşımıza çıkar. Qafqazdan Dona Doğru, Ukraynalı Dostlarıma, Bir Damcı Qan, Ağ Xalatlı Qız, Berlinin Darvazası ve s. şiirleri buna örnektir”[CITATION Sar04 \p 4-6 \l 1055].

Azerbaycan edebiyatının 1930’dan 1950’lere kadar edebi sahada önemli faaliyetleri olan Samed Vurgun (1906-1956), şiir, tiyatro, tercüme türünün güzel örneklerini verir. Samed Vurgun’un yaşamı Stalin’in iktidarda olduğu döneme denk gelir. Bu sebeple eserlerinde Stalin sevgisi ve kominizim ideolojisi sıklıkla işlenen konular arasındadır. “Ekim devrimine katılan yerli kahramanlara ithafen yazılmış şiirlerine az da olsa rastlanır. Samed Vurgun’ın “26’lar şiiri”, İkinci dünya savaşını anlatan eserde de yerli başkahramanlara çok az rastlanır”[CITATION NAS96 \p 55 \l 1055]. İdeolojik şair kimliği ile tanıdığımız Samed Vurgun, cephe gerisinde annelerin, eşlerin, kardeşlerin yaşadığı kötü günleri, onların desteklerini şiirlerinde konu edinir. Savaş yıllarında Güney Azerbaycan’da bulunur ve yaşanan olaylara tanık olur.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının milli şiirin oluşum aşamasında yenilikçi tavrıyla tanınan Resul Rıza (1910-1981), bulunduğu dönem içerisinde diğer şairler ile birlikte, klasik ve halk edebiyatına bağlı kalır. Annesinin şiire olan ilgisi, çocuk yaşta edebi sohbetlere katılması, şairin edebi zevkinin oluşmasına katkıda bulunur. Modern

Azerbaycan şiirinin en önemli temsilcilerinden olan şair, klasik ve halk edebiyatı örnekleriyle daha küçük yaşta iken tanışır. “Ondan önce Azerbaycan edebiyatında serbest şiirin örneklerinin olmasına rağmen Resul Rıza ile birlikte serbest veznin en muhteşem örnekleri verilir. Hece vezninin bütün ölçülerinde şiirler yazar. Beşik Neğmesi, Oğullar, Pioner Qızım, Deniz, Gözel şiirlerini örnek verebiliriz. Edebiyata Bir Gün şiiri ile başlayan şair, devrin yayın organlarından Dan Ulduzu, Yeni Fikir, Şefeq’te yayınlanan hikâye, şiir ve makaleleri onu edebiyat dünyasında tanınmasını sağlar”[CITATION Gül14 \p 126-128 \l 1055]. Birçok siyasi ve tarihi olaya tanıklık eden Resul Rıza’nın şiirlerinin konularında yine bu olaylarla bağlı ruh değişimlerini yansıtır. “1941 yılında Azerbaycan dilinde gazete çıkarmak için Kırım’a gönderilir ve burada savaşın dehşetine tanık olur. Savaşın vahşetini İntiqam İntiqam, Vetən, Qezəb və Mehbəbət kitaplarında, düşmana nefret, düşmandan intikam alma hissini ifade eden eserlerini toplar. Vəfa, Sevgilim, Behtiyar, Azərbaycan Döyüşçülərinə şiirlerinde bu dövüş ruhu, gəzəp, nifrət duyğusu əsastır”[CITATION Gül14 \p 128-129 \l 1055] Eserlerini toplumun sosyal ve manevi olarak daha ilerilere taşınması amacıyla kaleme alan şair, 1930’larda daha sosyalist realizm akımından etkilenerek yazmış olsa da 1960’lardan sonra eserlerinde insan sevgisi hâkimdir. Komünist sistemini benimsemeyerek kendi çizgisini yaratan Resul Rıza’nın “Rənglər, Tez Yazan Qızlar, Sarı dana, Balıq Olmaq İstəyirəm, vs şiirlerini bu ruhla kaleme alır”[CITATION Gül14 \p 211 \l 1055]. Sovyet devri Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan şair, şiirlerindeki konu genişliği bakımından dönemin önde gelen isimlerindedir. Şiir alanında yaptığı yeniliklerden dolayı birçok şaire esin kaynağı olur. “Mezahir Daşqın, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, Əli Kerim, İsa İsmayilzadə, Tofiq Bayram, Səbir Rüstəmxanlı və Rəmiş Rövşən və s. onun poetik yolunu takip eder”[CITATION Gül14 \p 211 \l 1055] Sovyet rejiminin gerçeklerini gizlediği Marksist ve komünist düşüncenin etkin olduğu bir dönemde çocukluğunu geçiren Bahtiyar Vahapzadə (1925-2009), bütün siyasi yıkımların tanığı olarak halkın duygularını, kederini, üzüntüsünü en derinden hisseder. Hayatının büyük bir kısmını Sovyet rejimiyle geçirmesi eserlerinin konularının belirleyicisi olur. Azerbaycan halkının Sovyet dönemindeki psikolojileri, milli bağımsızlık, vatan ve millete bağlılık, ana dil sorunu ve Azerbaycan’ın bölünmüş olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirdiği birçok şiir yazar. Gülistan poemasıyla Azerbaycan’da Milli bilincin uyanmasında katkıda bulunarak, dini ve milli kimlik

sorunu yaşıyan halkın sonrasında ise Türk Dünyasına ilişkin düşüncelerini beyan ettiği şiirleri bize şairin fikir dünyasını yansıtır. Geçmişten günümüze kadar baskı ile sürekliliğini devam ettiren edebiyatın konusunu, yine dönem içerisinde meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar etki eder. Bu dönem şair ve yazarların eserlerinde çoğunlukla vatan, millet, toprak ve vatanperverlik konuları işlenir. Savaş olgusu üzerinden halkta kahramanlık, yiğitlik ve Azerbaycan halkını yüreklendirecek söylemler edebi eserlerde vurgulanır. “1920- 1930 yıllarında doğan şairler kuşağı arasında birçok şair yetişen bu nesil, II. Dünya Savaşı içinde olgunlaşır. İlk şiirlerinde Savaşın dehşeti sosyal ve siyasi konular, ferdi ve insani konulardan daha çok ele alınır. Savaşın bitmesiyle beraber şiirde konular değişir, günlük hayat, sosyal konular milli ve insani problemler daha çok işlenir. Bu dönem şairleri: Zeynal Cabbarzade, İslam Seferli, Gasım Gasımzade, Hüseyin Hüseyinzade, Nebi Hezri, Bahtiyay Vahapzade, Gabil, Medine Gülgün, Adil Babayev, Eliğa Gürçaylı”[CITATION Akp04 \p 83 \l 1055].

İhtilallerin, savaşların, senzura ve represiya'nın gölgesinde ilerlemeye çalışarak günümüze kadar gelen Azerbaycan şiirinin usta örneklerini veren şair ve yazarlar dönemin sanat ortamını anlatan ürünler vermişlerdir. Bunlar arasında; lirik ve romantik şiirleriyle Nebi Hezri, edebiyat tarihi ve tenkitle Halil Rıza Ulutürk, Azerbaycan Tarihi bugünü ve tabiatı ile Memmed Araz, milli konulu şiirleri ile Sabir Rüstemhanlı, milli kökleri üzerine yoğunlaşan, milli ve manevi değerlere bağlı şiirleri ile Zelimhan Yakub Azerbaycan şiirinin ilerilere taşınmasına katkıda bulunan isimlerdendir.

Sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişiklikler edebi sahada da kendini gösterir. Savaşın sadece cephede, göğüs göğüse çarpışarak yapılmadığının bir kanıtı olarak Savaş edebiyatı diye adlandırabileceğimiz dönem ortaya çıkar. Savaşın tanığı olan şair ve yazarların eserlerinde işledikleri temalar genellikle savaş, savaşın sosyal hayata ve bireylere etkisi, cephe gerisinde yaşanan hadiseler, muharebede gösterilen kahramanlık, iç sıkıntılar ve çoğunlukla milli duyguların yoğun olarak işlendiği bir edebi alan yaratılır. Milli uyanış yolunda ilk adımın atılmaya başlandığı bu süreç içerisinde, edebiyat ve ideoloji arasındaki ilişki tekrar değerlendirilir. “1960'lı yıllar Azeri edebiyatında yeni bir devrin başlangıcı olur. Çağdaş Azerbaycan hayatı veya insan ele alınmış; nispeten ideolojik yaklaşımlardan uzak realist eserler, değişik teknikler ve anlatım yollarıyla ortaya konulur. Bu kuşak aynı zamanda savaş ve siyasi kargaşalık

devirleri yaşamamış, genellikle iyi bir eğitim görmüş ve iyi derecede Rusça öğrenerek dünya edebiyatına da bu dille açılmışlardır”[CITATION Akp04 \p 78 \t \l 1055].

1960’lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında bir sıçrama meydana gelir. “Savaşa genç bir asker olarak katılan ve döndükten sonra 1950-1960’lı yıllarda savaş hatıralarını, intibalarını yazan veya bunlardan yararlanarak değişik birçok eser ortaya koyan bir kuşak yetişir”[CITATION Akp04 \p 76 \t \l 1055]. “Savaş ile ilgili eserler 80’li yıllara kadar uzanır. Ekrem Eyllisli “Adamlar ve Ağaçlar”, “Nenemin Tütün Kisesi”, “Gilanlar Ağacına Dediklerim” şiirlerinde savaşı anımsar. Savaş yıllarının getirdiği bir konu da ayrılık temasıdır; birbirinden ayrılan aile bireylerinin duyduğu derin üzüntü edebiyatta yerini bulur”[CITATION NAS96 \p 66 \l 1055]. “Savaş yıllarında mektup tarzında şiirlerde yaygınlaşır. Süleyman Rüstem’in “Ana ve Poçtalyon” şiiri ise cephedeki oğlundan mektup bekleyen anayı anlatır”[CITATION NAS96 \p 62 \l 1055]. Ali Kerim’in 1953 yılında kaleme aldığı “Poçtalyon” şiirinde Süleyman Rüstem’in yarattığı geleneğe karşı yaklaşımı görülür. Süleyman Rüstem’in “Ana ve Poçtalyon” şiirinde yaratılan postacı imgesi, Ali Kerim’in “Poçtalyon” şiirinde somut olarak ele alınır. Her iki şiirde işlenen savaş teması, insanları derinden etkileyen bir olgu olarak ele alınır.

1970’li yıllarda edebiyat tamamen ideolojinin gölgesinden sıyrılarak, değişen zamanla birlikte Azerbaycan şiirinde yeni bir edebi dönemin başlangıcı olur. Özellikle Azerbaycan şiirinin oluşumunda insani değerler ön plana çıkarılarak, birey ve maneviyat, sistemin kalıplarına mecbur bırakılmadan daha özgür dile getirildiği bir dönemdir. Şiirlerde işlenen konular ve ele alınış yöntemleri tekrar belirlenir. 70 yıllar Azerbaycan yazarlarına Sabir Rüstemhanlı, Musa Yakub, Cengiz Alioğlu, Mehmed İsmail, Vakıf Nesib, Davud Nesib, Elder Bahşı, Abbas Abdulla, İlyas Tapdık, Nusret Kesemenli, Vagif Behenli isimleri eklenir. Bu dönem Azerbaycan şiirinin konu ve muhteva açısından zenginleştiği dönemdir. “Çağdaş Azerbaycan şiirinin özellikle son yıllarında, “köy-şehir” teminin işlenmeye başlanır. Genç nesil arasında bir nostalji olarak yayılan köy ve köy hayatına duyulan özlem, zamanla şehirlerin varlığını unutturur hale gelir. Eliağa Gürçaylı, Sabir Rüstemhanlı, Vagif Nesib, Gasım Gasımzade, Musa Yakub, Memmed İsmail, Cingiz Elioğlu... gibi sanatçılar, şehrin monoton ve koşuşturmalarla geçen hayatına, köy kırlarında yaşanan bir anlık bir mutluluğu tercih eden yazarlardandır”[CITATION Dur02 \p 267 \t \l 1055]. İnsan ve onun yaşamına dair her konuda eser veren, Azerbaycan edebiyatının temelini oluşturan,

Nesimiler, Fuzuliler, Ahundovlar, Sabirler 80’li yıllara kadar edebiyatın geliştirilmesine kaynaklık etmişlerdir. Bu dönemlerde edebiyat alanında konu ve içerik bakımından belirgin bir fark yoktur. Azerbaycan şiirinin gelişimini tamamladığını söyleyebiliriz. “1980’li yıllarda olgunluk devirlerini yaşayan Bahtiyar Vahapzade Memmed Araz, Sabir Rüstemhanlı, İsa İsmayilzade, Nusret Kesmenli, V. Cebrayılzade ve s. gibi şairlerin kendi yollarında devam ederler. Açıkçası henüz 1980’li yılları temsil edecek iyice genç neslin şairleri, diğerlerinin sıralarından sıyrılıp ortaya çıkmış sayılmazlar”[CITATION Akp04 \p 168-169 \t \l 1055].

19. yüzyılın başlarında meydana gelen Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmanın 20. yüzyılın sonlarında Karabağ Savaşıyla sonuçlanması, sosyal ve siyasi hayatta meydana gelen savaş psikolojisinin yeniden canlanmasına sebep olur. Savaşın beraberinde getirdiği anlayış ve algılayış biçimi eserlerde işlenen konularda paralellik gösterir. “Bahtiyar Vahabzade, Nebi Hazri, Sabir Rüstemhanlı, İsmail Şihli, Anar, Memmed Arslan gibi şair ve yazarlar Azerbaycan tarihine “Kanlı Yanvar” olarak geçen 20 Ocak 1990 tarihindeki Karabağ katliamını konu alan şiirleri ile savaş ve tabiat unsurunun birlikteliğinin güzel örneklerini verirler. Makineleştirilen, robotlaştırılan tabiatı, savaş ve teknolojinin olumsuz etkisinden korumak asıl amaçtır. Lirik şiirlerde tabiatla şair arasında bir yakınlık kurulurken, geçmişten de büyük ölçüde yararlanılır. Nebi Xezri’nin Dede Korkut tiplerini esas alan “Efsaneli Yuhular” poemasını buna örnek verebiliriz. Bu bakımdan “Muğam” tabiatla efsanenin, tarihin ve musikinin birleştirdiği yer olur. Mehmed Araz, Tevfik Bayram, Gasım Gasımzade gibi şairler ve özellikle Bahtiyar Vahabzade’nin “Muğam” ve Hüseyin Arif (Hüseyinzade)’nin “Dilgam” adlı poemaları bu görüşümüze en güzel örnekleri teşkil eder. Mil, Muğan, Göy Göl, Gökçe Karabağ... gibi yer adları, artık çağdaş şiirde sadece coğrafi yer adı olmaktan çıkmış, bir güzellik anlayışına, bir ahlakî ölçüye dönüşmüş ve bu yönü ile toplumun manevî geçmişinin ve kahramanlık tarihinin ebedileşmesine vesile olmuştur”[CITATION Dur02 \p 266-267 \t \l 1055]. Bütün bu siyasi olaylar çerçevesinde ilerlemeye çalışan Azerbaycan edebiyatı, 1991 yılında Azerbaycan’ın bağımsız ve hür bir devlet olarak ilanından sonra yeni bir döneme girer. Özellikle alfabeye ilgili yenilikler yapılır. 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanan Azerbaycan, 1929-1939 yılında Sovyetler birliğinin yasaklaması sonucu Latin alfabesine geçer. 1939-1991

yılları arasında ise Kiril alfabesini, 1991 yılından günümüze kadar tekrar Latin alfabesine dönüş yapar.



1. ALİ KERİM'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi Çevresi

Ali Kerim (Ali Paşaoğlu Kerimov), 18 Mart 1931'de Azerbaycan'ın Göyçay şehrinde, iki çocuklu bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Babası Paşa Bey, Göyçay şehrinin Potu köyünde, annesi Gülzade hanım ise yine Göyçay şehrinin Üngütlü köyünde doğar. Sonrasında Göyçay şehrine göç ederler. Ali Kerim ve kız kardeşi Emine burada doğar[CITATION Flo15 \l 1055]. Babası Paşa Kerimov, ekmek işçisi, faytoncu, çiftçilik gibi birçok işte çalışır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkasya cephesinin savaşa girmesiyle birlikte, Nuri Paşa önderliğinde Azerbaycan'ı kurtarmak için gönderilen birlikte vatanın bağımsızlığı için mücadele eder. Bu harekât sonucunda 1918 tarihinde Azerbaycan'ı kurtararak siyasi ve toprak bütünlüğü sağlanarak bağımsızlığı ilan edilir[CITATION Beş12 \p 550-553 \t \l 1055]. Paşa Bey'de Göyçay şehrinin içerisinde bulunduğu savaşta cepheye giden birlikler arasında yer alarak, Nuri Paşa önderliğinde Azerbaycan'da oluşturulan gönüllü birlikler ile beraber savaşa katılır[CITATION Flo15 \l 1055].

Ali Kerim'in babası Paşa Kerimov yaradılışı itibariyle sert mizaçlı, içe dönük ve bir o kadarda sevgi doludur. Babasının çocuklarına karşı sert tavrı ilerleyen yaşlarda Ali Kerim'in karakter ve mizacının oluşmasında etkili olur. Görüntüdeki sert mizacını sorgulayarak kardeşi Emine'ye: *“Ay bacı, Paşam (babasına böyle seslenir) bize yaman sertdir”*[CITATION Fey86 \p 71 \l 1055]. Söylemekten kendisini alamaz. Tanık olduğu baba figürü ilerleyen yaşlarda 3 çocuk babası olan Ali Kerim'in, çocuklarına karşı davranışında olumlu etki yaratır. Babasından göremediği ilgi ve sevgisini gösterme şekli çocuklarına farklı bir açıdan bakmasına sebep olur. Her zaman çocuklarıyla ilgili, onlarla iyi bir iletişim içinde olan şair, eğitimleri ile de yakından ilgilenir. Çocuklarının yaşlarına uygun kitaplar alarak onları edebiyat ve kitap sevgisinin oluşmasında katkıda bulunan bir baba figürü sergiler. Ali Kerim'in kendinden önce dünyaya gelen kardeşleri iki veya iki buçuk yaşından çok yaşamaması babasının sert

mizacının, davranışının altında yatan nedendir. Bu yaş sınırını ilk kez Ali Kerim ile bozulur. “*Qoy isteyimi ne Allah bilsin, ne de uşaq özü. Belke onda balalarım salamat qaldı*” diyen babası bu inançla evlatlarına karşı sevgisini ve arzusunu belli etmez[CITATION Fey86 \p 71 \l 1055].

Küçük yaşlarda şiir yolculuğuna başlayan Ali Kerim, ilkokul beşinci sınıfa kadar evlerinin yakınındaki 2 Nolu mektepte devamında ise şehrin 4 Nolu mektebinde devam eder. Yaklaşık olarak on yaşlarında başladığı ve yaşamının son anına kadar edebiyat ile olan serüvenini sürdürerek ölümünden sonrada adından sıkça bahsettirmeyi başarmıştır.

“O yıllarda, geceleri sık sık uyanıp kendi kendine konuşan Ali Kerim’in bu hareketi babasını sinirlendirir. Bir gece duvara iki bentlik şiir yazması onun sarılık hastalığına yakalandığı ve bu yüzden sayıkladığı teşhisinin koyulmasına sebep olur. Babası Paşa Bey, bu hastalığın geçmesi için Ali Kerim’in ansızın korkutulması gerektiğini düşünerek garip bir yöntem bulur: “Ne öz özüne danışırsan? Kitablarını da yandıracığım, oxuya bilmeyeceksen”der. Ali Kerim’in rengi sararır fakat hasta olduğu için değil bir daha yazamayacağını düşünmesinden duyduğu endişedir”[CITATION Fey86 \p 71 \l 1055].

Ali Kerim’in şiirlerini incelerken onun poetik dünyasını keşfinde annesi, babası ve aile çevresiyle ilgili bazı bilgiler elde edilir. “Atamın Xatiresi” adlı şiirinde karakter oluşumunda hayatındaki en önemli kişi olan babasının duygusal ve fiziksel özelliklerini görmek mümkündür:

*“O, sərt idi. Səhər dərsə tələsəndə mən
Bildirməzdi yolda durub boylandığını.
Bircə dəfə söz açmazdı qəlbindəkindən,
Söyləməzdi övlad üçün çox yandığını.
Gizli-gizli məni süzüb gülərdi bəzən,
Durub-durub güc gələrdi əyri qəlyana.
Övladına bircə dəfə “can” söyləməkdən,
Övlad üçün can verməyi asandı ona”[CITATION Kər04 \p 28 \l 1055].*

Babanın sert görünümünün altındaki sıcak tebessümü şiirlerinde hissedilir. Babasıyla ilgili çocukluk yıllarında yaşamış olduğu mutluluğunu ve hüznünü oğlu Paşa Kerimov şöyle bahseder:

“Babasını çok severdi. Onu hatırlayınca gözleri dolardı. Moskova’da okuduğu sırada babası vefat eder ve onun cenazesine yetişemez. Bu ona çok büyük tesir eder. “Atamın Xatiresi”şiiri onun asıl hayatının anlatıldığı şiirdir”[CITATION Ona13 \l 1055].

Babasını kaybetmesi, kendini psikolojik anlamda bir çöküntü içinde hissetmesine sebep

olur.

Göyçay'da geçirdiği çocukluğu, Azərbaycan'ın doğal güzelliğinin vermiş olduğu hazdan ilham alarak yazdığı birden fazlar şiirinin konusu tabiat ile ilgilidir. Tabiatın güzel tasvirlerini yaptığı şiirlerinden bazıları; Küre Yağış Yağırdı, Kür Sene Benzeyen Nağmem Olaydı!, Bir Gecelik Kür Olmuşam, Mavi Nağmenin Qanadında, Bakı Küleyi ve Deniz'dir.

Şairlik yeteneğini keşfeden edebiyat öğretmeni Akif Süleymanov yazarın hayatında bir dönüm noktası olur. Bu dönemde yazma hevesi yeni yeni ortaya çıkan Ali Kerim, kendisini destekleyen Akif Bey ile ilgili anılarını şöyle anlatır:

“Mənim bir şair kimi yetişməyimdə orta məktəbdə ədəbiyyatdan dərslər demiş Akif (Süleymanov) müəllimin səy və qayğısını heç vaxt unuda bilmərəm. O, ədəbiyyatın sirlərini bizə bütün varlığı ilə çatdırmağa çalışan, ömrünü elmə, ədəbiyyata sərf edən savadlı müəllimlərdən biri idi. Mən hər dəfə şeir yazanda ona müraciət edərdim, hər dəfə ondan ayrılanda təzə bir şey öyrənərdim”[CITATION İfr17 \p 17 \l 1055].

Ali Kerim üzerinde büyük emeği olan öğretmenine hitaben “Senet Eşqi” şiirini kaleme alır.

Şairin sanatının şekillenmesinde ve yaşamda yönünün belirlenmesinde öğretmenin tavsyesini memnuniyetle karşılar. Öğretmenin ilgisi, geleceğine karşı ümitle bakması Ali Kerim'i yüreklendirir ve daha bir azimle çalışmasına sebep olur. Eline yeni kalem alan şairin, şiirinin ve sanatının ustalığını gösteren şairin çalışkanlığı öğretmeni tarafından “Möhkəm ol Əli, səninki şeirdir, səninki sənət!”[CITATION İfr17 \p 131 \l 1055] Sözləri ile onun ile sanatkârlığına olan inancını dile getirir. Çocukluk yıllarına dair yaşadığı anılar Ali Kerim'in aklından hiç çıkmaz. Kendisinin kişisel ve sanatsal gelişiminde eğitimin ve edebiyatın etkili olduğu düşüncesiyle Azərbaycan gençlerinin eğitilmesinde de edebiyatı önemli bir vasıta olarak görür. Bu anlamda çocuklar için yazdığı şiirleri ve çevirileri ile şiir ihtiyacını karşılarlarken kendi sanatsal faaliyetlerini de çeşitlendirir. Okul yıllarında öğretmeniyle arasındaki bu samimiyet ilerleyen yıllarda çocukları ile öğretmeni arasındaki kurduğu bağın gelecekte birey üzerindeki etkisinin önemini vurgulayıcı şiirler yazar. Oğlu Paşa'nın okula yeni başlaması ve öğretmeni ile arasındaki bağ şiirinin konusunu oluşturur. Ona “Ana”, “Vatan” kelimelerini öğreten öğretmenine sonsuz sevgisini ifade eder ve burada yine kendi ilk öğretmeniyle geçen sevgi dolu günlerini hatırlar[CITATION İfr17 \p 132 \l 1055].

Ali Kerim'in 17 yaşındayken yazdığı "İki Sevgi"(1948) şiiri, okuru ile arasında kurduğu içten bağ onun şairlik başarısıdır. Onun şair kimliğinin toplum tarafından tanınmasını sağlayan "İki Sevgi"dir. Cavanşir Yusifli şiiri şu şekilde değerlendirir:

"Onun "İki Sevgi" şiiri poeziyada bütün ömrü boyunca ifade etmek istediği manifestosunun en parlak makamı sayılabilir. Şiir boyu tonlama, poetika bu şekilde inşa edilir, bu formül içinde hareket eder, burada sürekli gözlenen, her zaman sabit pozisyona dayanan karakter (parlak görüntü, hemde insanı gafil yakalayan, şaşırtan karakter), başından sonuna kadar görünen karaktere şahit oluyoruz. Bu durum zaten bir seçim: "İki Sevgi". Tarihçi Nesiman Yaqublu ise "İki Sevgi" şiirinden bahsederken: Nizami'den, Füzuli'den, Müşfiq'ten sonra sevginin en tesirli vafını Ali Kerim'in başardığını dile getirir"[CITATION İfr17 \p 21 \l 1055].

Edebiyata olan merakı sayesinde birçok türde eser veren şairin, şiir türünün en başarılı örneklerini vermek için üzerinde uzun süre çalışmalar yapmıştır.

1948 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi filoloji bölümünü kazanır. Okulun yatahanesinde yerin olmaması şairin tiyatro fakültesine kaydolmasına sebep olur.

Yakın dostu Ali Samedov enstitüye girişlerini şöyle anlatır:

"1948 yılının Ağustos ayında Ali, Arif Memmedov (filoloji ilimleri doktoru, profesör) ve ben Bakü'ye gönderildik. Sabah enstitüleri bir bir gezdik. İlk önce beden eğitimi enstitüsüne gezdik. Fakat burada bizi konuşturan olmadı. Ortaokulda nerdeyse hepimiz sporla ilgileniyorduk ve Ali çoğunlukla ağırlık kaldırmakla meşgul olurdu. Enli küreyi, kaslı, çelik gibi kolları onu sporcu gibi gösterirdi. Sonrasında çok para biriktirip tekrar üniversiteye geldik. Ali ile birlikte belgelerimizi Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne verdik. Ali'nin puanı yetmedi ve kütüphanecilik fakültesine kabul edildi, fakat burs çıkmadığı için geri dönmek zorunda kaldı. Daha sonra sanat enstitüsüne (şimdiki Azerbaycan Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi) ve az sayıda öğrenci nedeniyle, kabul sınavları eylül sonuna kadar sürdü. Burada burs ve yurtlar verilirdi. Ali belgelerini aldı ve Abdulla Qarayev'in desteği ile Tiyatro Fakültesine girdik ve birlikte okumaya başladık"[CITATION İfr17 \p 17-18 \l 1055].

Üçüncü sınıfa kadar sanat enstitüsü tiyatro fakültesinde öğrenimini görür. Daha sonra okul tarafından en yetenekli öğrencilerin seçildiği bir gurpla Moskova Maksim Gorki edebiyat enstitüsüne girer ve beş yıl burada eğitim alır. Moskovada yaşadığı yıllar edebi yönünün yeni bir ivme kazanmasına aracı olur. Rus ve Dünya edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulan Ali Kerim, İngiliz şair W. Shakespeare, birçok türde eser vermiş olan L. Tolstoy, roman yazarı Dostoyevski ve şahsen tanıdığı Boris Pasternak'ı yakından takip eder. Ali Kerim Azerbaycan edebiyatından ise M. Fuzuli'yi, M.E. Sabir'i, C. Memmedguluzade'yi, S. Vurğun'u, R. Rıza'yı, M. Hadi'yi ve diğer şair ve yazarların eserlerini büyük ilgi ile okur. Şiirlerinde adını saydığımız şairlere ithaf ettiği

şiiirleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde “Xetai”, “Şair”, “Şehidlerin Zirvesi” eserlerini örnek olarak sıralayabiliriz. Ali Kerim ikinci sınıfı bitirdikten sonra Azerbaycan yazarlar ittifakının (şimdiki Azerbaycan Yazarlar Birliği) M. Qorki adını taşıyan Edebiyat Enstitüsüne gönderilir. 50’li yılların sonu, 60’lı yıllarında başlarında Azerbaycan yazarlar birliği, ziyalıları arasında “Litinstitut” olarak bilinen bu eğitim kurumu, Stalinden sonrası dönemde demokratik düşüncenin, büyük edebiyatın ana merkezlerinden biriydi. Hiç kuşksuz Litinstitut eğitimi Ali Kerim’in şiirsel yeteneğinin, fikirlerinin canlanmasında, yaratıcı düşüncesinin şekillenmesinde, fikirlerinin daha da demokratikleşmesinde büyük yol oynar[CITATION İfr17 \p 19 \l 1055].

1955 yılında Moskovada M. Qorki edebiyat enstitüsünden onur diplomasıyla mezun olduktan sonra ilk faaliyetine *Azerbaycan* dergisinde başlar. Daha sonra edebi muhitte saygınlığı ve konumu ile seçilen Ali Kerim Azerbaycan Yazarlar Birliği’nde yayın şubesi müdürü, devlet yayınevinde editör, Yazarlar Birliği’nin drama bölümünün başkanı, *Azerbaycan ve Literaturny Azerbaycan* dergisinin sekreteri, ömrünün son yıllarında ise *Azerbaycan* dergisinde yazı işleri müdürü olarak çalışır[CITATION İfr17 \p 19 \l 1055]. Ali Kerim’in gençlik yıllarından sonraki dönemlerine kadar edebiyata olan merakı, yazarlar birliğindeki kalem arkadaşları Bahtiyar Vahapzade, Nebi Xezri, Novruz Genceli ve başka şairler, şairlik yönünün gelişiminde önemli yere sahiptir. Şair ve yazarları kendi bünyesinde toplayan gazete ve dergiler Ali Kerim’in edebi çevresinin oluşumunda da etkili olmuştur. Klasik edebiyatın kalıplarından sıyrılarak, hece vezni ve serbest vezinli şiire geçiş aşamasında yazdığı şiirleri, Azerbaycan şiirinin yeni bir yol izlenmesi açısından önemlidir. Şiir alanında Resul Rıza ve Samed Vurğun’dan beslenmiş olduğu şiir geleneğinin bağımsız ve özgün şiir yapısı oluşturur.

Çağdaş Azerbaycan şiirinin 50’li yıllarında çıkış gösteren Ali Kerim’in öğrencilik dönemi gelecekte kaleme alacağı şiirlerinde işlenen temaların ilham kaynağı olurken, onun şairlik ufkunun genişlemesinde etkin rol oynayacaktır. Çocukluk dönemini siyasi çalkantılarla geçmiş olmasına rağmen şiirlerindeki, özgürlük ruhunu, tabiat ve insan sevgisini dile getirmekten kaçınmaz.

Ali Kerim yapı olarak orta boylu, iyi görünümlü, sevincini, üzüntüsünü kısacası duygu, tutum ve davranışlarını karşısındakilere dürüst bir şekilde hissettirebilen bir şairdir. Kendine has üslubu, hoş şakaları, tatlı tebessümleri, hareketleri ile yaşadığı dönemde

dikkatleri üzerine çekmiş ve geniş bir dost çevresi edinmiştir. Alçak gönüllüğü ve yaşam tarzındaki sadelik ile kendinden büyük yazarların hürmet ve saygısını görür. Resul Rıza, Fikret Qoca, Cavanşir Yusifli, Sona Xeyal, Paşa Elioğlu, Feyzi Mustafayev, Vaqif Yusifli, Altay Memmedov, Yaşar Qarayev ve başka şair ve yazarlar tarafından hakkında makaleler ve yazılar yayınlanmıştır.

Üniversite yıllarında bir kıza duyduğu derin aşk şiirlerinde tema olarak belirgin biçimde görülür. Ali Kerim'in ile aynı okulda okuduğu arkadaşı, Arif Sultanov ve yakın arkadaş çevresi şairin hislerinden haberdardır. Arif Sultanov Ali Kerim'in Moskova'da okuduğu yıllarda, mektuplarında sıkça bu kızdan bahsettiğini ve kendisi vasıtasıyla haber aldığından bahseder. Yaşamış olduğu bu duygu yoğunluğu şairde derin izler bırakır. 1953 yılında yazdığı "İki Sevgi" şiirinin konusu ve kaynağı yaşadığı karşılıksız aşk olur. Yaşadığı bu karşılıksız aşktan sonra eğitimi ve kültürü ile şairin en yakın yardımcılarından biri olan Elza Hanım mutlu bir aile hayatı kurar. Elza Hanım tanışma hikâyelerini şöyle anlatır:

“Orta məktəbdə oxuyurdum. Sınıf yoldaşım olan rəfiqəmgilə tez tez gedərdim. Onun qardaşı Əlinin dostuymuş. Əli də onlara gəlirdi. Mənə bir söz də deməzdi. Ümumiyyətlə, elə bil Əli məndən utanırdı. Nə dərdi olsaydı, bacıma deyərdi. Elə sözlər var, mənə deməyib, bacıma deyib. Bir dəfə Rus dilində olan bir sözün mənasını öyrənməkdə çətinlik çəkdik. Kimdən soruşduqsa, dəqiq cavab vermədi. Bir nəfər dedi ki, mənim bir dostum var, istəyirsiz, ona zəng vurub öyrənin. O, mütləq dəqiq cavab verər. Ürəyimə damdı ki, bu, Əli olacaq. Zəng etdik, doğrudan da, sözün dəqiq mənasını dedi. Nə bilim, bəlkə Əlinin dostları qəsdən işi belə qururmuşlar ki, biz tanış olaq. Bundan sonra Əlinin əlinə bəhanə düşdü. Daha evimizə də zəng çalırdı. Tez tez bizim evin yanına gələrdi. Acığım tutardı bundan. Deyirdim, niyə bura gəlirsən? Deyirdi ki, sənə görə gəlmirəm. Sən Lermantov küçəsində yaşayırsan, mən Lermantovu çox sevirəm, ona görə buraya gəlirəm. Dostu vardı: Arif Sultanov. İndi dəmiryolçudur. Gecələr bəzən gedib onların evində qalardı: sabah tezdən mən dərsə gedəndə bəlkə mənə görə bilsin” [CITATION Fey86 \p 45 \l 1055].

Eşi Elza hanıma derin bir aşk duyan Ali Kerim “Yar geldi” şiiri başta olmak üzere birden fazla şiirini eşi için yazar.

Ali Kerim ile Elza Hanım'ın bu evliliklerinden üç oğlu dünyaya gelir. Büyük oğlu Paşa Kerimov babası gibi edebiyatla iç içe olarak çalışmalarına devam etmektedir. Klasik edebiyat örneklerinin, filolojik ve metinsel incelenmesi üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Ortanca oğlu, iktisatçı Orhan Kerimov ise hastalık sonucu 2015 yılında vefat eder. Küçük oğlu Azer Kerimov ise dünyaca ünlü bilim adamı olarak Türk

Olimpiyat Komitesi Başkanı, Bilkent Üniversitesi'nde profesörlük, fizik ve matematik bilimleri doktoru olarak tanınır.

Şiirlerinde klasik edebiyatın kalıplaşmış benzetme öğelerinden beslenerek, Azerbaycan edebiyatında serbest şiir geleneğinin oluşmasının ilk adımlarını atan isimler arasındadır. Ali Kerim'e kadar Azerbaycan şiirinde serbest şiirin güzel örneklerini veren ve aynı zamanda yakın dostu olan Resul Rıza'nın istikametini belirlediği yoldan gider. Bu anlamda şairin ufkunun açılmasında kendinden önceki dönem şairlerinden olan Resul Rıza, Samed Vurgun, Ahmed Cemil ve Moskova'da öğrencilik yıllarında tanışma imkanı bulduğu ve şiir okuduğu Nazım Hikmet'in büyük katkıları olur. Yaşadığı edebi sanat çevresi tarafından ilgiyle takip edilen ve sevilen bir şair, hayata karşı duruşu, dinginliği, mütevaziliği, utangaçlığı ile çevresinde sevilen bir kişidir. Ali Kerim'in şiirlerinde serbest vezne ve söz sanatlarına başvurması Azerbaycan edebiyatının dilinin ve mevzusunun yönünü değiştirir. Şiir hece vezniyle mi yoksa serbest vezinle mi yazılır mükayesesini her iki vezinde de güzel şiirler yazarak, "şiir yetenekle yazılmalıdır" hükmünü kesinleştiren de Ali Kerim olur[CITATION Flo15 \l 1055]. Okul yıllarında Ali Kerim şiir derneklerinde yakından iştirak eder, kendinin orjinal yazıları ile herkesi kendine hayran bırakır. Onun, 1946 yılında "*Azerbaycan Gençleri*" gazetesinde "Gözlerin" adlı şiiri yayımlanır[CITATION İfr17 \p 17 \l 1055]. "*Edebiyat ve İncesenet*", "*Azerbaycan Gençleri*", "*Azerbaycan Pioneri*" gibi gazete ve dergilerde bir sıra şiirlerinin basılmasının yanı sıra, "*Arifin Baxçası*", "*Salam Gelecek İller*", "*Gözellik*" adlı şiir kitabı ışık yüzü görmüştür[CITATION İfr17 \p 22 \l 1055].

Ali Kerim, Sumgayıt kimyacılarının hayatından bahseden bir roman yazma isteğindedir. Kimyacılarının günlük hayatını yerinde inceleyip notlar almak için sık sık Sumgayıt şehrine ziyarette bulunur. Ali Kerim gibi erken yaşta hayata gözlerini kapayan yakın arkadaşı Vagif İbrahimov, Ali Kerim'in ölümünden sonra Sumgayıt'ta poeziya kulübü kurar. Burada gençleri etrafına toplayarak bir edebi muhit oluşturur. Onun adını taşıyan iki tane resmi olmayan müze evi vardır. Müzelerde şairin günlük yaşamında kullandığı yatak, çay bardağı ve şarap içtiği bardak sergilenir.

Ömrünün son yıllarını işsiz olarak geçiren şair için bu dönem onun edebi faaliyetlerinin bir bölümünün tamamlanmasına vesile olur. "Heykel ve Heykelin Gardası", "Bir Santimetr Hakkında Ballada" ve birçok şiirini bu dönemde kaleme alır[CITATION Flo15 \l 1055]. Hayatının her döneminde yaşamın içinde olan, sevincini, intizarını

şairleriyle dile getirmiş bir şair olarak Ali Kerim, hastanede yattığı süre zarfında, ölümle alakalı şiirler yazmaya devam etmiştir. “Ağrıya Bir İki Söz”, “Vassiyet” ve bir sıra ölümle alakalı şiirlerini yaşamının son yıllarında kaleme almıştır. Şairin 1969 yılında yayımlanan “Vesiyət” şiirini ilk okuduğu zamanı Elza hanım şöyle anlatır:

“Bu şeiri Əli iyunun 3’ündə yazıb. Amma mən ondan 12 gün sonra xəbər tutdum. Masanın üstündə kağız qalaqlarının içində təsadüfən onu gördüm. Oxuyanda çasıb qaldım. Şeiri qonşumuzdakı rəfiqəmə də göstərdim. Sonra Əliyə dedim ki, bu nədir yazmışan? Əli əsəbiləşdi ki, niyə bu şeiri oxumuşam. İlk dəfəydi yazdığını məndən gizlədirdi. Nə biləydim ki... Onu da deyim ki, Əlinin ölüm haqqında bir neçə şeiri vardı. Hələ indi də çap olunmayıb”[CITATION Fey86 \p 47 \l 1055].

Hayatının her döneminde yaşamın içinde olan ve edebi duruşuyla yaşadığı dönem insanların hayatına dokunarak, ölümünden sonrada derin izler bırakmıştır. Elza Hanım, şairin yarım kalan eserlerinden şu şekilde bahseder: *“Əksəriyyəti yarımçıq qalmış əsərlərdir. Onun Napoleon haqqında yarımçıq poeması qalıb. Şah İsmayıl Xətai haqqında poema yazmaq istəyirdi, o da yarımçıq qalıb. Uşaqlar üçün yarımçıq piyesi var”*[CITATION Fey86 \p 51 \l 1055].

Ölümü ailesi, yakın çevresi ve okuyucuları tarafından büyük üzüntüyle karşılanan şairin kardeşi vefatından sonra yaşadığı buhranı şu şekilde ifade eder: *“Allah ele bil qesden meni sağ qoyub ki, ezizlərimin ağrısını, niskilli çekim”*[CITATION Fey86 \p 71 \l 1055]. Aile fertlerinin kayıpları zorlu bir yaşam mücadelesi geçirmesine sebep olur. Ali Kerim ilk şiirlerinden biri olan “Zoya Kimi” adlı şiiri kız kardeşi Emine’ye duyduğu derin sevginin sonucu olarak ortaya çıkar.

Ali Kerim çocuklarına düşkün bir babadır. Ailesinden uzak olduğu zamanlarda bile çocuklarını hatırlar ve onlarla ilgili sohbetler eder. Çocuklara karşı naif davranır, insanlık tarihine, büyük katkıları olan dâhilerle eş değerde tutar. Dünyanın saflığını ve temizliğinin simgesi olan çocuklar için *“Einsteinini da dahi yapan onun samimiyeti ve sadeliğidir”*[CITATION Kər04 \p 64 \l 1055] Sözləri ilə çocuklarına ve gelecek nesillere olan inancını ifade eder. Şairin çocuk şiirlerinin kahramanlarını örnek olabilecek olan kendi çocuklarıdır. Ali Samedli’nin “Hatireye Dönen Mektuplar” adlı yazısında Ali Kerim’in şiirle olan ilgisinden bahsederken:

“Şiirle yatardı, şiirle dururdu. Sabah gözlerini açtığı gibi ilk sözü şiir olurdu, “rüyamda birçok şiir yazdım” derdi. Güzel şiirler idi. Ne yazık ki, hatırlamıyorum. Eksik mısralar söyledirdi. Hergün şiir yazardı. Ama hepsini okumazdı. İki üç güne şiirle dolmuş şiir defterinden iki- üç şiir okurdu. “Her yazılan şiir değil” derdi”[CITATION Xəy11 \p 37 \l 1055].

İfadeleri hayatını şiir üzerine kuran şairin şiirlerinde kullandığı dil ve üslup üzerinde titizlikle çalıştığının bir göstergesidir.

Yaşadığı dönem boyunca siyasete, siyasi olaylara karşı uzak bir tavır sergilemiştir. Aynı zamanda hiçbir siyasi parti ve kuruluşun destekçisi olmamıştır. Sovyet döneminin baskıcı rejiminin arttığı dönemde çocukluğunu geçiren şair, Moskova’da okuduğu yıllar özgürlüğün havasını hissetmiş ve bunu şiirlerine yansıtmıştır.

Şair, 30 Temmuz 1969 yılında Bakü’de vefat etmiştir. Öncelikli olarak babasının Potu kentindeki mezarının yanına defnetmek arzusunda olan yakınları, yer olmadığından Resul Rıza’nın desteği ile doğduğu toprak olan Göyçay’daki evinin yakınına defnedilmiştir[CITATION Fey86 \p 38-70 \l 1055]. Şuanda da mezarının bulunduğu yerde Ali Kerim’in adını taşıyan büyük bir park bulunmaktadır.

Mütevazılığı ile edebi sahadaki başarısından dolayı dönemin şair ve yazarları tarafından takdir edilmiş olsa da zaman zaman eleştirilmiştir. 38 yıllık ömrüne birden fazla eser sığdırmış ve günümüzde de eserleriyle yaşayan bir şair olmuştur. 1957 yılında Moskova’da öğrencilerin düzenlemiş olduğu VI Ümumünya Festivalinde “İlk Simfoniya” poeması mükafata layık görülür.

1.2. ESERLERİ

Ali Kerim, yaşamı boyunca, manzum ve mensur olmak üzere iki türde de eser kaleme almıştır. Özellikle şairlik yönünün baskın olması, dili ustaca kullanması, yaşam ve şiir arasındaki bağlantıyı ustalıkla ele alması yaşadığı dönem içerisinde ve vefatından sonra da adından sıkça bahsettirir. Şiiri musikiyle harmanlayarak sanatsal formunu yaratmayı başarmış bir şair olarak, kendinden önceki yazar ve şairlerden aldığı ilham ile dönemi içerisindeki edebi estetik alanları içine alarak, modern Azerbaycan edebiyatının yeni bir aşamaya taşınmasında büyük emeğe sahiptir.

38 yıllık ömür süren şairin sağlığında eserlerinin bir kısmı dönemin yayın organları aracılığı ile okuyucusu ile buluşur. Ölümünden sonra eşi Elza Hanım, oğlu Paşa Kerimov ve yakın arkadaşlarının desteğiyle bütün eserleri yayınlanır. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre yayınlanmış kitaplarını şöyle sıralayabiliriz:

İntiqam! İntiqam! (Şiirler), Uşaqgençeşr., Bakı, 1943 (36 s).

İki Sevgi, Azərnəşr, Bakı, 1960, (60 s).

- Həmişə Səfərdə**, Azərnəşr, Bakı, 1963, (63 s).
- Qızıl Qanad**, Azərnəşr, Bakı, 1965, (132 s).
- Qaytar Ana Borcunu**, Gənclik, Bakı, 1970, (223 s).
- Uşaqlar və Ulduzlar**, Gənclik, Bakı, 1971, (71 s).
- Səfərdən Sonra**, Azərnəşr, Bakı, 1972, (192 s).
- Tənbəl Ayı Balası**, Uşaqgəncnəşr, Bakı, 1973, (15 s).
- Seçilmiş Əsərləri (iki cildə) I cild**, Azərnəşr, Bakı, 1974, (407 s).
- Seçilmiş Əsərləri (iki cildə) II cild**, Azərnəşr, Bakı, 1975, (185 s).
- Pillələr (roman)**, Gənclik, Bakı, 1978, (160 s).
- Qız və Kəpənək**, Gənclik, Bakı, 1979, (56 s).
- Qayıt**, Yazıçı, Bakı, 1983, (288 s).
- Pillələr (roman)**, Yazıçı, Bakı, 1987, (262 s).
- Seçilmiş Əsərləri (iki cildə) I cild**, Azərnəşr, Bakı, 1991, (272 s).
- Seçilmiş Əsərləri (iki cildə) II cild**, Azərnəşr, Bakı, 1991, (251 s).
- Mavi Nəğmənin Sahilində**, Yazıçı, Bakı 1991, (197 s).
- Seçilmiş Əsərləri**, Lider, Bakı, 2004, (335 s).
- Qaytar Ana Borcunu**, Əxtər, Təbriz, 2008.
- Seçilmiş Əsərləri (2-ci cild)**, Elm və Təhsil, Bakı, 2012. (519 s).
- Seçilmiş Əsərləri (I cild)**, Şərq və Qərb, Bakı, 2013, (335 s).
- Seçilmiş Əsərləri (II cild)**, Şərq və Qərb, Bakı, 2014, (519 s).
- Nə Xoşbəxt İmişəm Bir Zaman Allah!**, Bakı Kitab Klubu, Bakı, 2015.

1.2.1. Manzum Eserləri

Şiirleriyle edebi alanda varlığını gösteren Ali Kerim, 60'lı yıllar edebiyatının en çok tanınan şair ve yazarları arasındadır. Edebiyatta, şiirin en yetkin örnekleri ile birlikte birçok türde başarılı eserler vermiştir. Klasik Azerbaycan ve Sovyet devri Azerbaycan edebiyatının kalıplaşmış şiir anlayışının meydana getirdiği şekil ve muhtevastaki yenilik, Modern Azerbaycan edebiyatında yenilik, değişim ve dönüşüm ile birlikte edebiyat daha zengin bir mahiyet kazanır. Ali Kerim'de değişen zamanın ve tarihsel koşulların ihtiyacına göre şekillenen poetik zevki, milli ve manevi değerler ile bağlantılı

olarak ele alınır. Ali Kerim'in sanatsal yaratıcılığı hakkında Yaşar Qarayev şu çıkarımda bulunur:

“Göze çarpan fikir, düşünce ve ölçek ile birlikte, bu şiirsel kültürün sanatsal biçiminin yüksekliği ve zenginliği ile seçilmektedir. Çağdaş şiirimizde, yeni poetik sözlük, sanatsal sözdizimi, vezin ve ritim karmaşıklığı, sanatkârlıkta şiirsel ustalığın, şiirlerinde en iyi ifadesini bulmuştur. Vezin, çeşitli ritmik birimler ve biçimler, söz materyalinin ustaca seçilmesi, orijinal kafiye, benzetme ve ifade sistemi bütün bunlar Ali Kerim'in üslubunda sözün enerjisini, onun sanatsal gücünü ve etkisini artırır” [CITATION AZƏ18 \p 19 \l 1055].

Şiirlerini bir bölümde inceleyeceğimizden dolayı, bu başlık altında kitaplarından bilgiler vermeye çalışacağız. Bu sayede Ali Kerim'in şairlik bakış açısıyla bireysel ve toplumsal konulara yaklaşımı uygun biçimlerde somutlaştırarak ele alınacaktır.

Sağlığında dört kitabı neşredilen şairin, *Seçilmiş Eserleri I. Ciltte* yayınları esas alınmak üzere, *Hemişe Seferde*, *Qayıt*, *Mavi Nağmenin Sahilinde* ve *Qızıl Qanad* kitaplarında yer alan şiirleri incelendi.

Seçilmiş Eserleri I. Ciltte toplanan şiir ve poemalarından bazıları şunlardır: *Fraqmentler* (1964), *Kür Sene Benzeyen Nağmem Olaydı* (1953), *Muğamı dinleyirem* (1958), *Atamın Xatiresi* (1959), *Poçtalyon* (1953), *Bakı Küleyi* (1954), *Babekin Qolları* (1969), *Fuzuli* (1958), *Xetayi* (1961), *Ana* (1952), *Oğlum Şekil Çekir* (1969), *Yeraltı Dünyada* (1969), *Uşaq* (1969), *Menim Ömrüm* (1954), *Habil* (1969), *Ölüm Sevinme Çox* (1965), *Sevirem* (1964), *Epiloq* (1969), *Dalğalarda İki Qanad* (1968), *İki Sevgi* (1953), *Ağrıya Bir-İki Söz* (1969), *İlk Simfoniya* (1956), *Üçüncü Atlı* (1958), *Heykel Ve Heykel'in Qardaşı* (1969).

İlk şiir kitabı *İki Sevgi* 1960 yılında Rusça olarak yayınlanmıştır. Şairin lirik içerikli ilk kitabının içinde “sevgi” şiirleri bulunur. Şiirlerinde yüksek ahlaki değerlerin ön planda tutulduğu, yaşam ve insana dair ayrıntılar, şiirlerinde romantik bir söylemi benimseyerek, aşkın yüceliğini, sevginin kuşatıcılığını işler. Aynı kitap içerisinde yer alan, ikinci poeması olarak bilinen “Üçüncü Atlı”, şairin hayatın gerçeklerine dair yaklaşımı hakkında bizlere bilgiler verir. Poemada ise Rus şairi Lermantov'un Kafkas'a sürgün edilmesini ele alır. Şair burada Lermantov ile M. F. Ahundov'un karşılaşmalarındaki sosyal meseleler ön planda tutulur. Lermantov ve Aleksandr Çavçavadze'nin dostluğundan bahseder. O Qıza, İki Sevgi, Bakı Küleyi, Atamın Xatiresi, Lay- Lay, Poçtalyon, Qaytar Ana Borcunu şiirleri yayınlanır. Azerbaycan

Türkçesi ile yayınlanan ilk şiir kitabı ise *Hemişe Seferde* adını taşır. Eser, 1963'te Azərneşr tarafından yayınlanır. Kitapta; *Menim Hayatım*, *Eller*, *Bir Gecelik Kür Olmuşam*, *Hemişe Seferde*, *Nağməlerin Yuvası*, *Fehleler*, *Analar Ağlayır* şiirleri yer alır.

1965 yılında ise *Qızıl Qanad* adlı şiir kitabı Azərbaycan Devlet Neşriyatı tarafından yayınlanır. Kitapta, ilk iri hacimli poeması olan 1956 yılında kaleme aldığı “İlk Simfoniya” yer alır. Bu poema, Ali Kerim'in Azərbaycan sınırları dışında tanınması açısından önemli bir metindir. Eserin kahramanı olan İlham, Nigar ve Azad'ın karakterinde gelenek ile bağdaştırdığı İlham ile bu geleneklere aykırı olarak hareket eden Nigar ve Azad'ın tasvirleri verilir. Kitaptaki ikinci poema ise “O Mene Danışdı ki...” poemasıdır. Poema “Ayaqlar”, “Ayrılıq”, “Adsız Fesil”, “Açılmamış Gülləlerin Yarası”, “Ana, Hardasan?!”, “Ayıldım Bir Seher” başlıklarından oluşur. Savaş anının tasvir edildiği poemada, ayağını kaybeden bir askerin hayatı anlatılır. Ali Kerim olayları kahramanın diliyle aktarır. Şairin oğlu Paşa Kerimov hatıralarında Ali Kerim hakkında şunları söyler: “Şair qarşısındakı hər kəsi sonuna qədər dinləyən, onların dərini öz dərini kimi yaşayan sakit təbiətli insan olmuşdur. Uşaq vaxtı bizi Şimali Qafqaza aparırdı, gürcülərlə söhbət edirdi, onların həyat hekayələrini dinləməyi xoşlayırdı. Dərin müşahidə qabiliyyətinə malik olan şair bu söhbətlərdən əsərləri üçün mövzu seçirdi. “O mənə danışdı ki...” poeması da belə yaranmışdır”[CITATION İfr17 \p 243 \l 1055].

Ölümünden sonra 1970 yılında yayınlanan *Qaytar Ana Borcunu* adlı kitabı gençlik neşriyat tarafından basılmıştır. Kitapta; *Babekin Qolları*, *Senin Gözlerin*, *Senet Eşqi*, *Heç- Heçe*, *Son Şeirler* adlı şiirleri ve “Üçüncü Atlı” poeması yer alır.[CITATION Xəy11 \p 31 \l 1055]. Şair kendinden önce gelen edebi geleneğe karşı hürmetle yaklaşır. Füzuli'ye, Nesimi'ye, Halk şairi Habil'e, Azərbaycan'ın milli kahramanı Babek'e hitaben yazdığı şiirleri yine bu kitapta yer alır. *Küre Yağış Yağırdı*, *Analar Ağlar*, *Neğməlerin Yuvası*, *Mavi Nağmə Qanadında* şiirlerinde ise milli ve manevi değerler ön planda tutulur.

Çocuk dünyası ve onlarla bağlı düşünceleri, *Uşaqqlar ve Ulduzlar* adlı 1971 yılında yayınlanan kitabının dikkat çekici konularıdır. Çocuklara hitap ettiği şiirlerinin kahramanını besleyen karakter genellikle kendi çocuklarıdır. *Gel Azerim*, *Paşanın İlk Uçuşu*, *Nağməlerin Yuvası*, *Qardaşın Cavabı*, *Senin Adım*, *Xetler Variasiyası* ve s. şiirleri okudukça şairin evlatlarına olan tavrı hem de çocuk dünyasına olan merakı dikkat

çeker[CITATION Xəy11 \p 42 \l 1055]. Şiirinin musikiye olan yakınlığını göz önünde bulundurursak, çağrışımlarla, göstergelerle, dil ve anlatımıyla coşkunu yakalayarak öğrenilen şeyin akılda kalıcılığını sağlar. Ele aldığı konuya çocukların penceresinden bakar. Kitap Gençlik neşriyatında basılmıştır. Kitapta “Neğmelerin Yuvası, Lay- Lay, Qardaşın Cavabı, Güclü Qoca, Adam, Çınar, Pişik, Paşa Ulduzlar ve Uşaqlar, Tenbel Ayı”[CITATION Xəy11 \p 42-43 \l 1055] eserleri yer alır.

1972 yılında *Seferden Sonra* kitabı yayınlanır. Ölümünden sonra yayınlanan bu kitaba ömrünün son yıllarında yazmış olduğu şiirler ve Polşanın özgürlüğü uğrunda yigitlik göstermiş olan Azerbaycanlı Esger Cemil oğlu Ehmedov’un kahramanlığından bahsedilen “Heykel ve Heykelin Qardaşı” poeması yer alır. Poemada vatanını seven, vatani için özveride bulunan Cemil’in şehitliğinden sonra dikilen abidesi, aile üyelerinin özellikle kardeşinin onun kahramanlığına yakışan hareketleri anavatana bağlılığının bir göstergesidir. Özveride bulunan anne, baba ve kardeş gerçek hayattan alınmış kahramanlardır. Poema 8 bölümden oluşur. Bunlar; Proloq- Fraqment, 1. Fraqment “Heykel Uzağa Baxır”, 2. Fraqment “Coğrafiyadan 5”, 3. Fraqment “Analar Dünyası”, 4. Fraqment “Ananın Şifahi Gündeliyi”, 5. Fraqment “Qonşulara Teselli”, 6. Fraqment, 7. Fraqment “Adsız Qehreman” ve 8. Fraqment şeklinde adlandırılır.

Ali Kerim’in iki ciltlik eseri 1974-1975 yıllarında yayınlanır. Kitabın birinci cildinde Mavi Nağmenin Qanadında, Qayıt, İlk Şeirler, Uşaqlar Üçün Şeirler adlı bölümler verilmiştir. İkinci cildinde ise İlk simfoniya, Heykel ve Heykelin Qardaşı, Üçüncü Atlı, O Mene Danışdı Ki, Bir Santimetr Haqqında Ballada, Paşa, Ulduzlar ve Uşaqlar, Denizde Şehir poemaları dahil edilmiştir[CITATION Xəy11 \p 50 \l 1055].

1979 yılında *Qız ve Kepenek* kitabı yayınlanır. “ “Uşaqlar ve ulduzlar” kitabında yayınlanmış Qardaşımın Cavabı, Güclü Qoca, Adam, Çınar ve Gilenar, On Bir Yaşında adlı eserlerinden başka bütün şiir ve poemalar dâhil edilmiştir. Qız ve kepenek” 1992 yılında tekrar resimli dergi olarak basılır[CITATION Xəy11 \p 53 \l 1055].

1983 yılında *Qayıt* adlı kitabı yayınlanır. Kitabı şairin oğlu Paşa Elioğlu düzenlemiş, Profesör Tofiq Hacıyev ise geniş bir önsöz yazmıştır. Kitapta seçilmiş şiir ve poemaları yer alır. Mavi Nağme Qanadında, Analar Ağlar, Senin Gözlerin bölümlerinde muhtelif şiirleri yer alır.

1999 yılında yazarlar birliğinin Yurd neşriyatı tarafından *Neyleyim, Şeirle Derd Söyleyirem* şiir kitabı yayınlanır. Anarın yazmış olduğu “Ali Kerim’in Tebessümü” makalesi önsöz olarak kitapta yer alır[CITATION Xəy11 \p 58 \l 1055].

1.2.2. Mensur Eserleri

1.2.2.1. Hikayeler ve Povest

Ali Kerim edebi metnin ve yaratıcılığın en iyi örneklerini verdiği tür şiir olmasının yanında hikâye, piyes, povest, makale ve roman türünde eserleri de bulunmaktadır.

Mavi Nağmenin Sahilinde kitabı 1991 yılında Yazıçı neşriyat tarafından basılır. Kitapta hikâye, makale ve kitapla aynı ismi taşıyan povesti yer alır. Lirik povest olarak adlandırabileceğimiz “Mavi Neğmenin Sahilinde” povesti, savaşın başlamasıyla birlikte meydana gelen ölüm ve bunun sonucunda duyulan üzüntü tasvir edilir. Fakat öyle bir üzüntü ki savaşın top seslerinden uzak küçük bir kasabada yaşayan insanlar, savaşa gidenlerden iyi ya da kötü haberin gelmediği bu tedirgin ortamda sadece mavi nağme diye adlandırılan çaydan gelen huzur verici sesler duyulur. Şiirlerinde olduğu gibi nesir eserlerinde de şairi heyecanlandırıcı musikiyle sanatı sıkı sıkıya bağlıdır:

“... Aydın’a baktı. Kafasını salladı. Söğüt dalının suya değdiği yeri gösterdi. Orada, kaygan taşların üstüne dökülen su söğüdüün dalını oynatıyor, şırıltısının ahengi değişiyordu. Sefa kolunu yeşil, yumuşak dalına geçirdi. Kafasını koluna koydu ve söğüdüün çaya sallanan dalına değip şırıldayan mavi suyu dinledi. Birden başını kaldırıp Aydın’ın gözlerine baktı.

-Ne oldu Sefa?

Safa elini dudaklarına koydu.

-“Sss”...

Yine biraz önceki şırıltıyı dinlemeye başladı. Basit, tuhaf ama insanın hoş gelen halleri olan bir musiki parçası sesleniyordu.

Suyun altındaki narin kum taneleri Sefa’nın ayakları altında kaynıyordu. O, söğütleri bir bir kucaklayıp, suya değen dalların sesini dinler, gider gelirdi.

Aydın’a öyle gelirdi ki, çay büyük, kollu budaklı, mavi bir nağmedir; Sefa’da onun koynunda bir melek!..”[CITATION Əli12 \p 166 \t \l 1055].

Çocukluğunu savaşın gölgesinde geçirmiş bir yazar olarak, *Mavi Nağmenin Sahilinde* povesti cephe gerisindeki insanların yaşadığı trajediyi aktarması açısından önemlidir. “Kitabın sonunda makalelere yer verilmiştir. “Azerbaycan gençleri” gazetesinin 15 Nisan 1969 tarihli sayısında “İntellekt ve poeziya” yazısı şöyle başlar: “İndiki mürəkkəb

bir dövrdə hər şair, xüsusən ədəbiyyata mübarək qədəmlər atan şair, çox çətin problemlər qarşısında qalır. Bunu lazımınca dərk edənlər, gələcəkdən də o yana bir gələcək görür, arxasındakı zəngin keçmişi də götürüb irəli gedə bilir. Eynşteynin bir sözü məni həmişə heyrləndirir və ruhlandırır. Sual veriləndə ki, “bu elmi zirvəyə çatmağın üçün sənə kim daha çox kömək etmişdir”, o deyib: “Ostrovski”. Qəribədir, âlim yox, yazıçı”[CITATION Xəy11 \p 57 \l 1055]. Ali Kerim’in edebi yaratıcılığının temeli de Nikolay Ostrovskiy’nin karakter tahlilini və psixolojisi üzerine kuruludur.

Şairin ilk nesir eseri olan “Berber” hikâyesi, 1950’li yıllarında Azərbaycan dergisində hikâyeler için ilan edilmiş yarışmada ikincilik ödüləne layık görülür[CITATION İfr17 \p 264 \l 1055]. Hikâyede, Sovyetler birliğinin totaliter rejim ideolojisinin cəmiyyət üzərindəki baskısından bəhs edilir. Dönəmin tarımsal devlet işlətmesinin yürütüldüğü kolhozlar ilə somutlaşdırılan düşünce ilə paralellik göstərən Berber Seyfi’nin düşünce və hərəkətləri ele alınır. Sovyet rejiminin halkan gündelik işlərinin görüldüğü bir yer olmaqdan çıxıp, dolaylı yollardan Sovyet ideolojisinin dikte ettirilməyə çalışıldığı mekân- siyaset ilişkisinin kurulduğu yer halinə gəlir. Masanın üzərində bulunan Komünist, Pravda, Oqonyok, İnkılab və medeniyet gazeteleri ilə bu ideolojiyi destekləyən bir misyona sahiptir. Duvarda rehberlərin və Sosyalist kahramanlarının resimleri, aynada yazılı slogan “Keçici bayraq uğrunda...”[CITATION Əli12 \p 42 \l 1055], kolhozcuların berberi, yoldaş Seyfi’nin idare merkezi olaraq görməsi kollektif bilinci təmsil edən araçlardır.

Mavi Nağmenin Sahilinde adlı kitabında yer alan diğər bir hikâyəsi “Kayutda İki Adam” adlı eserinde 20. yüzyl realist Azərbaycan edebiyatının təmsil ettiği, kadın- erkek münasibətini okuyucuya sunar. Yarattığı entelektüel kadın karakterinə karşı erkek karakter bir o kadar da çekingən və korkaktır. Kitapta yer alan Qızın Gündeliyi, Peleng, Hekaye, Şille, Esl Redaktor, Qehqehə, Yarımçıq Gündelik hikâyeleri yayınlanır.

Ali Kerim’in genel olarak bahsettiğimiz hikâyelerindən kısa kısa değinerek, onun genellikle toplumu ön plana alarak birey- toplum ilişkisini toplumsal değərlere bağılı kalarak ele aldığı kanısına varabiliriz.

Okul öncesi yaşlarındakı çocuklar için yazdığı kitabı 1973 yılında yine Gençlik neşriyat tarafından basılan “Tenbel Ayı Balası” adlı kitabıdır.

1.2.2.2. Tiyatro Eserleri

Azerbaycan edebiyatında geçmişten günümüze kadar tiyatronun toplumsal yaşamda üstlendiği görevi yerine getiren en önemli sanat dalıdır. Sanatla birebir ilişkide olan ve öncelikli toplumun eğitilmesinde ayrıcalıklı üstünlüğe sahip olması, toplumun geneline yayılarak eğitici görevini yerine getirmesi bakımından her dönem tiyatro ilgi merkezi haline gelmiştir. Azerbaycan edebiyatında tiyatronun, modern anlamda ilk ürünlerinin 19. yüzyılın ortalarında verilmeye başlanır. Önceki dönemler de ise bu görevi halkın kültürel ürünü olan halk oyunları üstlenir. Köklü bir geçmişe sahip olan Azerbaycan tiyatrosunun Abbas Kulu Ağa Bakıhanov, İsmayıl Bey Kutkaşanlı, Mirza Şefi Vazeh ve Mirza Fethali Ahundzade ile başlayan modern tiyatro çizgisi gelecekteki şair ve yazarların gelişiminde etkin rolleri vardır.

Ali Kerim'in tiyatro eserleri Azerbaycan'ın milli ve manevi değerler kavramını özümseyerek ele alındığı insanın, psikolojik derinliğine sahiptir. Tofiq Hacıyev yazarın nesir eserlerini tahlil ettiği, şairin sanata karşı yaklaşımı ve sanatkârlık hususiyetlerinden bahsettiği “Şeirinde de, nesrinde de psixoloq” adlı önsözünde “Ürek Güzgüsü” piyesinin şöyle değerlendirir:

“Ali Kerim'in ilk piyesi şairin poetikası hakkındaki tasavvurumuzu tamamlıyor. Açıkça belli olur ki, onun sanatkârlığı ve çağdaşlık fitratındaki şairlik vergisi ile zengin sanatsal ve bilimsel felsefi düşüncelerin birleşimidir. Bu piyes Ali Kerim'in şiirinde olduğu gibi nesrinde, makalelerinde hatta piyesinde bir psikolog olduğunu doğrulamaktadır”[CITATION İfr17 \p 271-272 \l 1055].

Ürek Güzgüsü piyesinde, olağanüstü yetenekleri ve ruhsal gücü temsil eden, odak noktasındaki insanın yaşadığı bilinç dışı olaylar merkeze alınır. Eserin kahramanı telepati uzmanıdır. Burada yapılan, psikolojik tahliller, efsun ve büyücülük seviyesine yükselir. Anlaşılır ki, vaktiyle Sokratların, İbn-Sinaların yarattıkları mucizeler büyücülük, büyücülük ise profesyonel seviyede ve profesyonellerin elinde bilimsel psikoloji olarak görünür. Gerçek hekimi-yalancı hekim, gerçek öğretmeni- yalancı öğretmen, gerçek devlet başkanını- boşboğaz, fitnekar devlet başkanının aldığı bir toplumda Ali Kerim'in psikoloji bilgisi, sanat “büyücülük” en yüksek seviyeye ulaşır. Ürek güzgüsü” piyesi uzun yıllar C. Cabbarlının adını taşıyan Devlet Dram tiyatrosunda

oylanır [CITATION İfr17 \p 271 \l 1055]. “Üç Dost”, “Leninle Görüş” Seçilmiş Eserleri II ciltte yayınlanan diğer tiyatro eserleridir.

1.2.2.3. Çevirisi

Ali Kerim’in eser verdiği türler göz önünde bulundurulduğunda çeviri türüyle kalem aldığı tek bir kitabı bulunmaktadır. 1969 yılında Gençlik neşriyat tarafından çıkarılan Canni Rodarinin *Telefonla Danışılan Nağullar* isimli kitabından 39 tane masala yer verilmiştir. Eserler “Molodaya Qvardiya” neşriyatı tarafından 1967 yılında çıkarılan kitaptan alınmıştır[CITATION Xəy11 \p 59 \l 1055].

1.2.2.4. Romanı

1978 yılında Gençlik neşriyat tarafından basılan *Pilleler* romanı Ali Kerim’in ilk iri hacimli romanıdır. Kitap hem babası Paşa’nın aziz hatırasına, hem de oğlu Paşa’ya ithaf eder. Kitabın başında yazarın bir başka notu daha yer alır: “*Bəziləri övladını özü üçün, bəziləri övladını övladının özü üçün, bəziləri də övladlarını hamı üçün böyüdür. Böyüyürlər. Rastlaşırlar. Onların haqqında sizə danışmaq istəyirəm*”[CITATION Xəy11 \p 52 \l 1055]. “Ali Kerim 1964 yılında “Edebiyat ve İncəsənət” gazetesinin “İller, Arzular” bölümündeki konuşmasında *Pilleler* romanı hakkında açıklamada bulunur: *Öğrenci hayatı hakkında bir roman yazdım. Okurlar beni ilk büyük hacimli bu nesr eserimle “Azerbaycan” dergisinin ilk sayısından başlayarak tanışabilecektir*[CITATION Xəy11 \p 19 \l 1055]. “*Pilleler*” romanı 1987 yılında Yazıçı neşriyat tarafından tekrar basılır. Konusunu daha çok gündelik hayattan ve öğrencilerin eğitim hayatından alır. Öğrencilerin birbirleriyle uyuşmazlığı, roman kahramanı Azer’in üniversitedeki saf, temiz ve başarılı hayatından yola çıkarak, dış etkilere karşı manevi bütünlüğünü korumasının önemi vurgulanır. Roman kahramanlarının ön plana çıkarılan psikolojik tahlilleri yer alır. Dönemin toplum yapısında meydana gelen sınıf ayrımının insanlar üzerindeki etkileri ve eserde ön plana çıkarılan kahraman Azer’in köyden şehre gelmesiyle birlikte toplumsal yaşamındaki değişim anlatılır. Azer’in Zerif ile olan duygusal bağ ve bununla bağlı olayların gelişmesinde etkilidir.

1.2.2.5. Kültür, Edebiyat ve Sanat Yazıları

Edebi hayata Şiirleri ile başlayan Ali Kerim, dil, edebiyat ve sanat hakkında yazdığı makaleleri, toplumsal ve kültürel konulu yazılardır.

Sevimli Neğmeler

Bir Gün Qapım Dyld

Naxçivanda Yaşayan Şairlerin Eserleri Haqqında Bezi Qeydler

Meşe Hekimi

Toğrulun Dünyasına Seyahet

Lev Tolstoy Haqqında (Yazıcı Qeydleri)

Şair, Edebiyyat ve İncesenet, 21 Mayıs 1960.

Ulduz Jurnalına Msahibe, Ulduz, No:2, 1968.

İntellekt ve Poeziya, Azərbaycan Gençleri, 15 Nisan 1969.

2. ALİ KERİM'İN SANAT ANLAYIŞI, DİL VE EDEBİYAT

GÖRÜŞLERİ

2.1. ALİ KERİM'İN SANAT ANLAYIŞI

Ali Kerim'in sanat anlayışını değerlendirirken devrin şair ve yazarları, arkadaş çevresi ve ailesinin görüş ve düşünceleri, şairin edebiyata olan katkıları konusunda önemli bilgiler vermektedir. Şiirlerini biçiminde meydana getirdiği yenilik ve aynı zamanda konudan çok onu ele alış tarzındaki farklılık ile özgün şairler içerisinde değerlendirilir. Ali Kerim'in Azerbaycan şiirine kazandırmış olduğu yenilikler, dönemin önde gelen şair ve yazarları tarafından ifade edildiği gibi temiz bir hava ve edebiyatın durgun gölüne atılan bir taşın yansıması gibi edebiyat dünyasına da sanat anlayışının yansımaları görülür.

Çocukluk yıllarından itibaren sözlü halk geleneğinden beslenen şair, klasik edebiyatın ekol mensuplarından olan Fuzuli'nin, şiirlerine derinden tesir ettiği görülmektedir. “Döydüm Fuzulinin qapısını mən” [CITATION Kər04 \p 74 \t \l 1055] ifadeleri klasik edebiyata karşı sevgiyle yaklaşımının bir ifadesidir. Şairin şiirlerinden yola çıkarak sanat anlayışının dönemin siyasi olaylarından bağımsız olarak, insanı ve duyguları merkezi bir konuma sahiptir. Sanata karşı bakış açısının şekillenmesinde öğretmeni Akif Süleymanov'un büyük katkısı olur. Ali Kerim, Akif Süleymanov'na hitaben yazdığı “Senet Eşqi” şiirinde, edebiyattaki ilk adımları ile sanatının nasıl şekillendiğinin bir göstergesidir. Şiirinde:

*“Sən dedin könlünün sənət eşqini
Arzu aləmində diqqətlə yoxla.
Sən onu min hissini içində ara,
Qoyma küsüb gedə, uça, yox ola.
Getsə, çağırısan da qayıtmaz geri,
Deyək, lap qayıtdı, harda qalacaq?
Geri qayıdanda sənini o arzun,
Yerini başqası tutmuş olacaq.
Arzular hamısı əzizdir bizə,*

*Amma onların da bir şahı olur,
 O sənin könlünün ən uca səsi,
 Ömrünün bu günü, sabahı olur
 Sən onu tapmasan, bütün nəğmələr
 Eyni bir hüsnədə, ahəngdə olur.
 Təbiət itirir rəngarəngliyi,
 Bütün Yer kürəsi bir rəngdə olur”[CITATION Kər04 \p 73-74 \t \l 1055].*

Ali Kerim’in Moskova’da bulunduğu yıllar Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatını bulması, sanat hayatında yeni ufukların açılmasına vesile olur. Ali Kerim’in şiirinde geçmiş tarihe bağlılık ve bireysel konular her zaman birbiriyle iç içedir. Üçüncü Atlı poemasında, Rusya’nın hümanist şairlerinden olan M. Y. Lermantov’un Şark mevzusuna müracaat etmesi ve kafkas halklarının hayatını, onların adet ve geleneklerini çok sayıdaki eserlerine yansıtması, onun insan, cəmiyyət və güclü şəxsiyyətlərin problemlərinə yaklaşımının, geçmiş ilə bağlılığın ən somut göstərgesidir[CITATION İfr17 \p 204-205 \l 1055].

Şair özəlliklə Xətayi, Fuzuli və Həbil üçün yazdığı şiirləri gələnin edebiyatına olan yaxınlığı yeni kuşaklar arasında bir bağ kurduğunu söyleyibə. Fuzuli’ye hitabən yazdığı şiirində “... *Felekler yandı ahimden...*”[CITATION Kər04 \p 32 \t \l 1055], mısrasıyla geçmiş üzərinə təməlləndirir. Şiirində:

“Dünya səni qocaltdı yaşydın olsun dəyə

Gömlüdü dərdin yerə, ucaldı ahın göyə.

Gəldi kəsdi qapının ağzını şöhrətlə ad.

Ey böyük ustad,

heyhat,

Ürəyində o ada, şöhrətə yer vardı mı?

Min bir kədər əlindən

orda yer qaldı mı?

Gəldi cavan bir qızın

vədəsiz məhəbbəti,

Könlündə dərd əlindən

bu eşqə yer vardımı?

Dedilər ki, fələklər

yaratmışdır bu odu,

Fəqət bu oda yanan

fələklər özü oldu”[CITATION Kər04 \p 32-34 \t \l 1055].

Sanat anlayışını gelenek ve halk üslubuyla harmanladığı, geleneksel olanı yenilikçi bir anlayış ile ele alması onun geçmişten beslenen sanat anlayışının olduğunu ortaya koymaktadır. Şiirde Fuzuli'nin yaşamının somut bir şekilde ele alınması, geleneksel kültürden bağlarını koparmayacağını bir göstergesidir. Gökteki yıldızları Fuzuli yangınının közleri, güneşi ise Fuzuli odunun nişanesi olarak sembolleştirir. Burada Fuzuliyi sadece divan edebiyatının bir temsilcisi olarak görmekten ziyade daha çok felsefi yaklaşım kendi gerçek algısıyla ortaya konulur. Şair bunu yaparken topluma örnek olan gerçek sanatçılara karşı duyduğu inanç ve duygunun dışı yansımasıdır. Çeşitli vasıtalarla kendinden önceki şair ve yazarlardan elde ettiği bilgi birikimini yenilikçi bakış açısı ve yaratıcı yeteneği ile başarılı eserler ortaya koyar. Cavanşir Yusifli Ali Kerim'in Klasik edebiyat ile bağlantılı şiirlerinde şu tespitte bulunur:

“Əli Kərimin əksər şeirlərində Azərbaycan poeziyasının müxtəlif mətnləri arasında həm açıq-aşkar, həm də virtual-daxili səsləşmələr, bir-birini tamamlama, çağırma və bir-birini dəf etmə nüansları eşidilir. Həm ən yaxın müasirləri, həm də uzaq sələfləri, ənənədaşları arasında. Bu mənada onun Füzuli və Nəsimi haqqında şeirləri sadəcə ithaf yazıları, onların obrazlarını şeirə gətirməkdən ibarət deyildir. Diqqət edilərsə, bu şeirlərdə hər iki məqam – milli ənənənin mətnləri arasında qovuşma və dəf etmə məqamları daha qabarıqdır”[CITATION Cav181 \p 4 \t \l 1055].

Ali Kerim'in ilk dönem sanat anlayışıyla şekillenen lirik ve epik türdeki şiirleri, tabiat tasvirleri, aşk ve nesnelər hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirir. Bu tasvirler şiirlerinde coşkuya, tabiata ve yeni bir ruha dönüşür. 20. yüzyıl Azərbaycan şiirinin

temsilcilerinden olan Samed Vurgun, Nazım Hikmet, Resul Rıza ve Mikayıl Müşfiq'in şiirleri onun sanata bakış açısının şekillenmesinde etkili olur. Kendinden önce gelen şairlerin tecrübelerinden faydalanarak yeni bir sanat anlayışı geliştirir. Edebi neslin yönünü biçim, içerik ve deneyimlerle farklı bir noktaya çevrerek şiire yeni bir bakış açısı getirir.

Şiirlerinde konuların çeşitlilik göstermesi şairin hayata bakış açısının, şairlik kimliğinin, dünya görüşünün farklılığından meydana gelmektedir. Çocukluğunu geçirdiği Göyçay şehrinde tabiat ile iç içe olan şair, pastoral görünümle şairin mizacıyla harmanlanır. İlk dönem şiirlerinin konularını tabiatın muhteşemliği ve mukemmelliği, insana hissettirdiği duygu oluştururken, hastalığı ile birlikte son dönem şiirlerinin konularında karamsar olmaya başladığını görürüz. Şiirlerinde hissedilen karamsar hava şair için tamamen bir teslimiyet değildir. Aksine o hastalık ve ölüm karşısındaki tavrı algılanan dünyanın bir gerçeği olan ölüme karşı daima dik bir duruş sergiler. Fragmentler şiirinde otuz yıllık ömründe yaşadığı duyguların tahlilini, tabiat konulu şiirlerinde ise özellikle ismini Azerbaycan'ın Kür çayından alan doğal güzelliklerinin anlatıldığı bir dizi şiir kaleme alır. Kür, Sene Benzeyen Neğmem Olaydı!, Bir Gecelik Kür Olmuşam, Kür, Muğamı Dinleyirem, Bakı Küleyi ve Azerbaycan şiirlerini tabiat konulu şiirlerine örnek gösterilebilir. Şair bireysel duyguların ifade edilmesinde Kür'ü hoş bir nağme olarak görür:

“Sənin tək axaydı səsim də, ay çay,

Muğanda “su” deyib yananda düzlər,

Mənim də nəğməmi tarlada hər yay

Sərin suyun kimi içəydi qızlar.

Hər könül istəyim, könül harayım

Ellərin qeydinə belə qalaydı.

Heç nə istəmirəm, mənim Kür çayım,

Bir sənə bənzəyəm nəğməm olaydı”[CITATION Kər04 \p 18 \t \l 1055].

Döneminin sanat anlayışından farklı olarak, estetik zevkini oluştururken şiirin hece yahut serbest veznin kalıplarından sıyrılarak Azərbaycan şiirini ufkunun yeni bir yönde hareket edip gelişmesine vesile olur. Ali Kerim'in şiirleri döneminin aydınları tarafından hece ve serbest veznin en güzel örnekleri kabul edilir. Şiirlerinde ön plana çıkan doğallık ve samimiyet, dilinin canlılığı ve zenginliği, ele aldığı konuların derinliği şairin sanat anlayışında görülen farklılığın en önemli unsurlarıdır. Edebi faaliyetlerinin ilk yıllarında doğa ile ilgili yazdığı şiirlerinde genellikle hece veznini kullanır. Bu şiirlerinde insan-doğa ilişkisine yönelik düşüncelerini dile getirirken, insanı doğanın bir parçası olarak görür ve okuyucuda doğayla iç içe geçmiş insan izlenimini uyandırır.

Ali Kerim sanat anlayışının içinde önemli bir yere sahip olan şiir ve musikinin birlikteliği duygu ve düşüncelerin gücünü artırır. Birden fazla şiirinde musiki ile şiirin oluşturduğu özgün hava ön plana çıkarılır. Şairin bestelenen Yar Geldi şiirini örnek verebiliriz.

Sanat yaşamı boyunca içerik ve biçimde yenileşme taraftarı olan şair edebi alana da yeni bakış açıları kazandırır. Şiirde daima kalıpcılığa karşı, biçimde ve içerikte estetik kaygı güdülmeden kelimelerin anlam derinliğine önem vermesi eleştiri oklarını kendisine yöneltir. Eşi Elza Hanım Fraqmentler şiirinin edebiyat dünyasında oluşturduğu ortamı şu şekilde anlatır:

“O vaxt Kommunist qəzəti çıxırdı. Kommunist qəzətinə bir məqalə gədirdisə dəməli bu çox ciddi signal idi. İki nəfər tanınmış titullu şairin adınan rəplika yazısı gətti. Bu vaxt Əli'nin Fraqməntlər şiiri çıxırdı. Və şiiri çox anlaşılmaq, bir tapmaca şair kimi, seviyyəsiz şair kimi təqdim eləmişdilər. O yazıdan sonra ayrıca cavanlar Fiqrət Qoca və digərlərinin yazılarını da tapmaca adlandırdılar. Ayrı adamların imzasıyla çıxmışdı. Sonrasında R. Rıza 1966 yılında Əlbət qəzətində Gayğı Özü Gayğı Sözü məqaləsində cavab yazdı. Orada yalnız Əli Kərim dəğil sərbəst vəzinlə şair yazan İsa İsmayılzadə, Ələkbər Sadıqzadə'ye hücum vardı. Əli'nin Fraqməntlər şiirində “Otuzdan çox yaşamışam... Göyçayda, Bakıda, Moskvada, Tiflisdə... Sevgi toranında, Mühərizə salonunda. Sevgilimlə bir- birimizə deyəcəyimiz iki söz arasında.” gəçən mısraları böyük bir şüphə olmuşdu. R. Rıza cavab yazdığı 37. ildə də muammalı sözlər dədiniz çox adamı tuturdunuz. Bu yalnız dəqiq sevip sevmədiyini bilmir. Sevginin alatoranı nə ışıqdı nə qaranlıq. Buna saol demənz lazımdı, niyə bələ yazırsınız şəklində Əli Kərim ilə alakalı bir qisim var idi [CITATION Əkb17 \l 1055]

Ali Kerim'in sanatı her zaman sabit ve aynı ölçüde ilerleme göstermez. İlk dönem yazdığı şiirleri ile son dönem şiirleri arasında muhteva olarak farklılık göstermiş olsa da

yaşadığı dönem içerisinde ve ölümünden sonra da şiirleri aynı anlam ve etkiyi yaratır. Menim Ömrüm (1954), Ana (1952), Qaytar Ana Borcunu, İki Sevgi (1953), şiirleri ile son yıllarında kaleme aldığı Ağrıya Bir-İki Söz (1969), Vasiyyet (1969), Palatada Saxlanmış Şeirlerden (1969), ve isimsiz şiirlerinin birkaçında işlediği konular farklılık gösterir. Son dönem şiirlerinde içe dönük ve bireysel karamsarlık farklı yönüyle ele alınır. 1954 yılında yazdığı “Menim Ömrü” şiirinde, yaşamı boyunca edindiği birikimini kendine özgü bir dille kaleme alır:

“Bəzən rastlaşırım özümlə-özüm,

Düşəndə bir yerə güzarım mənim.

Yüz gördü, min gördü, çox gördü özüm.

Bir deyil, on deyil, məzarım mənim.

Baxsan bu dünyanın hərtəfinə

Bir yerdə qəbrim var, yerdə sağam.

Göy uçsa, yer qopsa, ölmərəm yenə,

Hələ neçə dəfə doğulacağam” [CITATION Kər04 \p 61-62 \t \l 1055].

Ali Kerim’in sanat anlayışının değerlendirilmesinde dış dünyaya ait fikirlerin ve düşüncelerinin bir yansıması olarak meydana getirdiği eserleri üzerinden yaptığı düşünce yolculuğu onun sanata karşı bakış açısının yorumlanmasında önemli bilgiler vermektedir. O, kendi neslinde modern söylem tarzını aktarma çabasıdayken bile kendinden önceki geleneğin takipçisi olarak epik ve lirik tarzda ürünler vermiştir. Ali Kerim’in Mavi Neğme Qanadında, Xetayi, Deniz, Eller, Babekin Qolları ve Habil adlı şiirlerinde tarihi kahraman ve halk şairlerini yalın bir dille ele alır. İşçi ve emekçileri konulu şiirlerinde milli ve manevi değerlere saygı, vatan ve millet sevgisinin kuşatıcılığı şiirlerinin ayrılmaz birer parçasıdır.

“Yox, mənə deməyin

“çox yazma,

dincəl,

Elə düşərsən ki, gəlməz səsin də”.

“Şeir də, sənət də məhv olub getsin”.

“Dəyərsən son ağrın,

Son nəfəsində”.

Xəyr, termometrim- bu qələməmdir,

Yandırsın qoy onu hisslərin odu.

Şairi yaşadır hər şeydən əvvəl

Mənə ənginliyi, söz kislorodu”[CITATION Kər04 \p 138 \t \l 1055].

Ömür hayatında 38, edebi hayatında isə 23 yıl keçirmiş bir şair için, hastalığa və ölüme qarşı yaşama, üretme isteği *“Xəyr, termometrim- bu qələməmdir”* mısrasında dile getirilir. Bu son və ümitsiz anlarda şair yalnız bir şeye *“hələ nə qədər görülcək işlərim var,”* kalbine yerleşen, kalbini sıkıştıran, söylemeye güç bulamadığı fikir ve manaları, his ve duyguları dünyada sahipsiz bırakıp gittiğine üzülür[CITATION İfr17 \p 281 \l 1055]. Şaire göre gerçek sanatçı, toplum içinde varlığını sürdürürken kaygı uyandıran olay ve durumlara karşı sanatçı duyarlılığı ile daha gerçekçi ürünler ortaya koymalıdır.

Resul Rıza, Ali Kerim'in sanat anlayışını şu şekilde değerlendirir: *“Şair var ki, yüksəliş pillələrini dayana-dayana, tövşüyə-tövşüyə, yazdığını təkrarlaya-təkrarlaya qalxır. Şair var ki, öz-özü ilə yarışda, hər əsərində bir pillə qalxır, özünü, özgəni təkrarlamaq faciəsindən uzaq olur, Əli Kərim ikincilərdəndir”[CITATION İfr17 \p 289 \l 1055].* Bu bağlamda Ali Kerim'in sanat anlayışındaki kendini yenileyici ve konuların ele alınış tarzı, Modern Azərbaycan şiirinin şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır. Kendi idealini, şiir ve nesir eserlerinde aktarmaya çalıştığı tasvirlerinde sanatçının manevi dünyası açıkça görülür. Bütün eserlerinde, karakterlerini sunduğu imgeler, kendi döneminin psikolojik yaralarını, milli sevinç ve üzüntülere dayalı varlık anlayışı ve ortak ahlaki değerler Ali Kerim'in sanatsal ustalığı ile biçimlenir.

“Toplum için sanat” anlayışıyla ele aldığı eserlerinde, sosyal, siyasi ve kültürel olgulara karşı realist bir tavır sergiler. Azərbaycan edebiyatının şekillenmesinde önemli bir faktör

olan Sovyet ideolojisi ve savaşa dair yaşanan gelişmeler realizmi besleyen kaynak olarak görülmektedir.

Ali Kerim'in 1964 yılından sonra şairin çektiği sıkıntılar, acılar, yaşamın bir gerçeği olan ölüme karşı yaklaşımı gibi psikolojik yapılar eserlerine yansır. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerin temelinde karamsarlık ve umutsuzluk vardır. Oğluna hitaben yazdığı "Gel, Azerim" şiirinde bu ümitsizlik ile karşılaşaktayız:

"Gəl, ayrılıq adlı

Ən pis xərcəng

Xəstəliyinin həkimi.

Gəl, tut gülüşünlə dünyanı:

Kədər yurdsuz, yuvasız,

Otaqsız qalsın,

Bir qarış bucaqsız qalsın.

Gəl, hər qədəminin altında

Qəlbimin yuvası

Şerimi atım.

Gəl, bıçaq altında

İnildəyən dünyam,

Ürəyim,

Varlığım,

Adım" [CITATION Kər04 \p 63 \t \l 1055].

2.2. ALİ KERİM'İN DİL VE EDEBİYAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.2.1. Dil Hakkındaki Görüşleri

Dil, bir iletişim aracı olması gibi önemli görevinin yanı sıra toplumun devamlılığını ve kültürler arası geçişliliği sağlaması açısından hakkında birden fazla tanımlama getirilen bir konudur. Muharrem Ergin dili tanımlarken: *“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurum”*[CITATION Muh09 \p 3 \l 1055] olarak ele alır. Saussure ise dili hem bireysel hem de toplumsal yanına dikkat çekerken, aynı zamanda kavramları belirten bir göstergeler dizgesi olarak tanımlar. Saussure’un soyut kurallar sistemi olarak ifade ettiği dili, Chomsky doğuştan gelen ve değiştirilemeyen bir beceri olduğunu ifade eder[CITATION FDe \p 36-45 \l 1055]. Mehmet Kaplan’ın dil ve kültür içerisinde değerlendirdiği özellikle dilcilerden bu konuda ayrıştığı görüşü ise “dilcilerin, dili tarihten, kültürden, toplumdan, bir kelime ile insandan ayıran dilcilere karşı çıkmasıdır. Kaplan dili, insanlığın yüzyıllardan beri edindiği ve denediği gerçek ve hikmetleri saklayan bir hazine olarak tanımlar[CITATION Meh09 \p 144 \l 1055].

Ali Kerim’in dil ve edebiyat hakkındaki düşüncelerini değerlendirdiğimizde onun edebiyatın birçok türünde varlığını sürmüştüğü, şairin farklı açılardan değerlendirmemize olanak sağlar. Azerbaycan edebiyatında sosyal ve siyasi alanda gelişen birçok hadise ile birlikte, 1905-1920 tarihleri arasında üzerinde durulan, aynı zamanda en çok etkilenen konulardan biri dil meselesi olmuştur. Lenin ve Stalin’in güdümünde yönlendirilen dil, sınıfsız ve eşit ilkeler doğrultusunda hareket eden bir toplum oluşturma amacındadır. Marx ve Engels tarafından yazılan Komünist Manifestosunda dünyayı Burjuvazi ve Proletarya olarak ikiye böldüğü, işçi sınıfının tamamen ortadan kaldırılıp modern sanayinin emekçinin hakkını ele geçirdiği, maneviyatın ve dinin sömürgesi altında insani değerlerden uzak, bütün insani ilişkilerin son verildiği bir yeni sistem oluşturulduğunu dile getirirler. Lenin’de bu amaçlar doğrultusunda çeşitli milletlerden oluşan toplumu eşit ve sınıfsız bir toplumsal yapı oluşturacağı düşüncesindeydi. Bu düşünce ancak hâkim olduğu coğrafyadaki milletlerin tarihinin, dilinin, geleneğinin ve hatta isimlerinin silinmesiyle mümkün olabilecekti. Siyasi olaylar gözden geçirildiğinde Azerbaycan dilinin geçirmiş olduğu sıkıntılı evreler, şair ve yazarlar üzerinde miras kalan bir sorumluluk haline dönüşür. Sovyet Devleti tarafından açıkça Rus dilinin öğrenilmesi konusunda baskı yapılmamasına

rağmen, insanları Rus dilinin öğrenilmesine mecbur bırakılarak ana dilinden uzaklaştırılıyordu.

“Azerbaycan edebiyatında 17. yüzyıl, özellikle de 18. yüzyıl dil konusunda daha bilinçli bir tavrın oluşmaya başladığı dönemdir. Molla Penah Vagif’in önderliğinde şiirde şekil, ifade ve üslup açılarından Halk edebiyatına geleneğine yönelme, bunun sonucunda da Azerbaycan Türkçesinin Arapça ve Farsçadan arındırılması adına ilk adımı atmış olur. Aynı konuda daha sistematik ve bilinçli çalışmalar ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Mirze Feteli Ahundov’dan gelir. Modern Azerbaycan edebiyatının temel esaslarını belirleyecek olan Ahundov, özellikle tiyatroları ile “ana dili” ile de sanatsal çalışmalar yapılabileceğini ortaya koyar; aynı amaç doğrultusunda Türk alfabesinin yeniden düzenlenmesi için ilk çalışmaları başlatır. Onun açtığı yolda ilerleyen, Necef Bey Vezirov, yine aynı dönemlerde kaleme aldığı Türkçe eserleri ile edebî dilin zenginleşmesi adına önemli katkılar sağlar” [CITATION Ero11 \p 1073-1074 \t \l 1055].

Molla Nasreddin ve Füyuzat dergilerinde dönemin sosyal, siyasi ve edebi hadiselerin yer alması bakımından bir ayna vazifesi görür. Azerbaycan dilinin kullanımı ve yabancı dillerin tesirinin azaltılması konusunda görüşler sık sık gazete ve dergi sayfalarında yer alır.

Azerbaycan edebiyatının her döneminde dil bilincinin farkında olan şair ve yazarlar, kendinden önce gelen ve dil bilinciyle eserler kaleme alan sanatçıları örnek sanatçı olarak benimsemişlerdir. Fuzuli, Nesimi, Seyit Azim Şirvani, Mirza Elekber Sabir, Mirze Fetheli Ahundzade ve niceleri bu yolda yol göstericidir. Samed Vurgun’un söylemiyle:

“Ərəb, fars və rus çarlığı istilasından uzun əsrlər boyu məhkum olan, fəqət qəhrəman, istedadlı xalqımız varlığını, öz simasını, ana dilini, kultura və ədəbiyyatını itirmədi. Ən ağır, amansız tarixi şəraitlərdə belə, Azərbaycan xalqı öz sıralarından böyük filosof və dramaturq Mirzə Fətəli Axundovlar, Nəsimilər, Füzulilər, Şərqi böyük şairi Mirzə Ələkbər Sabir və bir çox böyük talantlı şairlər yetirdi” [CITATION İfr17 \p 4 \l 1055].

Bir kültürün beslendiği kaynak olan dil ve onunla sıkı sıkıya bağlı olan edebiyat toplum için oldukça önemlidir. Ali Kerim’de bu bilinçle hareket eden şairlerdendir. Kullandığı dil 20. yüzyılda kullanılan zamanın gerektirdiği gibi halkında anlayabileceği dil Azerbaycan Türkçesidir. Şiirlerinin halk diline ve musikiye yakınlığı Ali Kerim şiirinin en temel özelliğidir. Şiirlerindeki halk söyleyişleri şairin vatanına, milletine ve ana dile bağlılığının bir göstergesidir.

Ali Kerim'in farklı dillerden ve kültürlerden insanların şarkılar söylediği bir festival ortamının tasvirini yaptığı şiirinde, insanlığın kardeşliği, duyguların ve gülüşlerin evrenselliğine dikkat çeker:

“Hər ölkə nəğmə deyir...

Xalqlar necə yaxındır

sanki bir ürəkdədi.

Qranitdi- səsərin

Gülüslərin, sözlərin,

Nəğmələrin vəhdəti.

Hazırcavab fransız,

büllür nəğməli hindli,

Doğma dilləri kimi

anlayırdı bir dili:

O dil- təbəssüm, ya da

Başımız üstə uçan

Göyərçinlər diliydi” [CITATION Kər04 \p 25 \t \l 1055].

Ali Kerim ana dilde şiir yazmaya özen göstərmiş bir şairdir. Yalnızca, Nazım Hikmet'e yazdığı şiirin son kıtasının Rusça yazıldığı bilinmektedir. Fakat Nazım Hikmet'in ölümüyle birlikte şiir de kaybolur. Şairin, 1969 yılında Canni Rodarininin Telefonla Danışılan Nağıllar kitabının tercümesi, şairin dile verdiyi önemin bir başka boyutudur. “Şair” adlı makalesinde Azərbaycan edebiyatında sosial ve siyasi meselelərdə fikirləriylə ön plana çıxan Resul Rıza'nın çeviridəki ustalığına değinir:

“O vaxt balaca uşaqdım. Sınıfda Mayakovskinin «Yaxşı nədir, pis nədir?» əsərini keçirdik. Biz hələ tərcümənin nə olduğunu bilmirdik. Müəllim deyəndə ki, bu əsəri Rəsul Rza tərcümə etmişdir, hamımız təəccübləndik. Çünki bizə elə gəlirdi ki, Mayakovski hər dildə, o cümlədən, bizim dildə də yaza bilir. Məncə bu hissənin səbəbi məhz əsərin gözəl tərcümə olunması idi” [CITATION Əli12 \p 9 \t \l 1055].

Burada şairin vurgulamak istediği husus Resul Rıza'nın çevirilerini yenilikçi ve aynı zamanda özgün bir üslupla ele alıyor olmasıdır. Resul Rıza'nın ana dil ve eğitim konusundaki önemli faaliyetlerinin yanında şairliği ve siyasi yönüyle de Azerbaycan'ın ilerlemesi yolunda önemli adımlar atmıştır.

1837 yılında Puşkin'in ölümünde Çar'ı ve onun çevresini sert bir şekilde suçlayan Lermantov, nenesinin sayesinde katledilmekten kurtulup Kaskas'a sürgün edilir[CITATION İfr17 \p 207 \l 1055]. Ali Kerim'in Üçüncü atlı poemasının kahramanı Lermantov'un sürgün edilmesinin tasviri tarih ile bağlantılı olarak ele alınır. Poemada M.F. Ahundzade ile karşılaşması ve Azerbaycan dilini öğrenmesi, Azerbaycan sözlü geleneğindeki "Aşiq Qerib" destanından bahsedilmesi poemada ön plana çıktığı görülür:

"Kaş ki sizin dildə danışam aydın,

Kaş ki müəllimim özün olaydın.

– Mənim gözüm üstə. Sevindim düzü.

Başla, ilk sözüümüz "öyrənmək" sözü"[CITATION Kər04 \p 251 \t \l 1055].

Şair poemada ana dilinin öğrenmenin önemine vurgu yaparak, Azerbaycan dilinin diğer Avrupa dilleri ile eş değer tutar. Ehed Hüseyinov poema hakkında şu yorumu yapar:

"...Obrazlı ifadələrlə, sözlə canlı lövhə çəkməyə meyl göstərən Əli Kərim bu yeni poemasında da bu zəruri tələbi unutmamışdır. İnsanlara və əşyalara verilən müxtəlif xasiyyət və görkəm saysız-hesabsız epitetlərlə bəzədilmiş, ziynətləndirilmişdir. Şair sadəcə olaraq "Azərbaycan dili gözəldir" demir, bəlkə də onun təmizliyini, "uşaq nəfəsi ilə, gözəlliklə, qədimliyini "məcrasında əsrlər axan" Araz çayı ilə müqayisə edir, onu şirinlikdə "xatirə dili", "sərhəd yuxusu" adlandırır"[CITATION İfr17 \p 211 \l 1055].

"Lev Tolstoy Haqında" makalesinde Tolstoy'un dil ve sanatta bir edebi mektep oluşturmaya dikkat çekerek, çocuk masallarından ve sanatsal mükemmelliğinden bahseder. Ali Kerim Azerbaycan nesir türünü etkileyen bir etken olarak gördüğü Tolstoy'un, Ekim devriminden sonra eserlerinin yayımlanmasının Azerbaycan edebiyatında Tolstoy'un sanatının, eserlerinin anlaşılmasında önemli husus olarak görür. Başarılı tasvirleri, geçmiş ve gelecek ile kurduğu bağ, eserlerinin kahramanlarının psikolojik tahlilleri Ali Kerim' in sanat anlayışı ile benzerlik gösterir. Dilin korunmasına karşı duyarlılıkla yaklaşan şair dili korumak ve geliştirmek için özveri ile çalışan şair ve yazarları takdir eder.

Her dönemin kendine özgü özelliklerinin olduğu kanısına vardığımızda, Ali Kerim kendi dönemi içerisinde Azerbaycan şiirinin ufkunun genişlemesini sağlayan bir konumda yer alır. Kendinden önce kullanılan kelimelere, yeni ruh ve duygu katması dilin devamlılığını ve nesilden nesile aktarımın dil sayesinde olduğu fikrini destekler niteliktedir.

2.2.2. Edebiyat Hakkındaki Görüşleri

Modern Azerbaycan edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Ali Kerim, zengin içerikli eserleri ve poetik üslubu ile döneminin ilgisini çekmiş, ölümünden sonra da övgüyle anılmayı başarmış bir şairdir. Adına şiirler, makaleler kaleme alınan şairin, edebi duruşuyla örnek aldığı Resul Rıza'nın tabiriyle *“deyə bildiklərinin, demək istədiklərinin az, çox az bir hissəsini”* [CITATION İfr17 \p 273 \l 1055] diyebilmiştir. Ali Kerim, Çağdaş edebiyat'ı birbirini çözümleyen bir saha olarak görür. Bilim, müzik, heykel ve resim de bu sahanın birer parçasıdır. Şair, sesi de, rengi de, mimariyi de iyi bilmelidir [CITATION Kər04 \p 23 \t \l 1055]. Edebiyatı bütün sanat dallarını birleştiren bir bütünü oluşturan bir sanat vazifesi görmektedir. İnsan yaşamının birer yansıması olan sanat dallarına karşı bu sanatın yaratıcısının yüklenmiş olduğu yol göstericilik, okuru ile içsel ve dışsal anlamda bir yola çıkaran şiirleri önemli bir görevi üstlenmektedir. Şiirlerinde yola çıkarak şaire yüklediği görevi bu çerçeveler doğrultusunda şekillenir. Şairin bunu yaparken, daima yaşadığı duyguları en samimi ve içtenlikle, estetik kaygı barındırmadan, şiirin kurallarla değil aktardığı duygularla yazılabileceğini savunur.

Tofiq Hacıyev Ali Kerim'in sanatsal özelliklerinden bahsettiği, “Şeirinde de, Nesrinde de Psixoloq” isimli önsözünde, eserlerinde işlenen en temel konu insan ve şairin insana psikolojik yaklaşımına dikkat çeker:

“Onun sənət karlığı və müasirliyi firrətindəki şairlik vergisi ilə zəngin bədii və elmi-fəlsəfi mütaliəsinin vəhdətidir. Bu kitab təsdiqləyir ki, şeirin də olduğu kimi, Ə.Kərim nəsrində də, hətta məqalələrində də psixoloqdur. Həmin bədii-psixoloji yaradıcılıq ovqatı ilə Ə.Kərim oxucularının ürək

yaddaşına kövrək, ancaq bütöv və kâmil bir sevgi bəxş edib bu dünyadan köçmüşdür”[CITATION Xəy11 \p 55 \l 1055].

Sanatın kaynağı olan ilhamın şairlik yeteneği ve hisleri ile temellendiği söz kavramı ile meydana getirdiği düşünceleri şairin sanat anlayışının en önemli özelliğidir. “Tüstü sözlərlə bir çıxır sinəmdən. Tüstülü sözlər, “Duman”lı sözlər.”, “Qəm qopur, sevinc qopur, Söz qopur. Dönə-dönə o səslər Ürəyimə tökülür”, Söz axırdı könlümün bütün üföqlərindən”, “Bəzənsə düz - fikrin, hissın söz birliyi, xoş görüfü.”, “Söz axtardım, tapmadım, Misram qopub töküldü Özülsüz divar kimi. Girdim söz dünyasına.”, “Neçə gündür yazmamışam, Sözlər qaçıb dağa-düzə. Baxımsızlıq olan zaman Söz özü də baxmır sözə.”, “Ən möhkəm körpü sözdür, Sal dənizin üstündən.”, “Şairi yaşadır hər şeydən əvvəl Mənə ənginliyi, söz kislorodu.”, “Yorulmuşdum... Uzandım bu sözün yamacına başımı söykərək” mısralarında Ali Kerim söz hakkındaki düşünceleri ortaya çıkar. Bu anlamda Ali Kerim’in sanatında Füzuli’nin söz ve düşünceleri yer alır. Füzulinin “elmsiz şeir əsassız divar olur” düsturu ilə aynı zamanda “Girdim söz dünyasına, çox gəzdim, çox aradım kəşfiyyatçılar kimi.” Diyen Resul Rıza’nın sesine de ses verir[CITATION Kər04 \p 11 \t \l 1055]. Sanata, edebiyata şiiiri meydana getiren söze karşı büyük kıymet veren şair, bu anlayış ile örtüşən şairlere karşıda ayrı bir sevgi besler.

Ali Kerim’in 1969 yılında Azərbaycan Gençleri gazetesinde yayınlanan “İntellekt ve Poeziya” başlıklı makalesinde ortaya koyduğu düşüncesine göre geçmişin zengin değer birikiminin farkında olarak geleceğe götürmelidir. Burada şaire düşen en önemli görev cesaret ile insani, milli, kültürel ve ahlaki değerlere sahip çıkmaktır: Karmaşa içinde kalan ve özellikle edebiyatta önemli adımlar atan şair, birçok problemle karşı karşıya kalır. Bunu anlayanlar, arkasındaki zengin geçmişi alarak gelecekten de ileriye bir gelecek görür[CITATION Kər04 \p 12 \t \l 1055].

2.2.3. Edebi Türler Hakkındaki Görüşleri

2.2.3.1. Şiir

2.2.3.1.1. Şiir ve Düşünce

Düşünce ve duyguların ifade edilmesinde farklı bir yol izleyen şiir, okuyucuya bir şeyler hissettirmeyi amaçlayarak şairin bilinç altındaki duygularını ifade eder. Bir ikilem üzerine kurulan şiiri Nermi Uygur, sanat anlayışında bir ikilemenin meydana gelmesinde etkili olan görüşün, bazı sanatçıların salt sanat kaygısıyla, bazılarının ise bu düşüncenin tam tersini savunarak, sanatçı sanat dışı bir amaç kaygısında olduğuna vurgu yapar. [CITATION Ner77 \p 120 \l 1055]. Toplumun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortam göz önünde bulundurulduğunda şiirin sanata yaklaşımında da farklılıklar meydana gelir. Geçmişten günümüze kadar gelen sanat hakkındaki düşüncelerin özünde bulunan bu farklılaşma, sanatçının ruh haline göre farklı yaklaşımlarla ortaya konulur. “Sanat, sanat içidir” savını benimseyen sanatçılar ile “sanat, toplum içindir” savını benimseyen sanatçıların tarihine değinerek bir sonuca varan Nermi Uygur bu iki düşüncedeki farklılığı şu şekilde ifade eder: “*Gereken ne öyleyse? Uzlaşma mı, hem-hem’li bir tutum mu? Horatius’un Ars poetica’sındaki “doceo delectando”, “hoşa giderek öğretme” savı mı kurtarıcımız? Hiç de sanmıyorum. Gerçeklikte iki uç yok ki orta bulmaya çabalayalım. Şiir gerçekte bir değil birçok bağımlılıkların, bir değil birçok özgürlüklerin kesişme ortamıdır*” [CITATION Ner77 \p 145 \l 1055]. Bu görüşten hareketle birbirine bağımlı şekilde meydana gelen şiiri dilden ayırarak şairi dilden bağımsız olarak ele almak, şiiri bütün yönüyle ortadan kaldırmaktır. “Şairin, özgürlüğünde bu noktada başlar. Şair hem şiir yazar, hemde dile bağlanmaz. Şairlik ise özgür isteme dayanan ama bağımlı olan bir eylemdir. Yaşamada en önem verdiği uğraşmayı şiirde gören, bu uğraşmaya dilden başka bir yer olmadığını bilmelidir. Dil, toplumum toplumluğundan ayrılmayan ve toplumda yayılan bir güçtür. İşte bunun için, edebiyat, özellikle şiir topluma bağlanmayı gerekli kılan bir etkenliktir” [CITATION Ner77 \p 146 \l 1055].

Şairin şiirlerinde ağırlık olarak hissedilen lirizm, pastoral ve epik türdeki söylemleri bütün güzellikleriyle yansıtmayı başarmıştır. Yenileşme yolunda ilk adımların atılmaya başlandığı Azerbaycan şiirinin, Klasik şiir ve halk şiiri geleneğinin bir devamı olarak Ali Kerim büyük ölçüde yararlanan şair ve yazarlardan bir tanesi olmuştur. Bireysel ve sosyal temalı şiirlerinde, samimiyet ve içtenlik mısralarla bütünleşerek okuyucusu ile

buluşur. Bu sebeple şiirlerinde örtük söylemden kaçınarak açık ve anlaşılır ürünler meydana getirmiştir.

Savaşın gölgesinden kurtulan Azerbaycan şiirinin yeni bir gelişme gösterdiği devirde Ali Kerim, şiirde hem biçim hem de tema olarak yeni bir dönemi başlatır. Klasik edebiyatın ustalarından Fuzuli, Nesimi, Xetai ve Azerbaycan şiirinin yenileşme yolundaki ilk adımlarını atan Resul Rıza, Samed Vurgun, Ahmed Cemil'in şiirsel yeteneğinin gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca Moskova'da bulunduğu yıllarda Rus ve Batı edebiyatıyla tanışması aynı zamanda burada Türk edebiyatı çağdaş şiirinin önemli şairlerinden biri olan Nazım Hikmet ile bir araya gelmesi şairliğine yeni bir ivme kazandırmıştır.

Azerbaycan şiiri, özellikle savaş yıllarında geniş çaplı bir çağırış, alkış, lanet şiirleri, barış ve refah döneminde ise “yorgun”, “bitkin” ve “çaresiz” gibi görünüyordu. Bazı sanatsal ifade araçları, teşbihler, sıfatlar, metaforlar ve s. eskidiği dönemde seçkin sanatçılar meydana çıkar ve şiirdeki tekrarcılığı, ifade eskiliğini, acayip görünmeye başlayan benzetmeleri itiraz nesnesine çevirirler[CITATION Məm12 \p 140 \l 1055]. Ali Kerim'in sanatsal gayesi itiraz nesnesine dönüşen klasik Azerbaycan şiirini hürmetle anıp, kural ve kaidelerini bilerek, şekil ve muhtevada yenileşen bir şiir geleneği oluşturmaktı. Dolayısıyla hece ve serbest vezinde yaptığı bir takım değişikliklerle kaleme aldığı şiirlerinde, şiirin ancak yetenekle yazılmasının gerekliliğinin savunucusudur. Dönemin şair ve yazarları tarafından takdir edilen şair, Altay Memmedov'un tabiriyle Azerbaycan şiirine temiz hava getirmişti[CITATION Məm12 \p 142 \l 1055].

Ali Kerim'in ilk dönem şiirlerinin konularını oluşturan aşk, sevgi, ayrılık, hasret gibi insanı manevi anlamda özgür hissettiren duygular şiirleri aracılığı ile hissettirilir. Aile sevgisi, özellikle anne sevgisinin koruyuculuğu, sevgisi ve şefkati üzerinde durur. Şairin felsefi düşüncelerini şiire aktarırken, insanlığın yaratılış tarihi üzerinde durur. Son dönem şiirlerinde ise ölüm karşısında dik bir duruş sergileyen şair, boyun eğmeme, direnme ve hatta ölümün gözünün içine bakacak kadar cesaretlidir.

Ali Kerim şiirlerini anlamdan bağımsız değerlendirmek oldukça güçtür. Edebiyat yaşamı boyunca üzerinde durduğu düşünceler, ölümünden sonra Ali Kerim edebi geleneğinin oluşmasında ve Azerbaycan şiirinin istikametinin çizilmesinde şiirleri önemli paya sahiptir. Şairin iletişimde olduğu nesne ve düşünceler, dünyayı algılayış biçimi şiirlerinde başarıyla ele alınır. Bulunduğu zamanın ihtiyacına göre şekillenen şiirleri anane, halk

nefesi, klasikten ve yenilikten alarak müasirliğin daha aydın ve elverişli yolunu seçmiştir[CITATION Məm12 \p 414 \l 1055].

Şiir ve felsefe arasındaki ilişkinin yoğun olduğu şiirlerinde, ihtiyaç duyduğu fikir ortamının oluşmasını sağlayıcı ifadeler kullanır. Ali Kerim, zamane insanını poetik-felsefi standartlarla, modellerle inceler. Dünyanın büyük filazofları eski zamanlardan başlayarak felsefeyi herşeyden önce şiir ile mukayese etmişlerdir. Çünkü şiir ile felsede arasında genel özellikler vardır ki, bunlar bilimde yoktur. Bunlardan en önemlisi hem felsefenin, hem de şiirin öz hareketini insandan, insan hislerinden, duygularından, heyecanlarından almış olmasıdır. Bu nedenle Orta Çağ'da olduğu gibi, yeni çağda da büyük filazoflarda şairlikten, büyük şairlerde filazofluk vardır[CITATION İfr17 \p 36 \l 1055]. Şairin kendi söylemiyle şiirde fikir ve felsefe ne kadar derin olursa olsun, aynı zamanda saf ve aydın olmalıdır ki dibi görünsün[CITATION İfr17 \p 282 \l 1055]. Ali Kerim'in Daş, Metronun Yaylı Qapıları, Açıq Pencere, Yeraltı Dünyada, Şehidliyin Zirvesi adlı şiirleri, şiir ve felsefe bağlamında ele alınır. Dünyaya kozmoz bakışı, 20. yüzyılda bilim ve teknolojideki eşsiz yükselişinden doğmuştur. Kozmoz bakışı altında yazılan şiirlerde dev ölçüler küçültülür, bu vakte kadar büyük saydığımız yer küresinin küçüklüğü netleşir[CITATION İfr17 \p 300 \l 1055]. Ucadan, Açıq Pencere, Aut, Kosmik Arzu, Meridian Üstünde Oyun şiirlerinde yeryüzünün sonsuzluğunun sınırları çizilir.

Yaşamı boyunca şiirinin coşkunu ve benzersizliği ile dönemine damga vuran bir şair olarak, "hayatta olduğu gibi sanatta da mütevazi olan Ali Kerim, şiirlerinin birinde asrın idrak yüksekliği karşısında şiirlerinin güçsüz olduğunu dile getirir:

Ey yeni əsrimiz!

Sözüm var sənə...

Bəsitdir nə qədər yanında şeirim

Uçub yetişməyib fəhlə sözlərim"[CITATION İfr17 \p 282 \l 1055].

Şairin şiirlerindeki konuların çeşitliliği, düşünce yapısı ve insana, doğaya, nesneye yaklaşımı onun sanatta görmek istediklerini şiirleriyle okuyucuya sunar.

2.2.3.1.2. Şiir ve Üslup

Ali Kerim Çağdaş Azərbaycan şiirinin hem düşünce yapısındaki derinliğı ile hem de şiirleri kaleme alış tarzı ile özgün bir biçim oluşturmayı başarmıştır. Poetik üslubunun oluşumuna kaynaklık eden geleneksel anlayış ve klasik edebiyatın bilgi birikiminin rolü büyüktür. Altay Memmedov'a göre: *“Dâhilərdən olsa olsa yeni, tamamilə əl dəyməmiş bakir xəzinələr kəşf etməyin üsullarını öyrənmək olar. Əli daim bu yolu tutduğundan yaradıcılığı da kəşflərlə doludur. Klassiklərdən yazı tərzini, üslubunu, sənətin şərtlərini və prinsiplərini öyrənmək olar”* [CITATION Məm12 \p 170 \l 1055]

Şiirinde yeni oluşturduğu poetik üslubu, modernlik ile geleneksel arasında köprü vazifesi görür. Ali Kerim, söz sadece söylenmek, insanları heyecanlandırmak, onu başka alemlere götürmek için değil, derinliğı göstermek, görünüşte ne kadar güzel, göz okşayan, etkilemiş olsa da, dahilde dünyayı, “vurup- çıkmak”, tahlil etmek, onunla zıtlıklar yaratmak için kullanıldığını idrak etmiş bunu da eserlerinde uygulamayı başarmıştır [CITATION Cav181 \p 2 \l 1055].

Şairin poetik üslubu da bu zıtlıklar üzerine kuruludur. Şiirleri, hem geçmişle aynı doğrultuda duygudan yola çıkar, hem de üslup ve forma bakımından tamamen geçmişten bağımsız olarak ele alınır. Füzuli ve Nesimi'ye ithafen yazmış olduğu “Şehidliyin Zirvesi” şiirinin özelliğı ithaf şiiri olmasının dışında gelenekle bağlantı kurması bakımından önemlidir. Şiir, Füzuli'nin iç dünyasında meydana gelen hal durumunun dış dünyaya yansımalarının birer ifadesidir. Füzuli'nin gazelinden alınan *“...Fələlər yandı ahimdən...”* [CITATION Kər04 \p 32 \l 1055] beytin devamında *“Dünya sənə qocaltdı yaşydın olsun deyə”* [CITATION Kər04 \p 32 \l 1055] mısrası sanki şairin değilde Füzuli'nin kaleminden dökülen sözlere aittir.

Şairin söz ile bağlı birden fazla şiiri vardır. Bu şiirlerinde söze mana derinliğı kazandıran, yeni anlam ve imgeler ekler. Söz konuya yaklaştıkça, onun içine geçtikçe söz de, konuda başkalaşır, orijinal ve eski tabiatı değişir, onlar birbirlerini ne kadar hatırlatsalar da, sadece kendilerine benzemezler. Bu başkalaşma, aslında sadece şekil ve mecaz bilinci, dünyayı mükemmel şekilde yansıtmak içindir [CITATION Cav181 \p 6 \l 1055]. Söz Haqqında, Sözlər, Qelemdeki Mürəkkeb şiirlerinde sözün ve anlam bütünlüğü içindeki güzelliklerine ayrı ayrı kıymet verir:

“Gecə yansı yenə gəlmisiniz

*Yurdsuz- yuvasız,
 Tökülüb yan- yana yatasınız
 Kağız döşəldər üstə davasız şavasız.
 Yox, qardaşım sözlər!
 Dostum sözlər!
 Bəsdir daha dözdüm, sözlər.
 Nə vaxt bas sizinlə
 verib çiyin- çiyinə
 Hücüm edəcəyik mənaların çiyinə!
 Eh, sözlər.
 Bilirsinizmi, məni nə səslər?!
 Gəlin qalanın uc- uca,
 Dolayım sizi Yer kürəsinin belinə
 Götürüm çiynimə”[CITATION Kər04 \p 144 \t \l 1055].*

Ali Kerim şiiri klasik edebiyatın şekilciliğindən, insanı sınırlandıran kapalı tasvirlerinden sıyrarak, tamamen yeni bir hece sistemi ile şiirde ritim, özgün kafiyə kuruluşu ve anlam zenginliğı yüksek seviyede şiirler kaleme aldı. Ali Kerim Azərbaycan'da serbest şiirin millileşməsi yolunda ilk adımı atan şairler içərisindedir. “Yaşar Qarayev “Azərbaycan” dergisindeki “Yenə Səfərdədir” adlı makalesinde Ali Kerim şiirlerinin sanatsal gücündən, şiirinin insana etki eden tesirindən, sanatsal felsefi gücündən, kendine has özelliklerinden bahseder. Şairin hece ve serbest veznini kullanmasındaki ustalığı üslubun farklılaşmasına neden olacak kullanımları şu şekilde ifade eder: “*vəznəsiz şeir*” *bəlkə də var, lakin vəznəsiz, musiqisiz misra yoxdur. Yüksək dərəcədə yığcamlıq, təbiilik və səmimiyyət, vüsətli və dinamik bir düşüncə tərzini onun sərbəst şeir ədasını başqalarından fərqləndirir*”[CITATION Xəy11 \p 35 \l 1055]. Şairin hece ve serbest vezinle kaleme aldığı şiirleri Azərbaycan şiirinin en başarılı örnekleri arasındadır.

Ali Kerim epik türe karşıda kayıtsız kalmamıştır. İlk Simfoniya ve Mavi Nağmenin Sahilinde poemaları ile Pilleler romanında epik unsurlar belirgin şekilde görülmektedir. Lirik şiirlerinde olduğu gibi lirik- epik poemalarında da hayatın, insan psikolojisinin iç çelişkilerini, tüm karmaşıklığı ile göstermeye çalışmış ve başarılı olmuştur[CITATION İfr17 \p 72 \l 1055].

Anne-oğul ve baba-oğul ilişkisi bağlamında ele aldığı şiirlerinde, ideal bir genç neslin oluşmasını sağlar. Şiir kahramanında somutlaştırarak ele aldığı modern yaşamın getirmiş hayat tarzına karşı genç neslin yaklaşımı ile yüz yüze geliriz. Ali Kerim, şiirsel detaylar açısından tamamen farklı, gelenek ile örtüşmeyen bir sistem ortaya koydu ve her bir şiiri ile bu sistemin ayrı ayrı örneklerini yarattı. Sorun sadece şiirsel olmayan nesneye estetik, hatta sembolik bir anlam vermekle de bitmedi, bu sorunun yalnız bir yönüydü[CITATION AZƏ18 \p 9 \t \l 1055]. Ali Kerim şiiri anlam sorununu ortadan kaldırmak için şiirin gerçek yaratıcısının düşlediği biçim ve içeriği somut ürünlerle ortaya koymuştur. Bu özellik gerçek sanatçının, sanat eserine evrensel olma özelliği kazandırır.

17. yüzyılda İtalya’da başlamış olan Barok tarzın sadece mimaride sanatın diğer dallarında da kendi ifadesini bulur. Şekil ve sıcak renk uygulamaları ile duyguların ifade edildiği bu tarz geniş coğrafyalara yayılarak her sanatçıda farklı şekillerde ele alınır. Azerbaycan’ı da etkisi altına alan bu tarz diğer sanatçılarda olduğu gibi Ali Kerim’in eserlerinde de kendi tınısını yakalar. Barok tarzın felsefi temeli, sonsuz değişiklik ve dünyanın daima değişmesi fikridir. Edebiyatta barok tarz, duygusallığı, dinamizmi, çelişkiciliği, mecazılığı, bakış çoğulcülüğünü ifade eder[CITATION Cav181 \p 32-33 \t \l 1055].

Cavanşir Yusifli şiir için şu tanımlamayı yapar:

“Şiir aynı hafıza gibi, bir daha tekrar edilmeyecek, hafızadan başka bir yerde dirilmeyecek şeylerin dile getirilmesi olarak mevcuttur. Ama sadece “şiirsel beni” diyelim ki, “anonim tezahürlerinin” işareti (dünyanın başından sonuna kadar) nereye dağıldı, dolayısıyla dünyanın bütün köşelerinde dolaşmak da onun karakteri ve özelliğidir. Şair bazen “ben” dışında, ona ait olmayan tonlama ile konuşur. İnsana öyle görünür ki, şairin dışında elle dokunulması mümkün olmasa da gölgesi “dalgalanan” biri var. Ve bu kimse öncesi- sonrası herşeyin, bütün isteklerin üstüne çıkar, son noktayı koyar. Söz söyleyen, bir şeyi ispat etmek isteyen kişiye değil, kenarda “gölgesi” eğilen, titreyen şahsa aittir”[CITATION AZƏ18 \p 80 \t \l 1055].

Yaşamın odak noktasında bulunan şair, şiirin içinde ve dışında yer alarak şiirlerinde uçsuz bucaksız mana derinliği kazandırır.

Divan edebiyatı şairlerinden Füzuli ve Nesimi’nin zamana adanmış bir insan olarak, geçmişte ve bugün de edebiyatın geleceğine ışık tutmuştur. Ali Kerim’in klasik şairlere hitaben yazdığı “Füzuli” ve “Şehidliyin Zirvesi” şiirlerinde ölüm hakkındaki düşünce ve

davranışları ile şairin üslup ve fikir birlikteliği sağlaması şiirin etkisini artırır. Tıpkı Nesimi gibi kahraman bir duruş sergiler:

“Təpədən dırnağadək

soyurlar,

özləri qorxur neçin?

Göylərə göz dikirlər.

...

Şəhidi görməməkçin,

İlahi də görünmür!

Onun qorxusu nədi?

Niyə azadeləmiş

hər ağrıdan şəhidi?

...

Tanrı dəhşətə gəlmiş,

qaçmış yaratdığından!”[CITATION Kər04 \p 141-142 \t \l 1055].

Burada Nesimi'nin derisinin soyulması olayına karşı estetik bir tavır sergiler. Şiirde ele alınan ölüm ve ölümsüzlük izleği tinsel boyutuyla ele alınarak aslında inançları uğrunda ölümü göze alanların ölümsüzlük inancı karşısında ki duygu yer alır. Bütün varlıklıklar ile birlikte aynı evrende yaşayan insanın ontolojik olarak bir gerçekliği felsefe ve varlık döngüsü şiirin anlam dünyası içerisinde değerlendirilir. Aslında Ali Kerim'in şiirde ele almak istediği ilk anlam Nesimi'nin derisinin yüzülerek şehit edilmesi olayı değil onun karakteri ve inancıdır:

“Altı yüz ildir idrak

çırpınır pələng kimi

...

Altı yüz ildir bəşər

ağrılardan inildər.

Altı yüz ildir bəşər

düşünər,

çatmaz yenə

Məşəqqətli ölümün

Nəsimi zirvəsinə.

Altı yüz ildir,

altı,

Nəsimini soyurlar,

Qanlı yaralarına

hələ duz da qoyurlar”[CITATION Kər04 \p 140-141 \t \l 1055].

Zaman ve mekânı aşarak 600 yıldır düşünülen ve hissedilen Nesimi, her bir insanın zihninde yaşatılarak yıllar öncesine değin uzanabilecek bir metafor yaratır.

Ali Kerim’in vatan konulu şiirleri oldukça az sayıdadır. Vatan konulu şiirlerinde farklı üslup tarzını kullanır. Azerbaycan’ın güzelliklerinin anlatıldığı bu şiirleri şairin vatan, toprak ve memleket algısı uçsuz bucaksız sonsuzluk içinde ele alınır. Devrinin yenilikçi şairi olarak adlandırdığı Ali Kerim, vatan konulu şiirlerinde zengin bir geçmişe sahip Azerbaycan’ın güzelliklerine karşı yaklaşımı dil ve üslubunu etkilemiştir:

“Azərbaycan!

Odlar yurdu!

Ürəklərin odundan

Yaranmış bir diyar.

Dostuyla hər dərdi- mələli,

Sevinnci bir duyar”[CITATION Kər04 \p 36 \t \l 1055].

Azerbaycan’ı tarihler şahidi olarak adlandırırken, Nesimi’yi, Füzuli’yi, Sabir’i ve Memmedquluzade’yi, vatanın ayrılmaz parçası olarak büyük önem verir. Özgün üslubuyla “Azerbaycan!” mısrasının tekrarı ile şiirdeki coşkunluk hissedilir.

Şairin şiirleri ele alındığında 1960’ların ortalarına doğru meydana gelen “Yeni Merhale” hareketinin etkisiyle bireysel üslubu değişime uğrar. 1960’lara kadar şiirlerine hâkim olan lirik, epik ve romantik üslup, bu tarihten sonra kesin çizgilerle ayrılarak lirik ve felsefi üsluba dönüşür. Konuların ele alınışını da etkileyen dönemsal üslup farklılığı ilk dönem şiirlerinin genelinde görülen mükemmel doğa tasvirlerinin yerine aklın üzerinde etkili olduğu felsefik yaklaşım ön plana çıkar.

Kür Sene Benzeyen Nağmem Olaydı, Bir Gecelik Kür Olmuşam, Mavi Nağme Qanadında, Bakı Küleyi, Senet Eşqi, Eller, En Böyük Gemi, Kür, Bülbülün Xatiresine şiirlerinde tarih ve milli kültür çerçevesinde ele alır. Şair bu şiirlerinde vatani uğruna çarpışan kahramanları, medeniyetin ilerlemesinde öncü olarak gördüğü sanatçıları ve öğretmenleri en yüce duygularla kıymetlendirir.

Ali Kerim'in poetik üslubunun en önemli özelliklerinden bir tanesi de şiirinde, konuları ele alırken kısa, anlaşılır ve net ifadelerle dile getirmesidir. Süslü söz sanatlarından, kavranması güç kelimelerden uzak, okuyucunun zihnini yoracak her türlü görüntüden uzak durur. Onun bu özelliği halkın maneviyatı ile sıkı sıkıya bağlı kalarak yakaladığı samimi ve akıcı üsluba sahip olmasındandır. Halk dilinin güzellikleri, incelikleri ve imkanlarını iyi derecede tanıyan şair biçim ve içeriğin başarılı örneklerini vermiştir.

Savaş başladığı yıllarda edebiyat konularının değiştiği bir dönem olarak savaş edebiyatı adlandırabileceğimiz bir edebi devir başlar. Bu dönem ele alınan konular çoğunlukla vatanın bağımsızlığı, vatan sevgisi, kahramanlık ve cephe gerisindeki sosyal hayattır. Ali Kerim'in №3702, Coğrafya Müelliminin Şehadet Barmağı Haqqında Ballada, Xiroşimada Mektebsiz Uşaq şiirleri poetik yaklaşımı daha çok simgelerle, imgelerle, söz sanatları ile verilmektedir. Bu şiirleri aynı zamanda didaktik bir özellik gösterir. Qonşuda Bir Qız Ağlar, Alman Esir, Analar Ağlar, Bomba Üstünde Ev şiirlerinde savaşın bireylere, özellikle bu yıkıma tanık alan çocukların üzerinde yarattığı tahribat ele alınır.

Son olarak şairin üslubu hakkında şu çıkarımda bulunabiliriz: Şairin hayatı göz önünde bulundurulduğunda şair olarak dünyaya gelen ve yine hayatının son anına kadar şiirleriyle yaşayan bir şair olarak Ali Kerim, toplumun milli kültür ve değerlerini, halkın diliyle, kendisinin oluşturmayı başardığı orijinal üslubuyla sıradanlıktan kaçınmıştır.

2.2.3.1.3. Şiir ve Dil

Doğan Aksan, şiir ve dil arasındaki ilişkiden bahsederken şairi, malzemesi, hamuru ve mayası dil olan bir sanatçı olarak tanımlar ve şöyle devam eder: Nasıl ki bir ressam renklerle, bir müzisyen ezgilerle, melodilerle, seslerle ilgileniyorsa, onları malzeme yapıyorsa, şair de tabii ki dili malzeme olarak kullanacak. Dile egemen olduğu ölçüde de iyi şair olacaktır. Dilin bir şair tarafından bir ozan tarafından çok iyi kullanılmış olması onun başarısının koşullarından biridir[CITATION Aks05 \p 1 \t \l 1055].

Savaş sonrası meydana gelen ruh halinden çıkıp, şiirde felsefi- poetik algıya ihtiyaç duyulur. 50'li yılların başlarında, yaşlı neslin ilerici temsilcilerinin hissettiği bu ihtiyaç, bu işin üstesinden gelebilecek yeni, genç nesil tarafından şiir söylemden çıkarılıp, hayatın hakiki nefesini ve kokusunu ifade eden bir vasıta haline getirilmesidir[CITATION Məm12 \p 130 \l 1055]. Şairin 1948 yılında yazdığı ve

okuruyla ilk buluşması olan “İki Sevgi” şiiriyle Çağdaş Azerbaycan şiiri için yeni bir yol görevi üstlenerek dönem içerisinde büyük ses getirmiştir. Onun şiirlerinde yarattığı benzersiz imgeler, söz sanatları ve dilin kullanımındaki benzersiz ifadeler şiir sanatının mahiyetini belirleyen niteliktedir. Kendinden önceki neslin Azerbaycan şiirinin gelişimine olan katkılarının bilinciyle, değişen zamanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak tekrara yol açmadan dilde yenileşme yoluna girer:

Yeşiyin yanında döyüb əlini

Şeir söyləyir ki, gəlsin müştəri.

Dəllal işə salır şirin dilini,

- Bəhməz al, bal apar, yaxın düş bəri.

Şiirde geçen “yeşik” kelimesinin 19. sırada Azerbaycan dilin ve edebi dilinde kullanılmamasına karşın, büyük öneme sahip olan halk dili Ali Kerim’in estetik değeri ile ortaya konulmuştur. Şiirde geçen “dellal” kelimesinin ise anlam olarak pekmez ve balın satılan bir yeri karşılamadığını, bunların satıldığı yer olarak bakkal ifade edilir [CITATION Məm12 \p 233 \l 1055].

Ali Kerim şiirde ahengi oluşturacak kelime kuruluşları, her şiirinde söze yüklemiş olduğu farklı anlamlar onun sanatının etkinliği ve gücü hakkında fikir oluşturur. Şairin aşağıdaki mısraları bunun en güzel ifadesidir:

“Ey yeni əsrimiz!

Sözüm var sənə...

Bəsitdir nə qədər yanında şeirim

Uçub yetişməyib fəhlə sözlərim” [CITATION İfr17 \p 282 \l 1055].

Ali Kerim dilin ifade zenginliğinde faydalanarak, dili kısırlıktan kurtarmıştır. Ölümünün son anına kadar bu zenginliği yaşamış, kendinden sonra bir edebi mektep oluşturmuştur. Dilinin sadeliği, benzersizliği ve konuların ele alınışındaki orijinallik Ali Kerim şiirini her zaman bir adım ileriye taşımıştır. Şairin sanatının ve fikirlerinin zenginliği onun ağır ve süslü söyleyiş tarzını kullanmasına yol açmamıştır.

2.2.3.1.4. Şiir ve Biçim

Şiir, şairin herhangi bir bilgi vermeksizin gönderici ve alıcı arasındaki mesajın, duygularla harmanlandığı bir iletişim yoludur. Şair bu duyguları en özgün biçimiyle ve dil aracılığıyla aktararak okuyucusu ile arasında doğrudan bağ kurar.

Nurullah Çetin şiirde şekle, form, biçim, dış kalıp, dış yapı, çerçeve, şiirin kompozisyonu gibi birden fazla adlandırma yapar. Şekil, şiirin iç ve dış unsurlarını birbiriyle anlamlı bilgilere sokarak estetik bir kompozisyona kavuşturur. Şair şiiriyle yeni bir dil oluşturur. Bunu gündelik dilden derlediği kelime ve kavramlara müdahale etmek suretiyle gerçekleştirir[CITATION Nur \p 131 \t \l 1055].

Sanat sanat içindir ilkesi ile toplum için sanat ilkesinin ayrıştığı temel nokta şiire karşı yaklaşımdır. Bir sanat yapının özünü kavrayabilmiş şair, şiirini hissettiği toplumsal sorumluluk, ideoloji ve duygu süzgecinden geçirerek bütünceliyi bir okuyucu kitlesi oluşturur. Şiirin estetik zevki karşılayabilmesi içinde yaşadığı toplumun değerlerini anlamaya yönelik ürünler ortaya koymalıdır.

1920 yılından itibaren şekillenmeye başlayan Azerbaycan edebiyatı, 1950 ve 1960'lı yıllara gelinceye kadar Azerbaycan şiirinin biçimsel özgünlüğün en kıymetli örneklerini vermeyi başarır. Ali Kerim'in şiirlerinin temelinde yer alan insan ve toplumun kaygıları ile oluşturmuş olduğu sanat anlayışı çağdaşları tarafından takdir edilmiştir. Dönemsel farklılıkların ortaya çıktığı edebi sahada şiirin gücünün biçimdeki mükemmeliğinden kaynakladığı kanısında önemini yitirmeye başlamıştır. Biçimin geliştirilmesi, mısralar arasında ifade edilmek istenen fikirler en etkili şekilde okuyucusuyla buluşur. Şairin şiirlerinde biçim ve içeriğin kuruluşu birbirinden bağımsızdır.

Ali Kerim'in Moskova'da eğitim aldığı yıllar, batı edebiyatıyla ve özellikle rus şairlerden şiirin, bendin, beyitin, mısranın, sözün, hecenin, harfin anatomisine bakmayı öğrenmiştir. Gerçek şiirde ihtiyaç duyulan özelliklerin hepsinin Azerbaycan şiirinde bolca bulunmasının gururunu duyar. Hece vezninin sayısız yeni şekilleri keşfedilmesi, önceden mevcut olan fakat kullanılmayan veya çok az kullanılan bölümler yeni nesillerin meydana çıkması ile Azerbaycan şiirini ifade bakımından oldukça zenginleştirmiştir. Bu anlamda Samed Vurgun ve diğer şairler dilin billurlaşmasında bir süzgeç görevi üstlenmişlerdir[CITATION Məm12 \p 67-68 \l 1055]. Ali Kerim bu anlamda Azerbaycan şiirinin yenileşmesinde ilk adımları atan şair ve yazarlardan

beslenerek, sanatsal arayışı ve şairlik yeteneği sayesinde şiir tarihinde kendine ait bir yer edinmiştir.

Ali Kerim'in klasik edebiyata karşı yaklaşımı, biçim özelliklerinden bağımsız olarak, sanatın ilkelerinin öğrenilmesine yönelik algısının çeşitlenmesini sağlamıştır. Klasik edebiyat ve sözlü gelenek şiirinin temel kaynağıdır.

Hece ve serbest vezin karmaşasının önüne geçmek için şiir hece vezniyle mi yoksa serbest vezinle mi yazılmalıdır mübahisesinin her iki vezinde de güzel şiirler yazarak “şiir yetenekle yazılmalıdır” hükmünü kesinleştirmiştir[CITATION Flo15 \l 1055]. Şiiri oluşturan bütün unsurlar, şairin poetik düşüncesi, şiir evreni içinde izlediği yolu destekler niteliktedir. Halk yazarı Mirze İbrahimov'un Ali Kerim'in şiirsel yeteneğini şu sözlerle dile getirir: “Əli Kərim ədəbiyyata gəldiyi gündən özünün yazı manerası ilə seçildi, qeyri-adi poetik istedadı malik olan gənc poeziyaya bütün ürəyini, bütün varlığını verdi desək, yanılmaz”[CITATION İfr17 \p 8 \l 1055]. Geleneksel hecenin sınırlarını genişleterek kaleme aldığı serbest biçimli şiirleri, yenilikçi, içeriği çeşitli ve güçlü duygu gücüne sahiptir.

Ali Kerim'in, serbest şiirin Azerbaycan edebiyatında oluşumunda büyük paya sahip olan Resul Rıza'ya hitaben yazdığı şiirinde kendisi ve Resul Rıza'nın serbest şiirindeki orijinallikinden bahseder:

“Dünyada çoxdur şair.

Necə sayım onların hamısını birbəbir.

Şair var ki, ömrünü

Başlamamış bitirir.

Cansız əsəriyə bir,

Ömrünü də itirir.

Şair var ki, ümidi

Qafiyəyə, vəznədir.

Şair var ki, özünü

Başqasına bənzədir.

Amma şair de var

Zamanın doğma oğlu;

İdrakın zirvəsindən,

Hissin yağınlarından

Keçir şeirin yolunu.” [CITATION Kər04 \p 67-68 \t \l 1055].

Şiirin anlamını süsleyecek bir unsur olarak gördüğü ahenk, ritim ve biçimsel oluşumu sağlayacak her türlü unsur şairin birikimiyle harmanlanarak üstün bir üslup kazanır. Bu sebeple dilin bütün ince özelliklerinden, o cümleden alternatif birleşmelerden uzak bazen de çeşitli anlamlı sözleri yan yana kullanma usulünden, anlatma, vurgu ahengi, ses yapısı ve s. araçları ustalıkla kullanır. Onları kendine has poetik renklerle hakiki şiir materyallerine çevirir. Böylelikle kendi başına dilin incelikleri ile bağlı olan özelliklerin Ali Kerim şiirinde hangi şekil ve niteliklerde mevcut olduğu somut olarak şekillendirilmiş olur [CITATION İfr17 \p 291 \l 1055].

Ali Kerim edebi yaşamı boyunca manzum ve mensur türünde eserler vermiştir. Eserlerinde biçim ve muhteva özelliklerinin farklılık gösteren şairin, manzum türünde verdiği eserler oldukça fazladır.

İlk dönem şiirlerini aşık edebiyatı nazım biçimi olan koşma ile yazmıştır. Kür Sene Benzeyen Nağmem Olaydı, Sene Az Dedimmi Sevme Ey Könül, Bakı Küleyi, Menim Ömrüm ve Ana şiirleri ile son dönem şiirleri sayılabilecek Meğer Üreyimin Bu Zamanında, Ala Gözüm Gülümsündü, Qayıt, şiirleri koşma biçimiyle yazılan şiirlere örnektir. 8’li ve 11’li hece ölçüsüyle, abxb, abab, aabb, aab şeklinde uyaklanır:

*“Doldurub ovcuma sərın suyun
Sevdiyim nəğmənin bir damlasıtək,
Ey könül! deyirəm, səyr elə bunu,
Mənalı olmağı bundan öyrənək” [CITATION Kər04 \p 17 \t \l 1055].*

Azerbaycan sözlü halk ürünü olan ve geniş coğrafyaya yayılan bayatı nazım biçimini kullanarak şiir yazmamıştır. Fakat “Analar Ağlar” şiirinde yarattığı savaş manzarası ile yaşanan hüznü hissettirilir:

*“Anam,
Sapunqaraya analar gəlib ağlar.
Göz yaşında islanar
Bayatılar,
ağılar
Köhnə döyüş meydanı
dönər qəm meydanına.
Güllələrin torpağa sərdiyi*

javanların

Analarını kədər

meydan boyu səpələr”[CITATION Kər04 \p 123 \t \l 1055].

Ali Kerim’in kendi oluşturduğu hecenin farklı şekilleriyle kaleme aldığı şiirleri de mevcuttur. Şiirlerinde hecenin sekiz, onbir ve onüç ölçülerini kullanmıştır. 1959 yılında kaleme aldığı “Atamın Xatiresi” şiirinde 13’lü hece ölçüsü kalıbını kullanmıştır:

“O, sərt idi. Səhər dərsə tələsəndə mən

Bildirməzdi yolda durub boylandığını.

Bircə dəfə söz açmazdı qəlbindəkindən,

Söyləməzdi övlad üçün sox yandığını”[CITATION Kər04 \p 28 \t \l 1055].

Şiir abab çapraz kafiye şeklinde uyaklanır. Fraquentler, Mavi Nağme Qanadında, Fehleler, Eller, Azərbaycan, Seferden Sonra, Uşaqlar Çimir, Neğmelerin Yuvası ve birçok şiirinde ise serbest şiirin başarılı örneklerini verir. Ali Kerim’in şiirlerinde kullandığı biçimsel özellikler, çeşitli hece ölçüleri, anlamsal bağın tamamlanmasında büyük role sahiptir.

3. ALİ KERİM'İN ŞİİRLERİNİN TEMATİK BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1. TEMATİK YAPI

3.1.1. Bireysel Temalar

3.1.1.1. Saklı Doyumsuz Gerçeklik: Aşk

Dini ve felsefi bir alt yapıya sahip olan sevgi ve aşk evrensel duygusu, bütün ülkelerin şiirlerinde olduğu gibi Azerbaycan şiirinin de esas temalarından biridir. Hislerin ve hayallerin özgürce ifade imkânı bulduğu şiir bu anlamda insanın bilinçaltında var olanların açığa çıkarılmasını sağlar.

Ali Kerim şiirlerinde aşk farklı boyutlarıyla ele alınır. Vatan aşkını, ilahi aşkı ve beşeri aşkı en derinlerde yaşamış biri olarak şiirlerinin temalarında yer alan aşk olgusu birçok boyutuyla karşımıza çıkar. Bu başlık altında aşk ve kadın bağlamında şairin, aşkı ele alış tarzı şiirleri ile bağlantılı olarak ele verilecektir.

Hayatını ele aldığımız başlık altında Ali Kerim'in aşk hayatına dair bilgiler verdik. Gençlik yıllarında yaşadığı platonik aşk ile sonrasında aşk konulu şiirlerinin ilhamı olan eşi Elza Kerimov aşk şiirlerinin lirik kahramanıdır. Ali Kerim'in eşine hissettiği derin aşk konulu şiirleri günümüzde de önemli şiirler arasında yer alır.

Üniversite yıllarında hüsrana ile sonuçlanan aşk duygusu şairin mısralarına dökülür. 1953 yılında yazdığı "İki Sevgi" şiirinde bu platonik aşkın öne çıktığını söylemek mümkündür:

"Mənsə səni sevirəm

Susuzluğun od vurub köz kimi yandırdığı

dodaq su sevən kimi.

O isə səni sevir,

rahatca bardaş qurub,

Kabab üstdən sərin su pis olmaz deyən kimi.." [CITATION Kər04 \p 157-158 \t \l 1055]

Şiirde benzetmelerle ifade edilen aşk somutlaştırılarak okuyucuya sunulur. Aşkın derinliğindeki gücü anlatmak için suya benzetmiştir. Şair, en önemli yaşam kaynağı olan su ile saflığı, temizliği ve arzuyu vurgulamıştır. Susuz kalan bir insanın suya karşı duyduğu istek ile şairin hissettiği aşk aynıdır. Şair sevdiği kadının başka bir erkeği tercih etmesi kavuşamamanın verdiği ızdırabı ikiye katlamaktadır. Sevdiği kadından beklediği cevabı alamaması şiirinin yönünü üçüncü bir özneye çevirmesine sebep olur. “Sevgilim” şiirinde şair sevdiği kadının gerçekleri görmesi için iyi ve kötü tarafıyla karşılaştırma yapar:

“Əzəl gündən aşıqiyəm gözünün,

Ay qaradır yanında tər üzünün.

Bəzəyinə uyma əğyar sözünün,

Gör o hara, gör mən hara, sevgilim!” [CITATION Kər04 \p 64 \t \l 1055].

Burada şair sevdiği kadının gittiği gerçeğiyle yüz yüze gelirken üçüncü şahıs olarak şiirde bahsedilen adamı durumun sorumlusu olarak görür. Önemli üzerinde durulan nokta sevdiği kadına, birbirinden ayrılan yolları algısal olarak gösterip aldığı yanlış kararlar yüzleşmesini sağlamaktır.

Ali Kerim’in yaşadığı karşılıksız aşkı, onun aşk kavramına karşı yaklaşımını değiştirmesine ve farklı bir âşık görünümünü yansıtır. Kendini kabul ettirmekte zorlansa da bu aşkı nefrete dönüşmez aksine ümitli ve sevgi dolu mısralar kaleme almaya devam eder.

Aşk ve muhabbet şairi olan Ali Kerim’ in şiirlerini besleyen iki temel sevgi vardır. İlk olarak tabiatla iç içe olarak büyüdüğü Göyçay ve bütün güzelliği ile Azerbaycan sevgisi, ikincisi de kendine haz veren aşkın kendisidir. Şair, “O Qıza” adlı şiirinde kendisini mutlu edecek olan aşkı arayış içindedir. Aşkın dış görünüşü ile ilgisinden bağımsız olarak iyi huylu ve akıllı gibi olumlu özelliklere sahip olmasını ister. Kadının yaşının, fiziki güzelliğinin ve eğitiminin hiçbir önemi yoktur. Şairin beklediği bir güzel bakış ve terbiyedir. Kalbinde öyle derin bir aşk vardır ki sırrını sakladığı hazinedir, şair bu duyguları kutsal saydığı anneden bile gizlemektedir. Bu duygular yalnızca sevgiliye söylenmelidir:

“Axtarıram kitabda, arayıram həyatda,

Bilmirəm nə boydasan, nə görkəmdə, nə adda,

Sənin təhsilin nədir, sənin yaşın neçədir?

*Aladırmı gözlərin, qaradırmı, necədir?
 Bəlkə elə xalın var, ay ömrün rəfiqəsi!
 Qoy qara xalın olsun həsrətimin nöqtəsi!
 Bəlkə məndən böyüksən, bəlkə məndən içiksən;
 Ol, kiçik ol, böyük ol, amma kamallı ol sən.*

...

*Ürəyimdə sözüüm var, ürəyümü yandırır.
 O elə bir sözdür ki, dostu, yada deyilməz,*

Anadan əziz nə var, anaya da deyilməz”[CITATION Kər04 \p 95-96 \t \l 1055].

Şairin pek çox şiirində aşk ve sevgi teması kendine özgü bir duyarlılıkla ele alınır. “Qayıt” şiirində sevgili hayatın anlamını öyle bir doldurmuştur ki, onun hayatının anlamını değiştirmiştir. Sevgilinin gidişi, onun ile anlamlanan dünyanın işleyişini olumsuz etkileyecektir. Şaire göre ışığın sönmesine, sesin kesilmesine, kainatın anlamının bozulmasına sebep olan gidiş onun geri dönmesiyle normal kabul edilen biçimiyle dönmeye başlayacaktır:

*“Qayıt, mənim gülüm, yerbəyer elə
 Dərdli səhərləri, gecələri sən.
 Çəşib başqa yolla keçirəm elə,
 Düz öz qaydasınca küçələri sən.*

*Qayıt, yerinə qoy Ayı, Günəşi,
 Yenə olduğu tək görüm həyatı.
 Qayıt, gözüm nuru, könlüm atəşi,*

Qayıt, səhmana sal bu kainatı! [CITATION Kər04 \p 153 \t \l 1055].

Ali Kerim’in lirik şiirlerinde aşka ve onun hissettirdiği duygulara yüklenen nitelikler ideal olana yöneliktir. Sevirem, Çetin Görüş, O Qız Kime Qismetdir, şiirlerinde ideal aşk ve aşığın vasıflarının çerçevesini çizmeye çalışır. Bu şiirlerinde ele alınan aşk, dünyada sıkı sıkıya bağlandığı gerçekliğin doğrudan ifade edilmesidir.

Şair, eşi Elza hanım için birden fazla şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerinde yaşadığı mutluluk ve huzur bu şiirlerin izleğini oluşturur. Elza hanıma yazdığı şiirlerinin arasında bestelenen “Yar Geldi” şiiri aşktan duyduğu sevinç ve coşkunluktur. İlk dönem aşk şiirlerinde bir arayış içerisinde olan şair, bu arayışı mutlulukla sonuçlandırmıştır:

“*Oduna çox yanmışam,
 Başına çox dolanmışam,
 Yolunda dayanmışam.
 Yar gəldi, yar gəldi, yar gəldi.
 Özünə özüm qurban.
 Sözünə sözüm qurban
 Gözünə gözüm qurban*” [CITATION Kər04 \p 45-46 \t \l 1055].

Aşk şiirlerinde klasik edebiyatın sevgilisine kavuşamayan, vuslatı bekleyen aşığı ile halk edebiyatının söylem özellikleri şiirinin muhtevsını besleyen iki kaynaktır.

Ali Kerim’in beşeri aşkın görünüşünü ve duyulan hislerin en güzellerini dile getirdiği şiirlerinde yğün lirizm duygusu ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Sevgili ile ayrılmama isteğinin yaratmış olduğu duyguyu hecelerın yan yana gelip bir anlamlı cümle ifade etmesi ile benzetme ilişkisi kurar. Ayrılmaları durumunda anlamını yitirecek olan yaşam karşısında şair, bir anlam üretici olarak karşımıza çıkar:

“*Ayrılıq zamanında
 anladım ki, bir sözüük,
 Onun gül adın kimi
 iki hecası var.*

Biri sənsən, biri mən.

Görüşməək, o sözdən,

Hansı bir mənə qalar?... [CITATION Kər04 \p 161 \t \l 1055] ile

“Xeyli vardır,

bir sözün qoşa hecası kimi,

ayrılmazdır qəlbimiz.

Vüsalın tünd ətirli,

bahar səltənətində

Xoşbəxt ömr edirik biz.

Həyat adiləşibmi

sevincin çoxluğundan...” [CITATION Kər04 \p 157 \t \l 1055].

Ayrıılığın karanlık boşluğu ile tanışan şair için sevgiliyle beraber mutlulukla geçirdiği ömür gelecek güzel günlerin habercisidir. Kavuşma şairin aşk ve sevgi uğruna mücadelesindeki en üst noktadır.

Şairin hissettiği ve dilediği bütün duyguları şiirlerine yansıtırkenki içtenliği, samimiyet ile rahatsız olduğu üzüntülü anlarını ifade ederken de derin ve samimi yaklaşımını devam ettirir. *Qayıt, Baxışın Üzümdedir, Ne Vaxt Görüşmüşük, Qeribsedim Uzaqlarda, Keçirdim Qelbimi, Ayrılıq Zamanında*, şiirlerinde hissiyatı ve kalemi güçlü olan şairin, aşkı en iyi şekilde kaleme aldığı şiirlerinden bazılarıdır.

Sevgilinin vefasızlığı ile artık yorulan şair, duygu dünyasındaki iniş çıkışların izlerini aşk temalı şiirlerinde görmek mümkündür. *Üreyim Sen Deyen Cavan Deyil* şiirinde vuslatı bekleyen şair için çektiği ızdırap oldukça fazla yorucu olmuştur:

“Ürəyim sən deyən çox cavan deyil,

nə qədər dərdini daşıyıbdır o.

O qədər sürətlə vurub ki, sənsiz,

bəlkə də lap yüz il yaşayıbdır o! ”[CITATION Kər04 \p 157 \t \l 1055].

Ali Kerim’in aşkı tasavvurundaki güzellik olgusu, ruhunun en derinlerinde içten içe hissettiği aşka karşı bağlılığı şiirlerinde farklılık gösterir. Ali Kerim’in lirik aşk şiirlerinde görülen üç temel özellik dikkat çeker: Bunlardan birincisi onun ihtiraslı, enerjik bir lirizme sahip olmasıdır. Lirik kahramanın aşkı bütün somutluğu, açıklığı ve bazı durumlarda doğallığı ile hissedilir. İkinci özellik onun felsefesidir. Lirik kahraman sadece sevmez, sevgisi hakkında düşünür, onun güzelliğini anlamaya, ondan ilham almaya çalışır. Üçüncü özellik ise şairin aşk şiirlerinin ahlaklı oluşu, manevi temizliği ve ruhi saflığıdır[CITATION İfr17 \p 60 \l 1055]. Şairin şiirlerinin kıymetlenmesinde ve en yüksek seviyede değerlendirilmesinde bu üç özellik önemli rol oynamaktadır.

3.1.1.2. Varlığın Kutsal Kaynağı: Kadın ve Anne

Ali Kerim’in hayatında kadın ve kadına yaklaşımındaki farklılık şiirlerinin temasındaki çeşitliliğin artmasına sebep olmuştur. Değişen zamanla birlikte şairin eserlerinin konuları zamanın ihtiyacına göre şekillenmiş, bireyi merkeze alan bir yaklaşım sergilemiştir. İlk dönem şiirlerinde kadın, anne ile bütünleşmiştir. Anneye derin bir saygı ve sevgiyle bağlı olan şairin şiirlerinde kutsal bir varlık derecesine yükselir.

Şiirleri tematik olarak incelendiğinde annenin koruyuculuğu açısından şefkatin bir timsali olarak ele alınır. Şairin sevgiye dair ilk yaşanmışlığı annesiyle arasında kurduğu bağıdır.

Sovyet rejiminin idealleştirdiği kadın tipinin yerine yeni düzenin oluşturduğu tarihsel ve kültürel bağlamında ele alınan kadın tipi 19. Yüzyıldan itibaren üzerinde durulan en önemli konulardan biri olmuştur. Şair ve yazarların eserlerindeki kadın kahramanların cesaret ve özverisi dönemin istenen kadın tipini sembolize eder.

Ali Kerim'in şiirlerinde kadın imgesi, saygı, sevgi ve kutsallılık çerçevesinde sembolleştirilir. Geleneksel değerler göz önünde bulundurularak vatana annenin kutsal değeri yüklenerek bünyesinde çok katmanlı anlam özelliklerini barındırır. Şairin kadın ve vatan birlikteliğini dolayısıyla sevgiyi vurgulaması açısından Ana, Analar Ağlar ve Qaytar Ana Borcunu şiirleri önemlidir. Şair için anne sevgisi ile vatan sevgisi hissilikle tasvir edilir. 1952 yılında kaleme aldığı "Ana" şiirinde anne adının gök gibi yüce, yaratılanların hiçbirine benzemeyen, kendi gibi büyük, güçlü ve benzersiz olarak tasvir edilir:

*"Dəmirəm göy kimi ucadır adın,
Yox, yox alçalmasın söhbət, sözün.
Sən ki yaranışdan oxşar olmadın,
Ancaq özün kimi böyüksən özün.*

*Əyilib alnından öpəndə hərdən
Könül dodağım bir də öp – deyir.
Ağarmış saçına əl vuranda mən,
Əlim Şahdağının başına dəyir,*

*Mən səni bağrıma basanda bərk-bərk,
Gör nələr düşünüb, nələr duyuram!
Elə bil Göyçaydan Kamçatkayadək
Vətən torpağını qucaqlayıram"* [CITATION Kər04 \p 40 \t \l 1055].

Lirik şiirlerin en başarılı örneklerini veren Ali Kerim, koruyuculuk, sevgi, fedakârlık ve şefkat gibi üstün yetenekleri olan anneye karşı yaklaşımında coşkulu bir hava sezilir.

Şairin 1954 yılında kaleme aldığı "Qaytar Ana Borcunu" şiirinde "Ana" şiirinden farklı duygu ve ruh hali ile vefasız ve hakikatsiz bir evlat imgesi oluşturur. Annenin verdiği emekler karşısında okumak için başka bir şehre giden evladın bir süre sonra mektuplarının kesilmesi, annenin mektupların cevapsız kalması ile sitem dolu sözleri

anneninin ruh halini yansıtır. Şiirde didaktik özellikler de görülür. Annenin sevgi ve emeğine karşılık, evladın davranışları aslında iyi ve ahlaklı insan nasıl olmalıdır, iyi ve kötü insan davranışları nelerdir sorularını cevaplar niteliktedir:

“Oğul! Nədir etdiyən bəs bu haq-say üçün?

Qaytar onun ömrünə neçə gecə, neçə gün!

Qaytar onun saçının qaralığını geri.

Qaytar o dilindəki şirin-şirin sözləri!

O sözü, o söhbəti gülüşü anan verib,

Ana dodaqlarından bala dodaqlarına.

İndi ondan gen gəzən oğul, ayaqlarına

Yerişi anan verib.

Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan,

Qaytarsan o yerişi, yerindəcə qalarsan.

Qaytarsan o gülüşü hırıldamazsan daha

Qaytar, qaytar onları. qaytar qoyma sabaha!

Sən ki dərd verdin, oğul, sənə gülüş verənə.

Oğul demərəm sənə!

Deyirəm ki, o boyu, buxunu qaytar geri!

Deyirəm ki, varını, yoxunu qaytar geri!

Qaytar onun borcunu,

Gülüşünü, adını, sözünü qaytar geri!

Qaytar ana borcunu,

O borc sənə özünsən, özünü qaytar geri!”[CITATION Kər04 \p 127-128 \t \l 1055].

Şiirde evladı için canını bile verebilecek annenin ağzından evladın karakteri tasvir edilir. Ahlaki değerler ve hayat biçimi anlayışıyla hareket eden annenin emeğini evladından geri istemesi fakat bunun mümkün olmayışı onun sevgi ve duyarlılığına, son çağrısına tanık oluruz.

Ali Kerim “Analar Ağlar” şiirinde insanlık tarihi boyunca etkisini sürdüren savaş olgusu, cephede ve cephe gerisinde yaşanan kayıplar, acılar, yıkımın ardında en çok etkilenen, hayata tutunmaya çalışan kadınlar üzerinden tanımlanmaya çalışmıştır. Bir

anne tarafından yakılan ağıt, bu sürecin ardında bıraktığı acının izleridir:

*“Anam,
Sapunqaraya analar gəlib ağlar.
Göz yaşında islanar
Bayatılar,
ağılar.
Köhnə döyüş meydanı
dönər qəm meydanına;
Güllələrin torpağa sərdiyi
cavanların
Analarını kədər
meydan boyu səpələr.
Həşəm olub
torpağa qarışmış oğlanların
Ruhu üstə nə qədər
Ana fəryada gələr,
Bu, onun oğlu üstə
ağlar öz oğlu bilib,
O bunun oğlu üstə
ağlar öz oğlu bilib”* [CITATION Kər04 \p 123 \t \l 1055].

Şiirde, annenin acısını hissettiği kendi evladı yerine koyduğu bütün vatan evlatlarıdır.

“Göz yaşında islanar Bayatılar, ağılar.” [CITATION Kər04 \p 123 \t \l 1055] İle sanatsal ifade gücünü gördüğümüz şair, gözyaşı ve ağıtı birbirleriyle özdeşleştirmiştir.

Yukarıda görüldüğü gibi Ali Kerim’in şiirlerinde kadın, vatan sevgisiyle ve anne sevgisiyle eş değer, aynı zamanda kutsal sayılmıştır. Ali Kerim’in şiirlerinde kadın hicranın, vuslatın, his ve duyguların, güzelliğin temsilidir. Şiirlerinde kadın ve onun duyguları daima yüceltilir.

3.1.1.3. Dünyalık Zamana Sevgi ile Karışmak: Yaşam

Yaşam, bireylerin kendi amaçları doğrultusunda belirlediği değerler, geleceğin şekillenmesi için önemli unsurlar arasında yer almaktadır. “İnsan içinde bulunduğu

olaylarla başa çıkabilmek, onlara karşı ya da onlardan yana tavır takınmakta ve bunun için değer duygusunu, bilgisini, yapıp-etmelerini kullanmaktadır. Aktif olan, kendine amaçlar koyan ve onları gerçekleştirebilen bir varlık olarak insan, “önceden gören, önceden belirleyen” bir varlıktır. Önceden görerek ve belirleyerek olayların akışına aktif bir şekilde karışabilen ve onların akışına yön verebilme kuvvetine sahip tek varlık insandır”[CITATION Ays14 \p 116 \l 1055] Bir amaca yönelik şekillenen yaşam, insanın fiziksel ve ruhsal gelişim serüvenine özgü bazı değerlerin olduğu ortamda meydana gelir. Ali Kerim için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Hayata, insana sevgi ve hoşgörü penceresinden bakan şair, algıladığı gerçekleri somutlaştırarak tasvir etmeye çalışır.

Ali Kerim’in ilk dönem şiirlerinin öznesi duygu ve coşkunluk, şiirlerinde yaşamın amacı olumlu ve iyimser şekilde yansıtılır.

Aşk ve sevgi temalı şiirlerinde sevginin saflığı, temizliği, güzelliği için yaşamın anlamlı olduğu zamanlarda yaşama aklın gerçekliği ile yaklaşır. Yaşam, sevinç ve kederinde içinde olduğu, anlamlı ve duyarlı bir biçimde yaklaşıldığı takdirde önem kazanır:

“Kamallı ol ki, ömür bir şən nümayiş deyil,

Mənalı yaşamaqsa çox da asan deyil”[CITATION Kər04 \p 96 \l 1055].

Ali Kerim, “Hemişe Seferde” şiirinde yaşamı bir yola benzetirken insanı da o yoldaki yolcu olarak görür. İnsan bu yolun sonuna geldiğinde onun yaşamı bir başkası için nasihat ve öğüt edici kabul ederek, nitelikli yaşam sürmeleri için katkı sağlar:

“Qatarlar dayananda,

Təyyarələr enəndə,

Məncə, bitməyir səfər,

Səfərdəsən yenə də.

Yuxulayanda hər axşam,

Yuxusu körpüdürsə

Günlə gün arasında –

Səfərdədir o adam...

Hətta məzardadırsa,

Xatirəsi dostlara

Bir təpə aşmaq üçün

Qüvvə verirsə əgər,

O yenə səfərdədir.

Mənzilə çox var hələ...

Səfərdədir,

yol gedir...”[CITATION Kər04 \p 80-81 \t \l 1055].

Şair “Menim Hayatım” şiirində, hayatın sonuna gelmiş bir insanın baxış açısının genişlədiyini görmək mümkündür. Yaşamı, duyguları, düşünceleri ilə kendini daima sevmeye adanmış bir insan için yaşamın tükəndiyi noktadaki dəyərləndirmələri önəmlidir:

“Gözümdə milyon baxış, sinəmdə milyon ürək,

Təbəssümə, Günəşə, insana könül verən

Min ölənin, qalanın həyatıdır həyatım,

Neçə kənddə, şəhərdə yatıram yer altda mən.

Daha çoxam yer üstə,

Böyükdür eşqim, adım

Budur həyatım, ömrüm!”[CITATION Kər04 \p 53-54 \t \l 1055].

Ali Kerim’ yaşam temalı şiirlerinde kelime seçimi, bir başlangıcı və bitışı olan bir zamanı kapsayan ömür ilə bu ömrü kapsayacaq olan həyat arasında bağlantı kurmasıyla ilişkiləndirilə bilər. Resul Rıza’nın 50. yildönümünə həsr edilmiş olduğu “Şair” adlı şiirində hər dönm sənət yaşamını “zayıf eser” olaraq nitələndiyi eserləriylə başlamadan bitirən şair və yazarları eleştirirən, Resul Rıza’nın sənətindəki bənzərsizlik ilə yaşamda yakaladığı sonsuzluğu önəmser. Sənətdə ebediliyi təmiş kişilər öldükten sonra da eserləri ilə anlamlı bir yaşam sürəcəyini dile getirməkdədir:

“Şair var ki, ömrünü

Başlamamış bitirir.

Cansız əsərləriylə bir,

Ömrünü də itirir.

...

Belə şair də vardır:

Onun ömrünün yolu

Bir əbədi yazadır”[CITATION Kər04 \p 67 \t \l 1055].

“Poçtalyon” şiirində postacının keçtiyi yollar onun “*ömür destanının mısralarıdır*” dizələri şiirə bənzərsiz anlamlar yüklər. Muharəbə dönmində cephədəki eşən, evlattan

bir hoş seda bekleyen kadınlarda sevinç ve coşkunluk duygusunun oluşmasındaki iyimser tavrı, yaşama sevinci yansıtılmıştır:

“Rayonun hər böyük, hər kiçik yolu

Ömür dastanının misralarıdır,-

Gəlin təbəssümü, ana “sağ ol”u

Onun dövlətidir, onun varıdır.”[CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Ömür bir insan için doğumundan ölümüne kadar geçirdiği mutlu ve hüzünlü anlarının olduğu ve bazen de bazı duyguların hiç yaşamadan bitebileceği sınırlı bir zaman parçasıdır. Ali Kerim “Hamıya Mektup” adlı şiirinde yolda isimsiz bir mektup bulan biri içindeki tebessüm dolu satırları okur ve kalbe bir kez gelen sevgili gibi, gençlik gibi hatırlatmasını yapar:

“Bələ məktub

Bircə dəfə sevən

Qəlbə qonaq gəlir,

Bircə dəfə!

Gəlik kimi!

Ömür kimi!”[CITATION Kər04 \p 89 \t \l 1055].

Ali Kerim şiirlerinin her birinde, içinde bulunduğu dünyayı ve yaşamı algılama sürecinde ruhsal değişimleri etkili olur. Yaşamı boyunca ön planda olan yaşama karşı sevgisinin, mücadelesinin en önemli öznesi insan olmuştur. Bu özne içerisinde onurlu bir insan nasıl olmalıdır?, saf sevgi nedir?, iyi bir yaşamı sağlayacak davranışlar nelerdir? ve benzeri soruların cevapları saklıdır.

3.1.1.4. Dünyaya Düşenin Kaçılmaz Sarılışı: Ölüm

Ali Kerim sanat hayatı boyunca toplumu ve insanı ilgilendiren meselelerde, basit ama içeriği derin, hayatı anlamlandıran konular üzerine eserler kaleme alır. Ölüm olgusunun yaşam içerisinde anlam kazanması ve nasıl algıladığı konusunda görüşleri şairin şiirlerine yansımıştır. Yaşam temalı şiirlerinde iyimser tavır ön planda olurken, ölüm temalı şiirlerinde bunun tam aksine hem bedenen hem de kalben bir karamsarlık söz konusudur. Özellikle şairin son dönemlerinde karşı karşı geldiği ölüm gerçeğini nasıl tanımladığı son dönem imgelerle birlikte ele alınmıştır.

Şairin ölüm olgusu üzerinde oldukça fazla düşünmüştür. Yaşamının son anlarında, fiziksel anlamda bir yok oluşun, yaşamın bitmişliğinin farkında olarak ölümlle karşı karşıya bir mücadele içerisinde. Bu mücadele insanın düşmanı olan ölüme karşıdır. Ölüm temalı şiirlerinde, nasıl ve ne şekilde olduğunun resmini çizerek zamanının insanına gösterme amacındadır. “Ağrıya Bir- İki Söz” şiirinde, ölüm karşısında dik bir duruş, karşı koyma ve küçümseme içeren bir yaklaşım sergiler:

“Ağrı, yaxın gəlmə,

girmə araya.

Get,

yoxdur ölümdən çəkinməyim.

Həyatı qorxmadan necə alıbsan

Elə də verəcək mənim ürəyim” [CITATION Kər04 \p 181 \t \l 1055].

Şairin ölüm ile arasında ince bir perde olan ağrı, ölüm ile yüz yüze gelmesini engeller. Ağrı şair ile ölüm arasına giren, yaşamın bütün renklerini solduran, başıboş dolaşan bir misafirdir. Şair, ölümlle yüz yüze gelip, ölüme karşı öfkesini dile getirmek ister:

“Dəyişmə rəngləri,

qaraltma günü,

Ölümün gözünün içinə baxım.

Kimdi vəkil edən səni, bilmirəm.

Çəkil, get, avara,

üzlü qonağım!...

Doğrusu, ölüm də yadımdan çıxıb-

Soxulub girmisən aramıza sən.

Qoy görüm kişinin sifətini bir” [CITATION Kər04 \p 181 \t \l 1055].

Burada ölümlle yüz yüze gelmeyi istemek bir noktada ölüme yaklaşırken çekilen azabın, ağrının önünü keser. Ölümün hareketlerini kısıtlar. O artık ölüme dostum diyecek kadar tanır, dilini öğrenir:

“Doğrusu. dostum üçün

Bir qədər də darıxdım.

Dedim bircü gələydi.

Gəlib

görəydi məni.

Köçünü birdəfəlik

Bu yerlərdən sürəydi”[CITATION Kər04 \p 182 \t \l 1055]

Cavanşir Yusifli Ali Kerim şiirlerinde kelimenin canlı bir organizmaya çevrilmesinden bahsederken aynı zamanda yaratıcısı ile birlikte sonsuz bir metafora çevrildiğine vurgu yapar: Kelime insanın cisminə geçerek, orada onunla birlikte yaşamaya başlar. İnsanın ölümünden sonra kelime cisimden ayrılır, onu sınırsız biçimlerde yeniden yaratır. Bu anlamda canlı varlıkların ölümünden sonra onların cisimlerinin ancak kelime adlı hissesi daha çok yaşar[CITATION AZƏ18 \p 115 \t \l 1055]. Bu anlamda şairin ölümə karşı yaklaşımın şiiriyle bütünleşmesi ile ölüm ve hayatın birbirine bağlılığının ifade edilmesinde kullandığı kelimeler dikkat çekicidir. Şair’in 1954 yılında yazdığı “Menim Ömrüm” şiirinde eserleriyle ölümsüz olma arzusundadır:

“Baxsan bu dünyanın hər tərəfinə,

Bir yərdə qəbrim var, on yərdə sağam.

Göy uçsa, yər qopsa ölməyəm yenə,

Hələ neçə dəfə doğulacağam”[CITATION Kər04 \p 62 \t \l 1055].

Ölüm teması ile ilgili birden fazla şiir kaleme alan şairi güçlü hissettiren hususlardan birisi de şiir yazabiliyor olmasıdır. Hislerindeki yoğunluk ve yazma kudreti onun nefes alması için yeterlidir. “Yox, Mene Demeyin” şiirini bu duygu yoğunluğu ile kaleme alır:

“Yox, mənə deməyin

“çox yazma,

dincəl,

Elə düşərsən ki, gəlməz səsin də”.

“Şeir də, məhv olub gətsin

Deyərsən son ağrın,

Son nəfəsində

Xeyr, termometrim- bu qələməmdir,

Yandırsın qoy onu hissələrin odu.

Şairi yaşadır hər şeydən əvvəl

Mənə ənginliyi, söz kislorodu”[CITATION Kər04 \p 138 \t \l 1055].

Şair “Salyeri” şiirində sanatta kalıcı izeler bırakan sanatçının ölümsüzlüğe erişmiş ve mutluluğa ulaşmış bir insanın coşkunluğu içerisinde. İtalyan Antonio Salieri’nin Avusturya krallığına bağlı bir müzisyenken Mozart’ı zehirlendiği bilinir. Ali Kerim,

Mozart'ı gerçək bir sanatçı olaraq ölümündən sonra da eserleriyle yaşıyor olduğunu dile getirir. Salieri Mozart'ın ölümüyle aslında sanatının ölümsüzlüğünün farkına varır ve onu diriltip öz zehrini isteyecek kadar yüzüstüleşir:

*“Yaşasın yazdıqları
Həç olmasa, ölüm bahasına.
Qurtar yer altından canını.*

...

Dirildib Motsartı

Demək istər:

- Ver mənə

öz halalca zəhərimi.

...

İstəmirəm gözəlliyini

ordakı qışın, yazın.

Qara torpaq

mənə daha xoşdur.

Təki həsrətlisi olduğum

əsərlərim yaşasın.” [CITATION Kər04 \p 139-140 \t \l 1055].

Ali Kerim, ölüm və yaşam arasında sıkı bir ilişki kurar. Ölümü yaşamdan, yaşamı ölümdən ayrı düşünmez. Ölümün hər canlı için qaçınılmaz olduğunun bilincindedir. Ağrının dayanılmayacağı kadar şiddetlendiğinde ölümün yaklaştığını hisseden şair, onunla yüz yüze gelme və ölümün dəyişən yüzünə baxmaq arzusundadır. İnsanın yılanı tutmasının zorluğunu örnek göstərərək ölümü yılanı tutar gibi tuttum, alıştım der:

“Hey gəldi, getdi, baxdım

Ona gülümsəyərək,

Öyrəndim ilantutan

İlana alışantək.

Həftə keçdi, gəlmədi.

Qapı-bacaya baxdım.

Doğrusu, dostum üçün

Bir qədər də darıxdım.” [CITATION Kər04 \p 182 \t \l 1055].

Ölüm korkusu, modern öncesinde bir teslimiyet ve kabulleniş karşısında geliştirmiş olduğu kendine özgü bir tavır, şiirde ölüm temasına yeni yaklaşım ve söylem tarzı getirir. Ölüm korkusu oluşmaya başladığında, korkunun hastanın her türlü zayıflığından ölüme haber verici olarak nitelendirir. Burada ölümden daha fazla korkulacak şey aslında korkudur. İnsanı diri diri öldürəndə odur. “Qorxu” adlı şiiri ölüm hakkında öğüt verici özelliklər taşır:

*“Qorxu!
 Ürəyinə yol tapsa qorxu,
 insan da ölməyə başlar o gündən.
 Qorxu- kəşfiyyatçı,
 xəbər vərəcək
 Ölümə o, sənin hər illətindən.
 O yol açacaqdır,
 ölüm gələcək,
 Gəlib hazırına
 nazir olacaq,
 Səni içəridən
 alacaq onlar,
 yanacaq sənəndə
 sönməz bir ocaq” [CITATION Kər04 \p 180-181 \t \l 1055].*

Klasik edebiyatın cesaretin sembolü haline gelen Nesimi'nin derisinin soyulması olayını üstü kapalı olarak zaman- tarih, yer- mekân olgusundan bağımsız olarak ele alır. 1969 yılında “Şehidliyin Zirvesi I ve II”, ardından “Epilog” başlıklı bir şiirleri buna örnektir. Şiirlerinde, Nesimi'nin şehit edilmesinin yüzyıllar öncesinden günümüze kadar gelen hissiyatını ve tarihi akışını, insanlık zirvesinin en üst düzeyi kabul eder. Şairin yüz yıllardır aklın bile idrak etmekte zorlandığı, bir kaplan gibi çırpındığı, yaratıcısının yarattığından kaçması ifadeleri yeni bir düşünce dünyası yaratır. Nesimi'nin ideale bağlılığı ve dik duruşu ile ulvileştiği karakter, değerler çerçevesi içerisinde ele alınmıştır:

*“Altı yüz ildir bəşər
 Ağrılardan inildər.
 Altı yüz ildir bəşər*

Düşünər,

Çatmaz yenə

Məşəqqətli ölümün

Nəsimi zirvəsinə”[CITATION Kər04 \p 141 \t \l 1055].

Allah'a ulaşmada zorlu ve işkenceli bir yoldan keçən Nesimi'nin ölümü ulaştığı en yüksek mevkidir. Burada Ali Kerim'in ifade etmək istediği Nesimi'nin ölümə giderken Allah' karşı duyduğu sadakattir. Şair, okuyucusunu serpa serpa soyulan insanın ölümüyle yüz yüze getirir. Toplumlarda ölüm anlayışının ele alınması hususunda şairin Nesimi'ye hitaben yazmış olduğu şiiri hitap şiirinin ötesinde mesajlar verir. Seslenen sadece şair değil, Nesimi ve tüm insanlıktır:

“O, altı yü il qabaq

Dərisindən çıxaraq

Göylərə baxa- baxa,

Dözüb hər məşəqqətə,

Getdi əbədiyyətə,

Al qanı axa- axa,

Yəridi, gücü artdı.

Tarixləri qızartdı”[CITATION Kər04 \p 143 \t \l 1055]

Ali Kerim'in şiirlerinin en önemli özelliklerinden biri de musiki ile şiiri arasında kurduğu bütünlüktür. Şiirinin musikiyə yakınlığı ilk dönem şiirlerinden itibaren başlar ve hayatının son anına kadar musikiden kopmaz. “Bülbülün Xatiresinə” adlı şiirində profesyonel musiki sanatının ileriye bir adım atmasında büyük paya sahip Murtuza Memmedov digər bir adıyla Bülbül'ün ölümünü tema olaraq işləyir. Bülbülün tabutunun insan deryasında bir kayak olup akması, bir anda bestekarın “*Qəmi unudun*” sözlerinin duyulması, bütün insanları aynı fikre, “ölümsüzlük” fikrine yöneltir:

“Nə səni dindirdi ölüm,

nə bizi,

Söndürdü nəğməylə

yaşayan nəbzi.
 İnsan dəryasında bir qayıq kimi
 axdı tabutun.
 Bu zaman cəh cəhlə ucaldı səsin,
 Ucaldı,
 Söylədi: - Qəmi unudun.
 Hamı fikrə getdi,
 səni dinlədi.
 Coşub bir- birinə dedi min könül:
 Hamıtək ölümə məruz Bülbülü
 Oxuyub dəfn edir ölümsüz Bülbül”[CITATION Kər04 \p 73 \t \l 1055].

Hastalık ölüm sürecinin hızlandırılmasına sebep olur. Şairdeki ölüm olgusunun dönüşümüne ortam hazırladığını söylemek mümkündür. Yukarıda bahsettiğimiz şiirlerinde ölüme karşı bir direnme, dik duruş sergilerken “Vasiyyət” şiirinde fiziksel ve manevi olarak çaresizlik acı bir gerçek olarak şiire yansır. Şairin son şiiri olan Vasiyyət, ailesine, yakın çevresine ve kendinden sonra gelen genç nesle nasihat niteliğindedir:

“Tabutuma bir az kağız qoyun,
 bir dənə də qələm.
 Hayıf, bu yaşda heç nə,
 heç nə dəməmişəm.
 Dostlar
 bir şer desinlər,
 İşdi
 imkan olsa
 bir dənə də mahnı
 çaldırsınlar.
 Şerlə mahnının möcüzəsilə
 Ayılmağa
 çox dəli bir ümidim var”[CITATION Kər04 \p 184 \t \l 1055].

Şair, ölümünden sonra musikinin ve şiirin onu dirilteceğine karşı ümitlidir. Ali Kerim’in tasvirlerinde daima bir canlılık vardır. Hasta odasına giren doktorun hastanın son durumu hakkında bilgi vermesini, ölümün odaya girişi olarak görür. Konuşan doktor

değil ölümdür. Ölüm şair ile daima yan yanadır hatta ölümü kendisine yakın hissederek selamlar:

*“Yeri oldu-olmadı
həkim ki
girdi xəstənin qılığına,
Nəsə pıçıldadı
dostlarından
birinin qulağına -
Onda həkim, Salam-əleykim!” [CITATION Kər04 \p 83 \t \l 1055].*

Ölümün çehresini çizerken onu “Qoja kaftar” ve sabırsız olarak nitelendirir. Şair kendi benliğinden çıkarak hasta yatağında yatan adama dışarıdan bir göz olarak bakar. Ölüme inandığı an ise çocuklarının mutlu ve üzüntülü her anında olamayacağını fark ettiği andır. Ölüm fırsatçı, zaman ise geride bıraktıkları için çok erkendir:

*“Hardan gəldi çıxdı
ölüm - bu qoca kaftar.
Yaman kəmfürsətdir.
Görmür ki
əlimdə nə qədər
işim var?
Heç kim inanmır ki,
Öləcək...
Elə mən də...
Amma ölüm
oğlanlarımın
kədərli təbəssümüylə
gülümsəyəndə,
Onların hələ dünyanı
tamam yığa bilməmiş
gözləriylə baxanda
onlarla bir oyanıb da
bir oynayanda.
Hər işdə onlardan*

*geri qalmayanda,
Sadiq köpək kimi
girəni,
çıxanı yoxlayıb
qapının yanından
ayrılmayanda*

İnandım öləcəyimə...”[CITATION Kər04 \p 183 \t \l 1055].

Şairin son dönem şiirleri hastalığının hissettirdiği acının etkisiyle, karamsarlık hâkimdir. “Ölümden Sonra” adlı şiirinde, derdi mısralara dökmüştür. Dünyanın ise dert getiren bir yer haline gelmiştir. Şair, ölümün hayatın bir gerçeği olduğunun farkına varır:

*“Kiçik bir dərdim vardı,
Dünya gözümdə qəm-xanəydi.
Bir az ondan ağır gələn
Dedim bunun yanında nəydi.
Bundan sonra hər dərdim olanda
Dəyirəm qəmgin olma.
Özünə, özümə güləcəksən
Bir başqa qəm gələndə,*

Bes, oləndə?...”[CITATION Kər04 \p 175 \t \l 1055].

Ali Kerim’in ölüm temalı şiirlerinde, ölümü en ince ayrıntısına kadar inerek tasvir eder. “Od Tutub Yandı İçim” şiirinde ölümü dostunu günahkâr ilan eden bir bildircinə benzətir:

*“O, indi
fkrini
daha sərt bildirir,
bildirsən.
Günahkar eləyir
dostunu bildirçin.
Oxuyur qəlbimin
sərhəddi yanında
bu “ölüm- bildirçin”.
Deyirəm, qan dəyib,*

qan dəyib dişinə.

Deyirəm: dur dinlə” [CITATION Kər04 \p 177-178 \t \l 1055].

Bıldırcın cesaretin ve güzelliğın sembolü olmuştur. Ölüm ise bıldırcının bu masumiyetini ortadan kaldırmıştır. Bıldırcın dişine kan değımiş vahşi bir hayvandır. Ölümün bu uğraşına şair daima direnmektedir. Yaşam ile ölüm arasında sürekli çekişme içinde olduğunu söyler, teslim olmak istemez. Ali Kerim ölüm hakkındaki düşüncelerini belirtirken dünyanın gerçeklerinden de uzaklaşmaz. Şairi hayatta mutlu edebilecek en güzel duygu aşk ve sevgidir. “Üreyim Çox Yaman Sancdı” şiiri, bu duyguların ifadesidir:

“Üreyim çox yaman sancdı.

Dedim ölüm sevgi kimi ürəyimə

Gizli- gizli necə qonub.

Yoxsa boşluq olub orda,

Yoxsa orda sevgi sönüb.

Yox,

sönməyib!...

O sönərmi?

O vuruşur ölümlə

vəfalı dostum kimi.” [CITATION Kər04 \p 175 \t \l 1055].

Ali Kerim, hayatta savunduğı değerler uğruna mücadele eden bir kişiliktir. Sanatına bu doğrultuda yön verir. “Ölümden Pis” şiirinde, rezaleti, ihaneti ölümden daha kötü ve alçakça görür:

“Ölümdən- xəyanət pis,

Ölümdən- rəzalət pis!

Bəzən necə gözəlsən,

Ölüm, sən ey səadət!” [CITATION Kər04 \p 152 \t \l 1055].

Samed Vurgun’a hitaben yazdığı şiirinde, ölüme karşı isyanını dile getirir. “Ölüm Sevinme Çox” şiirinde, Samed Vurgun’un ölümünü kabullenmez. “*Bu ölən, sənə hər öləndən deyil, Belə bir insana əl vurmasaydın?, Gedir, şair gedir, sənətkar gedir*” ifadeleri ile acımasız olan ölüme karşısında acizliğini ve çaresizliğini dile getirir:

“Ölüm, şöhrətinmi azalardı də,

Tanışdı onsuz da cahana adın.

*Belə bir insana əl vurmasaydın?
 Gedir, şair gedir, sənətkar gedir,
 Bu gədən hər gedib- gələndən deyil.
 Ölüm, sevinmə çox, bu sevinc nədir?!
 Bu ölən, sənə hər öləndən deyil,
 O yazdı, yaratdı həyat naminə,
 Onun hər bir şeiri ölümdür sənə!” [CITATION Kər04 \p 71 \t \l 1055].*

Ölüm teması altında örnek olarak verdiğimiz şiirlerinde ölüm olgusuna karşı yaklaşımı, hayatı anlamlandıran, mutlak sonun başlangıcı olarak kabul eder. Ölüm temalı şiirlerini genellikle bireysel duyarlılıkla ele alır.

3.1.1.5. Gür Sesin “Kür”deki Yankısı: Tabiat

Ali Kerim’in ilk dönem şiirlerinin bütününde tabiat, bir dekor olarak ele alınır. Estetik değeri olan, şaire haz ve coşkunluk hissi uyandırması itibarıyla, insan ruhunda derin bir anlam yaratır. Şairin her bir şiirinde farklı düşünceler üzerine yoğunlaşan Ali Kerim, tabiat temalı şiirlerinde vermek istediği mesajı örtülü ve somut bir şekilde verir. Tabiat temalı şiirlerinde, tabiat ve insanı iç dünyasını farklı bir bakış açısıyla ortaya koyarak tabiat ve insanın birbiriyle olan bağlılığını ifade eder. Romantik bir şiir anlayışıyla eserlerini kaleme alan şairlik duyusu için tabiat önemli bir kaynaktır. İlk dönem şiirlerinde sıkça gördüğümüz tabiat tasvirlerinde özellikle Azerbaycan’ın zengin manzarası, doğal güzellikleridir. Şairin doğup büyüdüğü Göyçay şehrinin, yemyeşil çimenleri, çayırları, coşkun akan ırmakları, sakin akan çayları, rengarenk doğası şiirlerinin ilham kaynağı olmuştur. Şairin şiirlerine genel olarak baktığımızda tabiatın renk çeşitliliği ve muhteşem kumaşı ile ele aldığı en süslü tema tabiatdır.

“Bu, Göyçaydır...” şiirinde, tabiatla iç içe olan şair, Göyçayın doğal güzelliklerini, hatıralarındaki tabiat manzarasını betimler:

*“Bu, Göyçaydır, oğlanlarım,
 göy dalğalı
 Bax o dağlar başındaki
 mavi göydən axıb gəlir.
 Çox çimmişəm bu çayda mən,*

sizinlə də gəlin çimim” [CITATION Kər04 \p 55 \t \l 1055].

Ali Kerim’in küçük yaşlardan itibaren ilgisinin başladığı tabiat, bir silsile şeklinde Kür bağlı şiirlerini kaleme almasına sebep olmuştur. Bunlar; Kür Sene Benzeyen Neğmem Olaydı, Bir Gecelik Kür Olmuşam, Küre Baxdım, Kür, Küre Yağış Yağırdı şiirleridir.

Kür Sene Benzeyen Nağmem Olaydı şiirinde, doğaya karşı saf sevgisini ve muhabbetini dile getirir. Kürün serin suyunun akışını tasvir ederken, kür şiirin mısralarıyla birlikte akması, binlerce ağızda nağme olarak dolaşmasını istemektedir. Şair için, avucuna doldurduğu serin su gibi sevdiği nağmenin de bir damla olup şehirlerden kentlere yol almasını ister:

“Ey Kürüm, sanırsan xoş bir nəğməsən,

İndicə qopmusan min- min dodaqdan.

Sənintək mənalı bir nəğməni mən

“Hardasan”, deyərək gəzirəm çoxdan.

...

Sənintək, a Kürüm, mənim də nəğməm

Axa şəhərlərə, axa kəndlərə.

Mildə iş qurtarıb susanda aləm,

Xoş səda salaydı aynabəndlərə” [CITATION Kər04 \p 17 \t \l 1055].

Şiirlerinde doğaya ait unsurları canlı ve coşkulu bir şekilde ele alır. “Küre Yağış Yağırdı” şiiri, tabiatla bütünleştiği andaki izlenimlerini sunar. Şairin iç dünyasını yansıtan bir felsefi yaklaşım vardır. Şiirin mekânı olan tabiat şaire varoluş sorgulamasını yaptırır. Kür’e yağın yağmurların renkleri ve benzersizliği, suyun üzerinde dans etmesi gibi benzetmelere başvurmaları, Ali Kerim sanatının ustalığı ile alakalıdır. Şair, Kür çayının bu muhteşem görüntüsünü resmeder. İnsanda öyle bir duygu ve düşünce dünyası oluşturur ki, şairin içinde bulunduğu anın hayal ile gerçek arasındaki ayrım yapmakta güçlük çeker:

“Bir ağaca söykənib dayanmışam bayaqdan.

Adamammı, daşammı, ağacammı bilmirəm.

Mən özümün deyiləm, nə yerdəyəm, nə göydə-

Başqa bir aləmdəyəm – qayıtmaram, gəlmərəm,

Kürə yağış yağırdı...

Suda rəngli bir yağış!

Belə yağış dünyanın heç yerində olmamış.

...

Heç bir yerdə, heç zaman,

Belə bir şey olmamış,

Mən yox idim orada...

Kürə yağmamış yağış” [CITATION Kər04 \p 78 \t \l 1055].

“Bir Gecelik Kür Olmuşam” şiirinde, yaşamda sevginin göstergelerinden biri olan sarılma ve öpme eylemi doğaya verilerek kişileştirilir. Şairin tabiat ile kavuşması ise çok sevdiği vatanı veya lirik şiirlerinin işlediği aşk ve sevgiyle olan kavuşmasıdır. Şiirinde doğa insana, insan doğaya dönüşür:

“Qucaqlaşıb Kürüm ilə,

Öpdüm onu neçə kərə.

Gör biz necə qovuşduq ki,

...

Oldum işıq, zəmi, dəniz,

Yuxlamadım səhərəcən.

Gecələdim bir gecədə

Min-min evdə, mahalda mən” [CITATION Kər04 \p 18-19 \t \l 1055].

Şair tabiata en samimi duygularla yaklaşırken, tabiatın korunmasını bir gereklilik olarak görür ve duyarlılıkla yaklaşır. Bu anlamda şair insanın, doğaya ve doğal yaşama verdiği zarar üzerinde durduğu önemli konudur. Tabiata şair hassaslığı ile yaklaşan Ali Kerim, “Deniz” adlı şiirinde insanın doğayı tahrip edişinin kötü sonuçlarını algılayamayan insanoğlunu eleştirir. Denizi ufuklara başını koyup uzanması, büyük kalbinde geminin küçük bir duygu gibi çırpınması şairin estetik zevkini yükselten ifadelerdir. Şiirin izleği ise doğaya insana ait özellikler verirken, insanın doğaya verdiği zararın sadece insanın anlamamasını eleştirir:

“Üfüqlərə başını

Qoyub uzanmış dəniz...

Onun böyük gəlbində

Kiçik bir duyğu kimi

Çırpınır dağ gövdəli,

Dağ siqlətli gəmimiz

-Mən,
 Baxıb, göyərtədən
 Görürəm ki,
 Tullayır biri yemiş qıçası,
 Biri kağız parçası,
 O biri nə bilim, nə –
 Dənizin saf qəlbinə.
 Dəniz coşub daşmayır;
 Suları çaxnaşmayır” [CITATION Kər04 \p 40 \t \l 1055].

Denizi, saf kalbine atılanları kabul etməməsi ilə onu saflaşdırır. Sakin ihtişamıyla, gücüyle deniz yine saf ve temizdir. “Dəniz yenə təmizdir, Dəniz yenə dənizdir!” ifadələri ilə insanın insanlıktan uzaklaştığını ifade ederken, doğanın temizleyen, arındıran gücünə diqqət çeker:

“ Sakit əzəmətiylə,
 Güjüylə,
 Qüdrətiylə
 Ona atılanları
 Saflığına qərq edir.
 Fikir verib görürəm:
 Dəniz yenə təmizdir,
 Dəniz yenə dənizdir!” [CITATION Kər04 \p 40-41 \t \l 1055].

Şair, təbiət temalı şiirlerinde duyğuların özgünlüğü və təbiət manzarası, təsvirlərinin başlıca özelliğidir. Şair təbiətə qarşı duyduğu hisləri birbirinə zıt unsurlarla somutlaşdıraraq okuyucuda yeni fikir və his dünyası oluşturur. Təbiət şairdə heyecan uyandırır:

“Ürəyimdə sevinc, qəm-
 Muğamı dinləyirəm.
 ...
 Könlümdə yaz sədası,
 Könlümdə yaz havası.
 Könlümdə duyğuların
 Rəngbərəng,

*Aydın, qəşəng
 Qövsü-güzəhi vardır.
 Könülümün bir yanı isti,
 Könlümün bir yanı çiçək,
 Könlümün bir yanı qardır.
 Səs ucalır, ucalır,
 Dağları yada salır.”[CITATION Kər04 \p 23 \t \l 1055].*

Yukarıda verdiğimiz şiirler, tabiat temalı şiir örnekleri ile sınırlı değildir. Ali Kerim’in, “Uşaq Deyir Ki, Mene” şiirinde çocuk tabiata saf duygularla yaklaşır. Şair için saf ve temiz olan tabiatın sadeliğini insan zekâsının en yüksek seviyesi olarak görür. Saflığın timsali olan çocuklar da bu muhteşem tabiatın bir parçasıdır. Bir evin koruyucusu olan tavan ve duvarlar ile gökyüzü ve tavan arasında benzerlik kurar. Çocuk için dünya ev gökyüzü ise o evin tavanıdır:

*“Uşaq deyir ki, mənə
 Bir ovuc dəniz verin,
 Bir stəkan Kür verin,
 Araz verin,
 tez verin,
 Bircə qurtum su verin,
 Bir çıxımlıq dağ verin.
 Uşaq üçün dünya ev,
 Göy də mavi bir tavan,
 Uşaq üçün hissətək,
 Bütövdür, safdır cahan,
 Məncə, bu sadədillik
 Dühayla eyni şeydi.
 Bu hiss dahi elədi*

Bəlkə də Eynşteyni”[CITATION Kər04 \p 64 \t \l 1055].

Şairin tabiat temalı şiirlerinde didaktik özellikler de görülür. Çocuklar için yazdığı şiirlerinde tabiata karşı sevgi ile yaklaşılmasını öğütlerken, diğer şiirlerinde tabiata duyarlılıkla yaklaşılmasını istiyor. Ali Kerim şiirlerinde tabiatı genel olarak

değerlendirdiğimizde tabiat sevgisi, tabiatın mükemmelliği ve anayurt sevgisi üzerinde dururken, tabiata iyimser tavırla yaklaşır.

3.1.1.6. “Manalı Bir Şiirin Sihirli Derinliği”: Zaman

Çeşitli bakış açılarıyla ele alınan zaman olgusu sanatta ve diğer bilim dallarında farklı hususlar ön plana tutularak ele alınır. Bu hususlardan en önemlisi zamanın insan yaşamı ile olan ilişkisidir. “Edebiyatın “zaman” olgusu ile ilgisi, insan yaşamı ile olan ilgisinin doğal bir sonucudur; çünkü yaşam, zaman içinde bir akış ve sürekliliktir. İnsanın yaşam hakkında düşünürken en çok öğrenmek istediği şey, bu akışın ne zaman başladığı ve ne zaman biteceğidir”[CITATION Mit03 \p 165 \t \l 1055]. Edebiyatın yakından ilişkili olduğu felsefe için zaman tanımlanması gereken bir kavram olarak algılanırken, edebiyat için dolaylı olarak hissedilmesi yeterlidir.

Felsefede, güzel sanatlarda, edebiyatta, tarihte ve diğer bilimlerde ele alınan zaman olgusu çeşitlilik gösterir. Edebiyatta ise şair ve yazarlar için zaman olgusu, estetik ve poetik anlayış çerçevesinde, onu etkileyen sosyal ve siyasi olayların etkisi yaklaşılır.

Ali Kerim’in şiirlerinde ilerleyen bir zaman anlayışı hâkimdir. Fakat tarihi bir olayı tasvir ederken içinde bulunduğu zaman- mekân kavramından sıyrılarak, başka bir zaman diliminde insanı kavramaya ve anlamaya çalışır. Şehidliyin Zirvesi, Füzuli, Xetayi, Müşfiqe, Habil, Şair ve Ölüm, Sevinme Çox şiirlerini tarihsel zaman içinde anlamlandırır. “Şehidliyin Zirvesi” şiirinde, derisinden soyularak, zamanın insanına ibret olması için sergilenen Nesimi’nin faciasını, yüzyıllar öncesinin anlayışını idrak etmeye çalışır:

“Altı yüz ildir idrak

çırpınır pələng kimi,

...

Altı yüz ildir bəşər

ağrılardan inildər.

Altı yüz ildir bəşər

düşünər,

çatmaz yenə

Məşəqqətli ölümün

Nəsimi zirvəsinə” [CITATION Kər04 \p 141 \t \l 1055].

Şair için zaman bir akış halinde ilerleyen, sürekliliği olan bir olgu olarak ele alınır. Aynı zamanda maneviyatla ilişkilendirilir. “Fraqmentler” şiirinde şairden bağımsız olarak akıp giden zamandır:

*“Elə saatım var ki, ağac olub
Bir dost bağında,
Hər dəqiqəsi bir meyvəyə dönüb
Göy budağında.
Boynuna qol salıram saatımın
Otururam ömrümün
bir parçasının kölgəsində:
Düzürük qızıl yanaqlı dəqiqələri
On dörd günlük Ay- boşqaba,
yeyirik şirin- şirin.
Hər il təkrarı olacaq
bu dəqiqələrin..
Hərdən düşür dəqiqələr budaqlardan
yerə bir- bir” [CITATION Kər04 \p 16 \t \l 1055].*

Ali Kerim, zaman- mekân bağlamından çıxarak, zamanı ailenin bir üyesi olarak canlı tasvir eder. Yaşadıklarını, hissettiklerini şiire yansıtan şair için ölmeden beş yıl önce yazdığı “Fraqmentler” şiiri kendi hayatının bir görüntüsüdür. Ailenin üyesi olarak gördüğü anları ifade ederken zamanın yakalanamazlığının farkına varır:

*“Bəzən günlərimi başlı- başına buraxıb
Onlarsız əylənmişəm.
Sonra da günlərin məni atıb
getdiyindən gileylənmişəm.
İllərimin çoxusu mənimlədir,
Ailəmin üzvüdür.
Yoxlayanda bir- bir,
Görürəm bəzisindən
günlər düşüb,
hara düşüb?*

Nə vaxt düşüb?

Eh, onlar ötüşüb”[CITATION Kər04 \p 15 \t \l 1055].

Şair'in, “Sinem Sızıldayır Masadan Ötrü” şiirinde “*Mənmi gerilədim, zamanı ötdü?*”[CITATION Kər04 \p 143 \t \l 1055] mısrası ile, insan hayatındaki süregelen zaman ile insan sürekli yarış halindedir.

Ali Kerim, “Çetin Görüş” şiirinde somut bir zaman dilimi vardır. Gerçek sevgiyi arayan şair için vuslatı engelleyen zamandır:

“Mənə elə gəlir ki,

Bir həftə,

Bir ay,

Bir il,

On il,

On beş il

Deyil,

Qərinəydi,

Əsrdi

Mən sənə həsrət idim.

Gözlədim səni beş il,

Gözlədim səni on il”[CITATION Kər04 \p 154 \t \l 1055].

“Yeraltı Dünyada” şiirinde teknoloji ile gelişen zamanın getirdiği yenilikleri idrak etme çabasıdır. Yerin altına ve üstüne açılan bir kapı olarak olan metronun varlığından habersiz olan şair için, “manalı bir şiirin sihirli derinliği” ifadesi ile anlamlandırmaya çalışan, keşfedilmeyi bekleyen bir sihirdir:

“Yer altına girənlərlə

Endim şəirin təkinə mən,

(Başımın üstə yer ilə göy)

Çox çəkinə- çəkinə mən.

Endim burda mənzil quran

Əsrlərin diyarına”[CITATION Kər04 \p 50 \t \l 1055].

Ali Kerim şiirlerinde zaman, yaşam içerisinde anlamlandırılması gereken, insanla yarış içinde olan bir süreçtir.

3.1.1.7. Bir Kağıt, Bir Kalem, Bir Şair ve Yalnızlık

Tanımlanması zor olan yalnızlık, insanın kendini kimsesiz hissetmesi, **tenhalık** , **ıssızlık** ve tek başına olma durumuna karşı kişisel yaklaşımıdır. Yalnızlık olgusunu bireylere bağlı olarak açıklamak doğru değildir. Çünkü insan çevresiyle iletişimde olduğu anlarda bile kendini yalnız hissetmesi mümkündür. Çevreye karşı yabancılaşan birey, ruhu besleyen duygulardan uzak ve duyguları besleyecek bir kaynak bulamıyorsa, kendini yalnız hisseder.

Ali Kerim'in şiirlerinde yalnızlık, kendini çevreden soyutladığı yaşam karşısında kendini yabancı hissetmesidir. Kendini anlatabileceği, duygularını paylaşabileceği kimseyi bulamama, bir anlamda şairin sessizlik halidir.

Yalnızlık, kişide ümitsizlik hissine sebep olan ve varoluş sorularına cevap bulamayan kişide boşluk hissini oluşmasına sebep olur. “Tenhalıq Boşluq Deyil” şiirinde bireysel yalnızlığı yaşayan şair için hasretle beklenildiği bilmek en büyük tesellidir:

*“Tənhalıq boşluq deyil-
Səni gözləyən varsa;
Doludur ümid günəşlə,
Həsrat ayparasıyla...” [CITATION Kər04 \p 93 \t \l 1055].*

“Şairin Otağı Doldurub Tenhalıq” şiirinde ise yukarıdaki şiirinden tamamen farklı bir ruh haline bürünür. Yalnızlık odanın bütün oksijeni bitirecek kadar kaplamıştır. Saatin tıkırtıları odadaki sessizliği bozan, şairi ferahlatan tek eşyadır. Sevgilinin gelişle yalnızlığı sahibinden gizlenen kaplana benzetir:

*“Otağı doldurub yenə tənhalıq,
Bir udum havaya yer qoymamışdır.
Saatın cansızan tıqqıltıları
Könlümə tökülən soyuq yağışdır.
O gözəl gələrsə,
Gülərsə bir gün,
Otağı günəşlə, sevinclə bəzər.
Dərsə,
Manejdəki şıltaqlığıçün
Sahibdən gizlənən pələngə bənzər” [CITATION Kər04 \p 167 \t \l 1055].*

Şair yaşamı anlamlı kılan şeyin sevgi olduğunu düşünmektedir. Ümit ışığı vermeyen yalnızlık, iç dünyasında yaşadığı durumun ifadesidir. Bekleyenin olmaması durumunda yalnızlığında olmayacağını düşünen şair, derin ve dolu bir yalnızlık ister:

*“Gözləyənin yoxdursa,-
Tənhalıqın da yoxdur.
Harda dünya başlayır,
Hamısını sən
Bilmirsən.
Harda dünyayla birləşirsən,
Onu da bilmirsən.
Yaşayırınsınız –
Bir-birinə bir ümid şüası
Verməyən
Pis qonşular kimi.
Tənhalıq istəyirəm –
Böyük, dərin,
Dolu tənhalıq” [CITATION Kər04 \p 93 \t \l 1055].*

Ali Kerim'in eserlerini kaleme alırken daima titiz ve samimi bir yaklaşım sergiler. Kendisinin beğenmediği şiirinin okuyucusunun da hoşuna gitmeyeceği düşüncesindedir. Poetikasını keşfetme noktasında şairin kendisiyle baş başa kalmasıyla oluşan yalnızlık anı, kısa bir sohbette tanıştığı kişilerin ziyarete gelmesi ile bu duygu mutluluğa çevrilir:

*“Bir mənəm,
bir kağızdır,
bir də tənhalıq...
Yazıram dərdli-dərdli,
yavaş-yavaş,
qırıq-qırıq.
...
O gündən
mən
Qorxmuram qəriblikdən;
O gündən mən,*

*Hansı tanımadığım
yerə getsəm,
Oluram həm bu yerə məhrəm,
həm şad-xürrəm,
həm də ötkəm” [CITATION Kər04 \p 110-112 \t \l 1055].*

Yukarıda görüldüğü gibi şairi besleyen duygulardan biriside yalnızlık duygusudur. Hayatın anlamlandırılmasını etkileyen en önemli unsur olan yalnızlık şairin aşk şiirlerinde ikinci bir tema olarak verilir.

3.1.1.8. Yaşamın Devamlılığını Sağlayan Kaynak Olarak Ümit

Ali Kerim’in, insan ile ilişkilendirdiği duygu ve durumlar karşısındaki izlenimlerini şiirlerine yansıtması temalarının zenginliğini ve çeşitliliğini sağlamıştır. Şiirlerinin bir diğer önemli özelliği, ele aldığı konuların kahramanı şair olsa da, toplumun her bireyin iç dünyasını yansıtan evrensel duyguları şiirlerine yansıtır. Bu anlamda ele aldığı konular bu yönüyle toplumsal özellik taşır.

Bireysel temalar içersinde ele aldığı diğer bir konu ümittir. Şiirlerinde ümit teması, olumsuz havayı dağıtıp, yerine şiiri umut ve mutluluk verici bir havaya büründürür.

Şairin şiirlerinde ümit, sevgili ile arasındaki ayrılığın sona ereceğine karşı beslediği inancıdır. “Tənhalıq Boşluq Deyil” şiiri, yalnızlık ve ümit temaları birbiriyle bağlantılı, ümit ve inanç dolu bir bekleyiş olarak karşımıza çıkar:

*“Tənhalıq boşluq deyil -
Səni gözləyən varsa;
Doludur ümid günəşilə,
Həsərət ayparasıyla...” [CITATION Kər04 \p 93 \t \l 1055].*

Şair bu bekleyişin etkisini güçlendirmek için Fransa’da maneviyatın ve kutsallığın sembolü haline gelen azize Janna d’Ark İngiltere’ye karşı gösterdiği kahramanlık ile benzerlik kurar. Bekleyenin coşkun ve mücadeleci halini tasvir eder:

*“Kövrək qəmin ala-toranıyla...
Doludur Braziliya stadionu kimi
Şıltaq nazla, Dəli ümitsizliklə,
Janna d’Ark kimi qəhrəman ümidlə” [CITATION Kər04 \p 93 \t \l 1055].*

Şiir ve musikinin bağlılığı, anlam derinliğı açısından birbirini besleyen, tıamlayan yönü şair için son dönemine kadar ümit vericidir. Şair “*Tabutuma bir az kağız qoyun, bir dənə də qələm. Hayıf, bu yaşda heç nə, heç nə deməmişəm*” [CITATION Kər04 \p 184 \t \l 1055] mısrlarında her ne kadar yapamadıklarına karşı hayıflanırken, ölümünden sonra ardından düşlediğı hayat dostlarının eserleriyle yaşatmasıdır. Eğer ölümünden sonra tekrar hayata dönmek gibi bir mücize varsa şair buna olan inancını hiç kaybetmemiştir:

“Dostlar

bir şeir desinlər,

İşdi imkan olsa

bir dənə də mahnı

çaldırsınlar.

Şeirlə mahnının möcüzəsilə

Aylmağa çox dəli bir ümidim var” [CITATION Kər04 \p 184 \t \l 1055].

Bir başka şiiri “*Neyləyek, Mesele Bitir, Deyesen*”, iki sevgilinin ayrılık anını anlatır. Ali Kerim’in şiirlerinde yol bir başlangıcı ve bitişi temsil etmektedir. Şiirin ilk mısralarında görülen ümitsizlik hissi, sevgilinin yüzündeki tebessüm ile talihinin değışeceğini ifade eder. Onun ömür yolunda sevgilinin yüzündeki tebessüm ışıktır:

“Neyləyək, məsələ bitir, deyəsən,

Bizdən icazəsiz ayrılır yollar.

Hər yol qərq olubdur qaranlıqlara,

Hər yol ayırıcında bəlkə işıq var?

Hər yol gözlərinin yanından keçir,

Bəlkə işıqlandı təbəssümündən?

Eh, neçə gündür ki, yol yorğunuyam

Həmin təbəssümün işığında mən.

Bəlkə o işıqda görəcəyəm ki,

Tələ, əleyhimə gülən hakimdir.

Bəlkə də güləcək tələlə birgə,

Həmin təbəssüm ki, mənə hakimdir” [CITATION Kər04 \p 163 \t \l 1055].

Mutlu bir yaşamın var olabileceğine dair inancını hiçbir zaman kaybetmeyen şair, bütün zorluklara ve engellere rağmen sevgiliye, vatana ve özlemini diri tutan her şeye ümitli ve iyimser bir ruh hali karakteristik bir özellik kazandırmıştır.

“Qayıt” şiiri, özellikle ayrılık ile vuslat anı birbiriyle ilişkilendirildiğinde ümit, kavuşmayı besleyen eşsiz bir pınardır. Şiirde, ümitler ve arzular ayrılığın acısıyla parça parça olmuştur. Şairi teselli eden, hayata bağlayan tek şey hatıralarında yaşattığı sevgili ve onun geri dönmesiyle birlikte yaşayacağı kavuşmadır. Şiirin mısraları yaşadığı güçlü ümidin birer ifadesidir:

“Ümidlər, arzular pərən-pərəndir,

Qəlbə təsəllidir xatirələrim.

Bir halımı soruş, könlümü dindir,

Axşamlar yadıma düşür səhərim” [CITATION Kər04 \p 153 \t \l 1055].

Toplumun yaşadığı acılar, geçirdiği zorlu süreçler, insanlığın geçirdiği zorlu dönüşümde özgür olmaması, şiir içinde üzüntülü, sızlatan ve ağrılı olarak yer alacaktır. Fakat insan yaşadığı bütün acılara, sıkıntılara rağmen umudunu yitirmemiştir. Ali Kerim’in savaş temalı “*Xirosimada Mektebsiz Uşaq*” şiirinde savaşın acı tablosunu resmederken, geleceğe olan inancını yitirmeyen ve mücadele eden bir nesle olan inancını da yitirmemiştir. Şair, yaşamın acı tarafının tasviri ile ümit ve ümitsizlik arasındaki gelgitleri karşılayacak şekilde ele alınır. Şiirin kahramanı olan çocuğun endişeli bekleyişini tasvirini yapar. Ümitli yaşamın manevi ve insani değerlerin bütününe geleceğe inanan, mücadele eden çocuk temsil eder:

“İllər, aylar bu qızdan uzaq keçir,

Yan keçir.

Partla! Alış! Yan! Keçir!

Qız ümidlə, qız qəmlə

Az qalır partlayası,

Ümidsizliklə dolu

Tamam dolu sükutun qoynunda

Nə danışar, nə dinər.

Gah ucalar ümidin orbitindən keçib,

Gah da ümitsizliyin, Qəmin təkinə enər” [CITATION Kər04 \p 125-126 \t \l 1055].

Şair ve yazarların kaleme aldığı eserler, içinde doğup büyüdüğü yerin, asrın düşünce ve tutumlarına ilişkin yaklaşımları ile elde ettikleri görüşlerin aktarılmasında vasıtaadır. Genelde toplumu ve insanı, bireysel sanat anlayışları aracılığı ile üzerlerine aldığı mesuliyeti sanatın sınırları içerisinde yüklenmiş olurlar. Ali Kerim’in de bu amaçla kendini sorumlu hissetmiş, şiirlerini doğrultusunda ele almıştır. Dünyayı algılama, ümit ve gelecek ile ilgili fikirler konusunda edindiği izlenimler şiirlerinde yer alır. Karamsarlıkla ele aldığı duygularda bile ümitsizliğe düşmez, ümit duygusu ile insanı yaşama olan inancını diri tutmaya çalışır.

3.1.1.9. Ebedi Seferdeki Yolcu: İnsan

Bir aydın olarak Ali Kerim, hayatı boyunca insani değerleri daima yüceltir. Sevgi, dostluk, tabiata ve vatana bağlılık gibi erdemler şiirlerinde önemle durduğu hususlardır. Karakter özelliklerini belirleyen bu erdemler doğrultusunda insan, geleceğe umutla bakan, iyimser, dirayetli ve yaşadığı olumsuzluğa karşı direnen bir güç olarak yüceltilir. “Hemişe Seferde” ve “Bir- Birinden Habersiz Daxiler” şiirlerinin merkezinde insan vardır.

Ali Kerim’in, “Hemişe Seferde” şiirinin lirik kahramanı hayatı bir yolculuk olarak görür. Günleri, ayları, saatleri, kısaca hayatı anlamlı geçiren insan ömür yolunda inişler ve çıkışlar içerisinde sürdürmeyi düşünür. Sevgi ve ümit içinde yaşayan insan için yolculuk bitmez:

“İnsan dünyaya bənzər, -

Səfərdədir əbədi.

Məncə, oturubsa da,

Bir daşın üzərində.

Mənalı bir kitabı

Varaqlayırsa əgər,

Gözəl bir səfərdədir” [CITATION Kər04 \p 80 \t \l 1055].

Şair için insan, yaşama gözlerini açtığı andan itibaren bir amaç doğrultusunda hareket etmeli ve hayatını bu amaçlar doğrultusunda şekillendirerek yaşmalıdır. Şiirlerinde yaşama bağlılığını gösteren şair insanı, umut verici, sevgi dolu ve iyimser yönleriyle tasvir eder. “Azad Adam” şiirinde, hiçbir becerisi olmayan, yapamadıklarıyla değersizleşen insanları “mərifətdən azad” olarak nitelendirir. Gelişme, yenileşme çabasında olan Ali Kerim, cahil insanların tutum ve davranışlarını eleştirir:

*“Küçədə elə danışır ki,
Guya bütün insanlarla
Mübarizəsi var,
Yaxşı da gur səsi var,
Birinin pıçılığını kəsir,
Birinin fikir dolu sükutunu.
Elə bil hamının azadlığına
tutmusan
bunu.
Mərifətdən azad,
hörmətdən azad,
Hər şeydən azad,
Hər şeydən xali, danışır ali-ali,
Qışqırır qazı-qazı
Nadanlığın bu sevimli,
Bu hürr balası” [CITATION Kər04 \p 92 \t \l 1055].*

Ali Kerim, kendinden önceki dönemde meydana gelmiş kişiler ve olayları tahrip etmeden, zamandan bağımsız ve estetik boyutuyla ele almak şiirlerine hâkim olan ilkedir. Tarihe tanıklık etmiş kişilerin, fikirleri ve olayların şimdiki ve gelecekteki zamanda edebi yönünün tasvir edilmesi şairin sanatının en önemli başarılarından biridir. Kendinden sonraki nesil için edebi gelenek oluşturan Nizami, Füzuli, Celil Memmedguluzade, Molla Nasreddin ve Sabir şiirlerinde Azərbaycan’ı temsil eden edebi ve tarihi kişilerdir:

*“Azərbaycan –
Tarixlər şahidi,*

Nizamisi sərhədsiz təfəkkürü,

Nəsimisi həqiqət şahidi.

Füzulisi -könlün

Hər guşəsindən xəbər verən,

eşqin bütün çalarlarını görən

dünya ürəkli bir sənətkar.

Nəsrəddini, Cəlili

çiyində xalq dərdinin

Kəpəzi,

Şahdağı.

Sinəsində çalın-çarpaz

göz yaşı, ah dağı.

Sabiri - gülüşündə hüzn,

Kədərinə hüsn,

Sükutunda tufan,

Tufanı ərsə dayaq alovdan

Yaranan bir insan

Azərbaycan!" [CITATION Kər04 \p 36-37 \t \l 1055].

Ali Kerim, milli və manevi dəyərləri insan yaşamındaki en önemli olgu olarak görür. Azərbaycan şairi olarak sanatına yansıyan hayat algısını ortaya koymasında belirleyici unsur şiirlerinde sıklıkla üzerinde durduğu olgulardır. Şairin yaşamdaki amacı daima yenileşmek, yenileşirken geleneğe hürmetle yaklaşmak, insanın duygu ve değerlere göre Azərbaycan şiirini bir başka merhaleye taşımaktır.

Azərbaycan'da Sovyet ideolojisi ile yeniden şekillenen halk, işçiler ve kapitalistler, yoksullar ve zenginler olarak sınıflandırılması iki farklı insan arasındaki ilişkinin

doğmasına sebep olmuştur. Azərbaycan toplumunu derindən sarsan bu olayı şair, “Fehleler” ve “Eller” şiirinde kaleme alarak, işçi sınıfının maruz kaldığı yaşam şartlarına ve sıkıntılarına değinir:

“Kimin nəyi vardı, çıxardı:

çörək, kartof, yumurta.

üzrxahsız təbəssüm,

bir də başından içilmiş çaxırdı.

Öturüb boğazdan aşağı,

Tərif demədilər

Bəzilərimiz kimi boğazdan

yuxarı,

Yedilər ləzzətlə -

Baxmadılar bişmişinə, çiyinə.

Hərdən qüvvətli əl qondu

Dünyanın dayağı bir çiyinə.

Söhbətlərində bir iz yoxdu

Nə “sən, sən”dən,

Nə “mən, mən”dən..”[CITATION Kər04 \p 21 \t \l 1055].

Ali Kerim, sevgi ve muhabbet şairi olaraq bütün insanları bir arada tutan duygularla var olmaktadır. Şiirlerinde insan teması, ait olduğu toplumun örnek bir bireyi olarak ele alınır. Bir milletin etrafında birleştiği, iyilik, sevgi ve yardımlaşma duygusu, insan hakları ve dünya görüşü insani değerlerin şekillenmesini sağlar. Şair milli ve tarihi kültür içerisinde insanlığın yaşadığı acılara, sevinçlere, ümitsizliklere, sevgiye kayıtsız kalmamıştır. Nesimi'nin derisinin yüzülmesi, Babek'in kahramanlığı, Hiroşima'da

yaşanan felaket geçmiş ve gelecek arasındaki birleştirici noktadır. Şair, bu değerler etrafında, birlikte bir dik duruş sergileyeceği insan topluluğunu görmek istemektedir.

3.1.2. Sosyal ve Siyasi Temalar

3.1.2.1. Vatan, Yurt ve Kahramanlık

Ali Kerim'in şiirlerinde ele alınan bir diğer konu vatan kavramıdır. Vatanına ve milletine derin bir sevgiyle bağlı olan şair, Vatan kelimesini kullandığı yerlerde büyük haflerle yazar. Vatan sadece sınırları çizilmiş bir toprak parçası değildir, bir milletin tarihi ve kültürel varlığını devam ettirdiği, geçmişten geleceğe bir neslin devamlılığını sağladığı, milli ve manevi değerlere bağlı kalarak bu ruhla varlığını sürdürür. Topulukların içerisinde bulunduğu siyasi ve ekonomik mücadeleler, zihinlerde yer eden vatan kavramının tanımının değişmesinde etkili olmuştur. Ali Kerim vatan ve yurt kavramlarını, toplumun yaşadığı ortak idealler ve değerler doğrultusunda hareket ettiği Azerbaycan coğrafyası üzerinde yoğunlaştırır.

II. Dünya savaşından sonra Azerbaycan şiirinin konularında yığılmalar meydana gelir. Savaş döneminde şiirlerde işlenen konulardan, savaş, barış, kahramanlık, yiğitlik, toprak parçası olarak anavatan, savaş sonrası da Azerbaycan şiirinde kendini göstermeye devam eder. Ali Kerim önceki nesilden farklı olarak şiirde vatan temasına, siyasi gelişmelere bağımlı olarak toplumsal hayatın yansıyan psikolojisini ele alır.

Ali Kerim'in vatan temalı şiirlerinin az olmasına rağmen, şiirlerinin geneline yayılan vatan ve millet sevgisi önplana çıkar. Şairin şiirlerinde bahsettiği vatan, tarihi geçmişini çok eskilere dayanan insan yaşamının birleştiği, maddi ve manevi yaşanmışlıkları beraberinde getiren Azerbaycan toprağıdır. Vatan şair için, Göyçay'dır, Kür'dür, Hazar denizidir, geneli itibarıyla Azerbaycan'dır:

“Qəhrəmanlığa vərdis

etmiş,

Odur ki, onu unutmuş

*İgidlərlə yan-yana,
Xəzərlə bir tavanın altında,
Xəzri kimi hər dalğası
vulkan püskürməsi olan
okeanın altında Xəzər.
Nəhayət, yorulur Xəzər,
Durulur Xəzər.*

Mavi bir nəğmə olur Xəzər” [CITATION Kər04 \p 20 \t \l 1055].

Şair yüreктen bağlı olduğu vatanına duyduğu sevgiyi kendine has bir şekilde işlemiştir. Vatan sevgisini en yüce bir erdem olarak görmüş, kutsal saydığı anne sevgisi ile vatan sevgisini eş değer tutmuştur. 1952 yılında kaleme aldığı “Ana” şiirini bu ilhamla kaleme almıştır. Vatan ile anne arasında bağlantı kurar, anne vatanın sembolüdür:

*“Ağarmış saçına əl vuranda mən
Əlim Şah dağının başına dəyir,
Mən səni bağrıma basanda bərk-bərk,
Gör nələr düşünüb, nələr duyuram!
Elə bıl Göyçaydan Kamçatkayadək*

Vətən torpağını qucaqlayıram” [CITATION Kər04 \p 40 \t \l 1055].

Şiirlerinde vatani temasını ele alırken, vatani uğruna kahramanca mücadele veren vatan evlatlarını ölümsüzleştirir. “Xetayi” ve “Babekin Qolları” şiirlerinde, canı pahasına yurdunu savunan milli kahramanların gayretleri tasvir edilir. Kolları kesilerek kent meydanında ibret alınsın diye dolaştırılan Babek cesaretin sembolüdür:

*“Ölübən-dirilən Babək;
Qollarını görməyəndə
Azca rahat olan Babək;*

Bir qırmızı yuxu içrə:

Uzaqlara dalan Babək.

Deyən Babək: - Aman dostlar,

Hücum çəkin qoşun-qoşun,

Orda mənsiz qılınc çalan

Qollarımla bir vuruşun” [CITATION Kər04 \p 32 \t \l 1055].

Azərbaycan tarixində Hürremilər hərəkatı olaraq bilinen, amacı Azərbaycan və İran'da Arap sempatizantlarını yurttan çıxarmak olan Babək gəlip gəldiyi savaşı ve sonrasında yaşanan bir dizi olaylardan dolayı milli kahraman olaraq kabul edilir.

Ali Kerim milli gücü vatanın bölünmezliyində en önemli değer olarak görür. “Xetayi” şiirinde vatan savunmasında Xetayi'nin sonsuz inancıyla iftihar etmiştir:

“Düşmənin təhqir qədər

İti qılınclarından

Yerdə Vətən bölünür,

Dodaqda «Vətən» sözü,

Çayda axan duru su.

...

Ürəyindən çıxarır,

Saplamışdı düşmənin

Ürəyinin başına...

Zəfər olub dost ona

Nizəylə nöqtə qoymuş,

Düşmənin sinəsində

Başladığı dastana” [CITATION Kər04 \p 34-35 \t \l 1055].

Şiirlerinde bağımsızlık için mücadele eden kahramanların tasviri, yeni yetişen neslin geçmişi ve bugünüyle bir bağıntı kurarak geleceğe özgüvenle bakmasını sağlamaktır. Özgürlük, savaşın ve mücadelenin olduğu, insanlığın en eski tarihi ile başlayan bir kavramdır. İnsan düşüncesinin bir ürünü olarak değerlendirilen bu kavram, edebiyat da dâhil birçok disiplinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Bu sebeple üzerine birden fazla soru ve görüş bildirilen özgürlük kavramının tam ve genel bir tanımı yoktur. Savaş ve kıyımların olduğu, insanların can ve mal kayıplarının yaşandığı dönemde, toplumda yüceltilen bir olgu olarak ele alınan, kahramanları ve atılan insanların özgürlük kavramına yaklaşımları daima en yüksek seviyede olmuştur. Ali Kerim'in daha çok poemalarında karşılaştığımız özgürlük teması, kendini şiirlerinde daha yüzeysel gösterir. Özgürlük, kahramanların nikbin ve insanî değerleri ile ele alınır.

3.1.2.2. Ruhî ve Fiziki Yıkımın Beslenme Kaynağı: Savaş

İlk insandan itibaren üzerinde durulan özgürlük, kahramanlık, vatan kavramlarının yanı sıra toplumların üzerinde önemle durduğu bir diğer kavram savaştır. İnsana ve toplumu ilgilendiren bütün kavramlar edebiyatın konusu içine girer. Savaş teması da bu konular içerisinde yer alır.

II. Dünya Savaşı başlamasıyla birlikte Azerbaycan edebiyatının en önemli konusu savaş ve özgürlük idealidir. Toplumda ayna görevi gören şair ve yazarlar, vatan sevgisini, savaşın insan ruhunda bıraktığı yıkıcı etkiyi yansıtan eserler vermekle kendilerini sorumlu hissetmişlerdir. Ali Kerim'de bu duruma kayıtsız kalmayan şair ve yazarlar içerisinde yer alarak, savaşın insanoğlu için yıkıcı ve korkunç sonuçlarını eserlerinde ele alır.

I. Dünya Savaşının oluşturduğu tahribatın fiziksel ve psikolojik sonuçları giderilmeden, II. Dünya Savaşında kullanılan kimyasal silâhlar savaşın daha ağır bir şekilde sonuçlanmasına sebep olmuştur. Bu sonuçlar, savaş olgusuna karşı yeni yaklaşımları da beraberinde getirmiş, savaşın sadece toprak parçası üzerinde yaşayan insanları tehdit etmedi, bütün insanlığı tehdit edici bir unsur olması üzerinde önemle durulan bir olgu haline gelmiştir.

Ali Kerim sanatının en önemli özelliklerinden biri olan karakterlerinin psikolojik yapısını en iyi şekilde tahlil edip eserlerinde ustaca tasvir etmesidir. “Coğrafiya

Müəlliminin Şəhadət Barmağı Haqqında Ballada”, “№3702”, “Xirosimada Mektebsiz Uşaq”, “Bomba Üstündə Ev” və “Alman Esir” şiirlerinde ele aldığı temalar genellikle savaş sonrası insan yaşamında yol açtığı psikolojik yıkımdır. Şair kendinden sonra gelen genç nesile vatan sevgisi ilə beraber şiddete yöneltmeden, düşmana karşı kin və nefreti aşılır.

“İnildər bir qız Xirosimada

Bir il...

İki il...

İllər...

Bu nə tükənməz ağıdır.

O qız

Bir həşəm sevincli,

Topdağıtmaz qranit kədərli,

Söndürülməz alov qəzəbli

Ananın Gözlərinin qarasıdır, ağıdır”[CITATION Kər04 \p 124 \t \l 1055].

“Xirosimada Mektebsiz Uşaq” şiirində savaş sonrası normale dönmesi beklenen hayatların aslında normale dönmediği, savaşın bireylerde yarattığı acı və ümitsizlik hissi bir kız çocuğunun mahrum kaldığı eğitim və sosial hali dile getirilir. Ali Kerim savaşın kısıtlayıcı yönünü ele alaraq cephə gerisinde yaşanan psikolojik savaşı da gözler önünə serer. Hayatın normal akışından uzaklaşdırən savaş, bireylerin iç dünyasında bir yıkıma səbəp olur. Cephədə savaşan eşlər, babalar, kardeşlər, cephə gerisinde sevdiklerinden uzakta bir hayat sürdürməyi başarmak isteyen insanlar her şeye rağmen bir ümidə bağlanmalı və yaşamını davam ettirmelidir. Bir milletin maddî zararlarının yanı sıra gelecekte yetişirilecek olan nesillərin maneviyatında kapanmayacak derin yaraları Ali Kerim bir insan duyarlılığı ilə ele alır:

“Müəllimsiz

Və sevgisiz,

İstəyin salxaq, sınıq

Qanadında dünyadan nakam-nakam

köçəcək,

Könül, neçə il olar

Arzu ləpə döyəni?

Kim unudar

Bu qızın istəyini?

İllər, aylar bu qızdan uzaq keçir,

Yan keçir.

Partla!

Alış! Yan! Keçir!

Qız ümidlə, qız qəmlə

Az qalır partlayası,

Ümitsizliklə dolu

Tamam dolu sükutun qoynunda

Nə danışar, nə dinər.

Gah ucalar ümidin orbitindən keçib,

Gah da ümitsizliyin,

Qəmin təkinə enər.

Ona dərman verərlər,

Dərman xəstələnər.

Sənin loğmanın olam,

Mənim məktəbsiz balam” [CITATION Kər04 \p 125-126 \t \l 1055].

Toplumsal hayatta acı yıkıma, kayıplara ve her bireyin psikolojisini olumsuz olarak etkileyen savaşı konu alan bir diğer şiiri “№3702” dir. Şiirinde matematik öğretmenin, rakamlar arasında titreyen, çırpınan acı hatıraları canlanır. Esir kamplarında yaşamak zorunda kalan matematik öğretmenin tahtada gördüğü sayılar, esir kampındaki isimlerin yerine numaralarıyla çağrılan insanları, o acı anları tekrar hatırlamasına sebep olur.

Rakamlar aslında bir insanın kaderi haline gelir. Öğretmen için en dehşet verici an ise öğretmenin esir kampındaki 3702 numarasını tahtada görmesidir. Şiirin en etkileyici mısraları ise öğretmenin insanların numaralar ile değil isimler ile çağrılmasının verdiği sevindirici hissin ifade edildiği bölümdür:

“Birdən şagird: – Müəllim,

3702!

Dik atılır müəllim.

Gör neçə il daşımış

O, bu qurğuşun yükü.

3702!

Eşidəndə

Dik atılır yenə də.

Nə gözəldir insanı

Öz adıyla çağırmaq

Yiyəsidir adının

Buradakı hər uşaq.

3702

dərs deməyir onlara,

Başqasıdır müəllim!

Elmi, dərdi, sevinci

Onlar ilə bir bölən,

Onların adlarını

Adı tək əzbər bilən

Məhəmmədin nəvəsi

Əlövsət oğlu Qara” [CITATION Kər04 \p 117 \t \l 1055].

Şair, “Coğrafiya Müəlliminin Şəhadet Barmağı Haqqında Ballada” şiirinde vatanın bölünmez birliğini ve bütünlüğünü vurgulamıştır. Şiirde, coğrafya öğretmeni savaşın devam ettiği sırada haritada sınırı göstermek ister. Elini haritada gezdirir fakat savaş devam etmektedir, öğretmen haritayı da geçib duvarı delmek arzusundadır. Tanklar, teyyareler, ordular öğretmenin haritada göstermiş olduğu noktada canlanır. Ali Kerim bir milletin vatanı uğruna ağır bedeller ödemiş, canından, malından, vücudundaki

uzuvlarını kaybetmiş bir neslin acılarını en derinden yaşar. Şiirin sonunda öğretmenin fiziksel ve psiko-lojik durumunu şu ifadelerle verir:

*“Düşmən tərəfləri göstərən zaman,
Həmin barmağını güllələr biçdi.
Bu gün dərs deyirdi,
bozardı rəngi.
Onu çox yandırdı kəsilməmiş qolu,
O dərdli barmağı yoxdur
göstərə*

Böyük bir ölkənin keçdiyi yolu”[CITATION Kər04 \p 118 \t \l 1055].

Ali Kerim şiirlerinde savaşın bireyler üzerinde yarattığı tahribat üzerine yoğunlaşmıştır. Şair sosyal ve siyasi temalar içerisinde de tek tek bireylerin dünyasına yönelir. “Alman Esir” şiirinde savaş olgusuna insani boyutuyla yaklaşarak birey üzerindeki etkileri ortaya konur. Şiirde esir kamplarındaki bir cellâdın mavi gözlü bir çocuğun kendi çocuğunu anımsatması, bir anda cellâdın simasının yumuşama ve sevecenliğin belirmesine sebep olur. Esir cellâdın yaşadığı o an etrafındaki insanların ilgisini çeker, fakat cellât çocuktan ayrılamaz. Ali Kerim, düşmana karşı nefreti ve kini bir tarafa bırakıp, Alman cellâdın insani yönünü göstermeye çalışması, geleceği bu anlam içinde değerlendirilmesinin taşıdığı önemi vurgular.

*“Əsir durub baxırdı
diqqətlə –
yaxşı-yaxşı.
Tökülürdü
o cəllad gözdən insan baxışı
mehribanlıq yağışı.
Fikrə getmişdi hamı...
Gözətçi hey səsləyir
toz içində uzaqdan.
Əsir ayrılı bilmir
gözləri mavi kinli,
bu qalib,
doğma və yad,*

bu sevimli uşaqdan” [CITATION Kər04 \p 120-121 \t \l 1055].

Şairin bir digər şiiri “Bomba Üstünde Ev”, gazetede yer alan patlamamış atom bombasının yıllarca aynı yerde fark edilmeden üzerine ev yapılması haberini konu edinir. Üzerine bir yaşam alanı yaratılan bu evde, düğünler, nişanlar, bayramlar yapılır. Şair bombanın tasvir yaparken adeta savaşın somut görüntüsünü çocuk beşiği ve ölüm bakıcısı söylemiyle gözler önüne sere. O, evin içinde olan insanların her bir hareketini izlemekte, insanlarla birlikte hareket etmektedir. Şair insanları bir düşünceye yönlendirerek, vatanın korunmasının gerekliliğın farkında olan toplumsal ve kültürel alanın yaratılmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü şairin kendi duyarlılığı açısından dünya korunmaya değer olacak kadar kusursuzdur:

*“Bomba başını qaldırır,
Partlatmaq istəyib
Qurşun qəzəbini,
Baxır altdan yuxarı.
O, odlu bir maraqdadır, –
Dincəlmir,
marıqdadır...
Donmuş qəlbi gecə-gündüz
Deyir:
Partla!
Gurla!
Bağır!
Bomba hardan anlayaydı ki,
İnsanları bu sayaq
Güdəcək,
Güdəcək,
İnsanlar isə ancaq
Onun dəmir içəlatını
ağzından çıxaracaq. –
Bomba özöldə deyilmiş,
Yoxsa göstərərmiş, özünü.
Qoruyaq*

Dünyamızın özülünü” [CITATION Kər04 \p 122 \t \l 1055].

Ali Kerim, tarihte yer alan ve bütün insanlığı etkileyen savaş temasını, kendisinden önceki neslin savaşa karşı yaklaşımından yukarıda görüldüğü gibi farklı bir yaklaşım sergiler. Toplumlara böylesine derinden etkileyen durumların oluşturduğu ruh halinin özellikleri şiirlerinin lirik kahramanları vasıtasıyla tasvir edilir.

3.1.2.3. Maske ve Ruha Sinen Ahlak

Ahlak, toplum içinde oluşturmuş belirli kurallar doğrultusunda şekillenen, doğru veya yanlış diye adlandırdığımız davranışların içine alır.

Yaşadığı devirde kendini toplumdan bağımsız olarak düşünmemiş, yenileşen ve değişen zamana ayak uydurmasına rağmen ahlak anlayışı hiç değişmemiştir. Çalışkanlık, vatanseverlik, hoşgörü, sevgi, erdem ve bağlılık şairin özellikle üzerinde durduğu ahlaki vasıflardır. Şiirlerini toplumun ahlak ilkelerine uygun olarak ele alarak, insanlığı bir adım daha ileri taşıyacak fikri ve manevi değerler bütünüdür. Ali Kerim topluma yönelik ahlak anlayışını ortaya koyarken, içerisinde toplumunda değer yargılarına yönelik tasarımlar bulunur. “Qaytar Ana Borcunu” şiiri bunun en güzel örneğidir. Ahlak ve erdemden yoksun olan insanların davranışlarını gözler önüne serer. Davranışlar bireysel olsa da, toplum tarafından kabul görmediği için şair tarafından eleştirilir. Bir insanın iyi ahlaklı ve erdemli yetişmesinde birinci önceliğe sahip anne ile şehre okumaya giden evladın yozlaşmış halini şiirinde vermeye çalışır. Evladı için her türlü zahmete katlanmış anneye karşı evladın vefasızlığı sert ifadelerle eleştirilir:

“Ana oğul böyütdü gur çatmaqaş, gensinə,

Ana oğul böyütdü, özgəyə qismət oldu.

Oğul! Nədir etdiyın bəs bu haqq-say üçün?

Qaytar onun ömrünə neçə geçə, neçə gün,

Qaytar onun saçının qaralığını geri,

Qaytar o dilindəki şirin-şirin sözləri!..

...Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan,

Qaytarsan o yerişi yerindəyə qalarsan.

Qaytarsan o gülüşü hırıldamazsan daha.

Qaytar, qaytar onları, qaytar, qoyma sabaha!” [CITATION Kər04 \p 128-129

t \l 1055].

“Qaytar Ana Borcunu” şiirinde verilen mesajlar, toplumun özellikle gençlerin ahlakının iyiye ve doğruya yönelmesinde manevi birikimler büyük önem taşır. Şair ahlaklı insanın sahip olması gereken özellikleri verilir. İnsanın zengin iç dünyası, ahlaki nitelikleri, manevi güzelliği ve gururu, şairin şiirlerinin temelini oluşturan başlıca hislerdir[CITATION Xəy11 \p 24 \t \l 1055]. Bu anlamda özellikle lirik aşk ve sevgi şiirlerinde de ahlaki özellikler bulunur. Örnek olarak “O Qıza” şiiri verilebilir:

*“Ürəyimdə sözüüm var, ürəyimi yandırır,
O elə sözdür ki, dostu, yada deyilməz.
Gəl, yiyəsiz qalıbdır könlümün məhəbbəti.
İşdir üz-üzə gəldik.... Onda məndən utanma,
Ürəyindən keçəni nə gizləmə, nə danma.
Gizləmə ki, danma ki, gedər hərə bir yana,
Qoyma canım od tutub yana, ömürlük yana,
Səni harda axtarım? De nəçisən, De kimsən?
Tez ol görüün, tez ol gəl, axtarıram səni mən!
Gözümdə, könlümdə qəm,
Yollarına bitmişəm”[CITATION Kər04 \p 96 \t \l 1055].*

Şiirlerindeki kadını tasvir ederken, dış görünüşünden ziyade fedakâr, ahlaklı ve sevecen tavrı okuyucuya aktarılır. Şiirde seven ve sevilen arasındaki yoğun duygular şairi heyecanlandırmaktadır. Derin hislerle bağlı olduğu kadına karşı duygularını en yakın dostuna söylemeye çekinir. Sevilen kız ise utangaçtır, yüreğindeki söylemedikçe, şair hislerini açığa vurmaz. Şiirlerinde kadın ve onun duyguları, en yüksek seviyede saygı ve sevgiyle kıymetlendirilir.

Ali Kerim’in manevi ve ahlaki değerleri ele alırken, ahlak ilkelerine aykırı hareket eden insanlara da eleştirel bir yaklaşımda bulunur:

*“Yaxşıya pis desələr,
pisə yaxşı desələr,
Bunu görcək qəzəblənib
yaxşılar da
pis olmaq istəsələr...”*

*nə deyim sənə,
Vay o günə,
o günə!” [CITATION Kər04 \p 152 \t \l 1055].*

İyi ve kötü arasındaki ayrımı yapmakta zorlanan şair, bir gün iyilerinde öfkelenip kötü olmaya karar verdiği anda düzenin bozulacağı endişesindedir. İnsanın yaradılışındaki mükemmelliğe sahip oluşu onu bütün kötü vasıflarından uzaklaştıracağı düşüncesindedir.

Şairin dalkavuk ve iki yüzlü olarak adlandırdığı, korku ve rejim arasında sıkışmış korkak insanlardır. Korkak insanlar yaşarken ölmeye mahkumken, korkusuz insan ise ölüme galip gelir:

*“Qorxu! Ürəyinə yol tapırsa qorxu,
İnsan da ölməyə başlar o gündən.
O, yol açacaqdır, ölüm gələcək,
Gəlib hazırına nazir olacaq.
Qorxudan qorunmaq qüdrətin olsa,
Ölüm baş götürüb dünyadan köçər” [CITATION Kər04 \p 180 \t \l 1055].*

Ali Kerim yaşamı boyunca savunduğu değerler uğrunda mücadelesinden hiçbir zaman vazgeçmez. Yalancı, riyakar ve kıskanç insanlar daima eleştirilerinin hedefi olur. “Maska” şiirinde bir karnaval gecesine dair izlenimleri yer alır. Şiirde, karnaval gecesine gelen misafirlere maske dağıtılmasıyla kişilerin kuşandığı sahte benlikliklerinin ortaya çıkarmaktadır. Şair için dikkat çekici olan hayvan şeklinde verilen maskelerin insanların yüzleriyle bire bir aynı olmasıdır. Bir ay yüzlüye maymun maskesi düşerken, sıradan hayatında bile aynı maskeyle dolaşmasını ironik bir dille ifade eder:

*“Yaxşı yadımdadır Peredelkino,
Klubda karnaval gecəsi vardı.
Orda maskaları maska taxmamış,
Bir şümal, bir gözəl qız paylayardı.
Bəzən görürdün ki, bir ayüzlüyə
Eybəcər bir meymun maskası düşür.
Bəzən də görürdün, elə tülkünün
Özü özü ilə bir də görüşür.*

*Gah da hər gün üzü maskalı olan,
Təzədən üzünə bir maska vurur,
Bəzən də birisi öz sifətini
alır,
qəzəblənir,
qıza qaytarır”[CITATION Kər04 \p 96-97 \t \l 1055].*

Ali Kerim, “Ölümdən Pis” şiirində nefretle yaklaştığı bir digər konu ise ihanettir. İhaneti ve rezaleti ölümdən daha korkunç, ölümün ise bu davranışların olduğu yerde güzel ve saadet getiren bir gerçək olaraq ortaya koyar:

*“Ölümdən – xəyanət pis,
Ölümdən – rəzalət pis!
Bəzən necə gözəlsən,
Ölüm, sən ey saadət!”[CITATION Kər04 \p 152 \t \l 1055].*

Şairin şiirleri toplumda, ahlaki açıdan hoş qarşılanmayan davranışları gözler önünə serer. Özellikle gençlərin bunlardan birer ders çıxarıp, iyiye ve doğruya yönətilməsi şairin sanatının en önemli amaçlarındanır.

3.1.2.4. Yaşamı Yeniden Giyinmek ve Kuşanmaq: Eğitim

Sovyetlər birliğinə siyasi və kültürel alanda hazırlamış olduqları politika yeni kurulan sistemin hangi şərtlər doğrultusunda inşa ediləcəğinin bir göstergesiydi. Sovyetlər toplumunun hızla dəyişim göstərdiği bu dövəmdə gənc neslin Sovyet ideolojisinin bənimsəməsi amacıyla öncelikli faalyyətlər içərisində eğitim yer alır.

19. və 20. yüzyl arasında Azərbaycan’da eğitim alanında birdən fazla ilkler meydana gelir. Şəhirlərin birçoğunda açılan pozitif bilimler okutulduğu okullar, 19. yüzylın ikinci yarısından itibaren Müslüman halk arasında da yaygınlaşaraq dini eğitimin yanı sıra matematik və ana dil eğitimin verildiği okullar açılır.

Sovyet sisteminin eğitim alanında qarşı çıktığı önemli konu alfabedir. Kültürel akışı sağlayan alfabe, halkların kendi yazılı tarihini oluşturmada bir engel olarak görülmüş və zorlu süreçlərdən gəçmiştir. Kiril, Arap və Latin alfabesi arasında gəçişlərdə, halkın kendi tarihleri ilə arasındaki bağlantıyı koparmak amacıyla çeşitli politikalara uygulanmıştır. Burada önemli olan en büyük sorun digər hakların kültürünü gelişiminde

alfabe sorunudur. Özellikle maarifçilik çalışmaları yapan şair ve yazarların üzerinde önemle durdukları konu eğitim ve alfabe meselesi olur.

Bir toplumun değerlerinin gelecek nesle benimsetilmesinde bilimin ve eğitimin çağdaş toplumların seviyesine yükselmesi önemli bir paya sahiptir.

Ali Kerim'in şiirlerinde eğitim ön plana çıkarılan bir tema değildir. Eğitim, "Xiroşimada Mektebsiz Uşaq" şiirinde yan tema olarak karşımıza çıkar. Savaş yıllarında eğitimden yoksun kalan kızın, yıllar geçmesine rağmen hala okula gidememesi üzerine ümitli bekleyişini dile getirilir:

"Könül, neçə il olar

Arzu ləpə döyəni?

Kim unudar Bu qızın istəyini?

İllər, aylar bu qızdan uzaq keçir,

Yan keçir.

Partla!

Alış!

Yan!

Keçir!

Qız ümidlə, qız qəmlə

Az qalır partlayası,

Ümidsizliklə dolu

Tamam dolu sükutun qoynunda

Nə danışar, nə dinər.

Gah ucalar ümidin orbitindən keçib,

Gah da ümidsizliyin,

Qəmin təkinə enər.

Ona dərman verərlər,

Dərman xəstələnər.

Sənin loğmanın olam,

Mənim məktəbsiz balam" [CITATION Kər04 \p 125-126 \t \l 1055].

Şairin sanatçı yeteneğinin keşfedilmesinde büyük emeğe sahip olan öğretmenini yaşadığı sürece boyunca sürekli dile getirir. Bir çocuğun yeşitmesinde anne ve baba kadar etkili olan öğretmenin verdiği eğitimdir. Ali Kerim, oğlu Paşa'ya hitaben yazdığı

“Paşanın İlk Uçuşu” şiirinde, oğlunun okula başlaması öğretmeni Akif Süleymanov ile ilgili hatıralarını canlandırır:

“ Nə gözəl duyurdu mənim könlümün

Ən incə,

ən məchul nöqtələrini.

Mənim övladıma olan sevgimin

Bəzən lap həddini aşan yerini.

Nə yaxşı duyurdu, nə vaxt hirslənib,

Nə vaxt da lazımsız can dediyimi.

Bəzən “beş” verirdi hirsimə mənim,

Bəzən pisləyirdi ifrat sevgimi.

Oğlumun qırmızı beşlərindədir

O gözəl insanın müdrik ürəyi.

O təkə oğluma dərs demir indi,

Öyrədir mənə də necə sevməyi” [CITATION Kər04 \p 56-57 \t \l 1055].

Çocuk dünyasıyla yakından ilgili olan Ali Kerim, eğitimin sevgi ile temellendirilmesi konusunda ailenin ve öğretmenin önemine değinir. Öğretmenin davranışındaki yakınlık ve öngörü şairin en gizli noktalarının açığa kavuşturur.

3.2. ŞİİRLERİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.2.1. Nazım Biçimi

Nazım biçimleri, dize ve uyağın bir düzen içinde birleşmesinden oluşur. Bir şiir içerisinde dizeler en az iki ile on arasında birleşirler. Bu birleşimden dize düzeni, dizeler arasında uyakların dağılımına göre de uyak düzeni oluşur. Beyit ve dörtlüklerin mısra sonlarında tekrar edilen uyak ise şiirin ana uyağı olur. Dize ve uyak düzenine göre oluşan nazım biçimleri çeşitli isimler alır. Nazım biçimlerinin konu ile bağlantılı olarak verilmesi nazım türlerini meydana getirir [CITATION Cem09 \p 95 \l 1055]. Cem Dilçin, Âşık edebiyatı nazım biçimleri koşma, destan, semai, varsağı şeklinde sıralar.

Yeni Türk şiiri nazım biçimlerini ise sone, triyole, çapraz uyak, sarma uyak, örüşük uyak, düz uyak ve yine halk şiirinden dâhil edilen nazım biçimleri koşma, semai, mani ve serbest nazım biçimleri şeklinde sıralar. Serbest nazım biçimlerini kendi içerisinde üçe ayırır: Eşit düzenli biçimler, karışık düzenli biçimler ve serbest nazım.[CITATION Cem09 \p 305-385 \l 1055]. Nurullah Çetin ise nazım biçimlerini, geleneksel yerli nazım şekilleri, yabancı edebiyatlardan alınan nazım şekilleri ve serbest nazım şeklinde üç gruba ayırır[CITATION Nur \p 137-158 \t \l 1055].

Ali Kerim'in şiirlerinde halk edebiyatı ile Batı edebiyatı kaynaklı nazım biçimlerinin kullanıldığı görülür. Bunun yanı sıra klasik Azerbaycan edebiyatı geleneğinin modern zamanın ürünlerini besleyen bir değer olarak görür. Şiirini herhangi kural ve kaideye oturtmayan şair, geleneksel ve klasik biçimlerin dönüşümüyle şiirde kendine özgü biçimi yakalamıştır. Cavanşir Yusifli Ali Kerim şiiri için şöyle bir yorum yapar: *“Azerbaycan şiirinin gelişim ve yükselişi içinde, onun şiirleri gelenek ve yenilik çerçevesinde açıklanır ve yorumlanır. Şairin şiirleri, özel bir plan gerektiren bin yıllık Azerbaycan edebiyatının arka planından farklı değildir”*[CITATION AZƏ18 \p 7 \t \l 1055]. Ali Kerim'in şiirlerinin en önemli özelliği ise ifade zenginliği ve biçim yeniliğidir. *Azerbaycan* dergisinde çalıştığı sıralarda dergiye gönderilen şiirleri titizlikle seçen şair, şiirde duygunun verilemeyişini ve biçimde yaşanan karmaşayı üstü kapalı eleştirir:

“Şeir gətirdi,

Həm şeirdir,

Həm də ki, qoşma, qəzəl, bayatı.

Aldım, baxdım,

nə gördüm; boyatı.

Kəlmələr bir-birindən

xəbər verən xəfiyyə...

Vardı dodaq-dodağa

verib gülən qafiyə.

Fikir verəndə vəznə,

yada düşürdü

köhnə atlı sinəsindəki

yar-yaraşığılı vəznə.

Bəs təqti?

O da bütün dünya şeirində təkdi.

Yorğa kəhərdi ki, var.

Bəs fikir, hiss?

Onları basmışdı his...” [CITATION Kər04 \p 102-103 \t \l 1055].

Âşık tarzı şiir geleneğinin 11’li hece ölçüsüyle kullanılan en yaygın biçimi koşmadır. Nazım şeklini belirleyen unsurlar, hece ve mısra sayısı ile şiirin hacmidir. Semâî ise Âşık şiirinde 8’li hece ölçüsüyle yazılmış, hacmi ve kafiye düzeni koşma ile benzerlik gösteren nazım şeklidir. Azerbaycan’daki karşılığı ise geraylıdır. Koşma ile geraylı arasındaki fark sadece hece sayısıdır. Geraylı, koşmanın 8 hecelisidir. Semaideki aşk, tabiat ve varsağıdaki kahramanlık edası geraylının konularını oluşturur [CITATION Şer96 \p 7-11 \l 1055]. Bu bilgiler doğrultusunda şiirlerini değerlendirdiğimizde, Ali Kerim’in şiirlerinin pek çoğunda koşma ve geraylı nazım biçimi örnekleri görmekteyiz. Kür Sene Benzeyen Nağmen Olaydı, Poçtalyon, Ana, Paşa’nın İlk Uçuşu, Menim Ömrüm, Ölüm Sevinme Çox..., Mektubdaki Adam ve Men Üreyimin Bu Zamanında şiirlerini 11’li hece ölçüsü ve koşma nazım biçimi ile kaleme almıştır. Koşma nazım biçiminin abab/ aaab/ aaaa/ abcb/ uyak şemasını kullanmıştır. Şairin “Poçtalyon” şiiri örnek olarak verilebilir:

“Yenə poçtalyonu Göyçayımızın-----a

Çinarlı yollarla gəlib şən keçir.-----b

Düşünür: “Gör neçə oğlanın, qızın-----a

Eşqi, məhəbbəti əlimdən keçir”.-----b

Yaşı əllisə də, demə, qocadır;-----b

Pionerlərə də o, salam verir.-----b

Görkəmdən vüqarlı, boydan ucadır;-----b

Qabarmış köksünə yaxşı baxın bir.-----c”[CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Azərbaycan Halk edebiyatı nazım biçimi olan geraylının 8’li hece ölçüsü ile yazdığı “Bir Gecelik Kür Olmuşam” ve “Ala Gözüm Gülümsündü” şiirleridir:

“Sahilində qaldım Kürün,

Verdim Kürlə baş-başa mən.

Səhərədək göz yummadım,

Etdim ona tamaşa mən”[CITATION Kər04 \p 18 \t \l 1055].

“Ala gözim gülümsündü,

Alovlandım alovundan.

Sandım ki, göy Günəş doğdu

Mavi rəngə girdi cahan”[CITATION Kər04 \p 162 \t \l 1055].

Sərbəst nazım şeklini Cem Dilçin, ölçü və uyak kurallarına bağlı olmayan şiir olarak tanımlarken[CITATION Cem09 \p 385 \l 1055], Nurullah Çetin “Tanzimat sonrasında Batı edebiyatından alınmış olan ve Divan, Halk ve Batı şiirindeki sabit nazım şekillerinin vezin, kafiye, mısra kümelenmesi gibi unsurlarının kurallarını dikkate almayan nazım şeklidir”[CITATION Nur \p 158 \t \l 1055] tanımlamasını yapar.

Azərbaycan şiirində sərbəst nazım biçiminin gelişmesinde önemli paya olan Resul Rıza’nın, Samed Vurğun’un açtığı yolu takip eden Ali Kerim’in şiirlerinde de görmek sərbəst nazım örneklerini görmek mümkündür. Şiirde biçim kaygısının dışına çıkarak, akıcı ve yenilikçi şiirin örneklerini vermiştir. Amacı şiirin ölçüsüz, uyaksız ve kendi oluşturmuş olduğu özel biçimlerle, şiirin kuralların dışında da yazılabildiğini göstermektir. Sərbəst şiirlerinde ahengi sağlayan diğer unsurlar ile anlam bütünlüğü ön plandadır. Fraqmentler, Muğamı Dinleyirem, Fehleler, Babekin Qolları, Uşaq Neğmelerin Yuvası, Menim Hayatım, Bomba Üstünde Ev sərbəst nazım biçimiyle yazılmış şiirlerinden bazılarıdır.

3.2.2. Nazım Birimi

Ölçü olarak kullanılan nazım biçimlerinin her bir parçasına nazım birimi denir[CITATION Cem09 \p 95 \t \l 1055]. Nazım biriminin sınıflandırılmasında mısra dizilişi ve uyak, temel alınan en önemli öğedir. Geleneksel Türk şiirinde yaygın olarak kullanılan nazım birimini beyit ve dörtlük olarak belirten Çetişli, aynı zamanda bendi,

nazım birimi kavramıyla karşılaşmanın mümkün olduğunu ifade eder. Divan edebiyatının iki mısradan oluşan beyit; halk edebiyatının dört mısradan oluşan dörtlük ise en yaygın bent tarzıdır[CITATION Çet06 \p 56 \t \l 1055]. Türk şiiri için yapılan tanımlar Azerbaycan edebiyatında da kendini aynı şekilde göstermiştir.

Ali Kerim'in geleneğe bağlı kalarak dörtlük ile şiirler kaleme alır.

Dörtlük ve 11'li hece ölçüsü ile yazdığı şiirlerine Kür Sene Benzeyen Neğmem Olaydı, Bakı Küleyi, Poçtalyon, Ana, Menim Ömrüm, Ölüm Sevinme Çox, Meğer Üreyimin Bu Zamanında şiirleri örnek verilebilir. 13'lü hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiiri Atamın Xatiresi ise dörtlükle oluşturulmuştur. 8'li hece ölçüsüyle ve dörtlükle yazılmış şiirlerine Bir Gecelik Kür Olmuşam ve Ala Gözüm Gülümsündü örnektir. "Bir Gecelik Kür Olmuşam" şiirinde "Kürə döndüm!" tekrarıyla anlam kuvvetlendirilir:

*"Sahilində qaldım Kürün,
Verdim Kürlə baş-başa mən.
Səhərədək göz yummadım,
Etdim ona tamaşa mən.*

*Qucaqlaşıb Kürüm ilə,
Öpdüm onu neçə kərə.
Gör biz necə qovuşduq ki,
Axır mən də döndüm Kürə
Kürə döndüm!
Kürə!*

Kürə!"[CITATION Kər04 \p 18 \t \l 1055].

"Bentlerle yazılan ve her bendin değişik sayıdan oluştuğu mısralardan oluşan karışık düzenli serbest şekilli şiirler de vardır. Mısra sayıları ve vezinleri bakımından değişik bentlerden oluşmuşsa da bentler, belli bir düzene göre sıralanır"[CITATION Nur \p 159 \t \l 1055]. "Senet Eşqi" şiirini örnek verebiliriz:

*"Sən dedin könlünün sənət eşqini
Arzu aləmində diqqətlə yoxla.
Sən onu min hissini içində ara,
Qoyma küsüb gedə, uça, yox ola.
Getsə, çağırısan da qayıtmaz geri,*

*Deyək, lap qayıtdı, harda qalacaq?
Geri qayıdanda sənin o arzun,
Yerini başqası tutmuş olacaq.*

*Arzular hamısı əzizdir bizə,
Amma onların da bir şahı olur,
O sənin könlünün ən uca səsi,
Ömrünün bu günü, sabahı olur”[CITATION Kər04 \p 73 \t \l 1055].*

Şiir, 8’li,4’lü ve 5’li bentlerden oluşur. Şair, “Paşanın İlk Uçuşu” şiirinde kırık mısra düzeni şiirin ahengini etkiler. Mısraların uyumuna ve bölünmesine bakıldığında 11’li hece ölçüsüyle kaleme alındığı görülmektedir:

“Düşdüm birdən-birə (6)+ uzaq illərə,(5)

Qışkırdım oradan (6)+ səsim çatmadı.(5)”[CITATION Kər04 \p 56 \t \l 1055].

Ali Kerim’in şiirlerinin genelinde kullandığı serbest vezin, nazım şekillerinde düzensizlik görülse de, ahengi sağlayan diğer unsurlar ile kulağa hoş gelen şiirler kaleme alır.

3.2.3. Ahenk, Ses ve Ritim Özellikleri

Ahenk, şiirde bir birliktelik sağlayarak, anlatılmak istenin kurallı ya da kuralsız, ritim ve sesin özellikleriyle bıraktığı izlenimdir. Bu özelliği ile ahenk, şiiri musikiyle bir noktada birleştiren unsurdur. Kişi düşünce ve duygusunu musiki vasıtasıyla, sözsüz aktarabilirken, şiirde ise aynı duyguyu verebilmek için başvurulan en temel unsur kelimelerdir.

Nurullah Çetin’in ifadesiyle *“müzik, ses; şiir ise söz sanatıdır. Musikinin en temel unsuru olan ahenk, şiiri okutan, güzel ve akıcı kılan, akılda kalmasını sağlayan ve dinleyicide kalıcı, hoş, güzel bir etkiye sebep olan başlıca unsurlardan biridir. Ahenk, şiirin sözleri, kelimeleri, mısraları ve mısra öbekleriyle bir bütün halinde, ideal anlamda kendi iç uyumunu kurarak meydana getirdiği güzel, hoş tını ve sestir”[CITATION Nur \p 237 \t \l 1055].* İsmail Çetişli ise ahengi tanımlarken şu ifadeleri kullanır: *“Şiir dilini günlük ve ilmi dilden veya nesir dilinden farklı kılıp onu bir üst dil haline getiren niteliklerin başında ahenk gelir. Ahenk, şiiri musiki sanatına yaklaştıran en temel niteliktir. Şiirde muhteva/manadan bağımsız bir*

ahenk/musiki düşünülemez veya kelimelerin ses değeri, mânâ değerinden ayrı değildir. Üstelik mânâdan soyutlanmış bir sesin kendi başına estetik değerinden de söz edilemez”[CITATION Çet06 \p 30-32 \l 1055].

Genel anlamda şiirde ahenk, musiki ve söz birlikteliğidir. Ali Kerim şiirlerinin en önemli özelliği, şiirin musikiye yakınlığı ahengi sağlayan ritim ve ses unsurlarıyla ele almaya çalışacağız.

“Şiirde ahengi sağlayan unsurlar; vezin, kafiye, redif, asonans, aliterasyon, ses yansımaları ve tekrarlardır”[CITATION Çet06 \p 32 \l 1055]. “Hecelerin belli sayıda öbekleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerin düzenli dizilişiyile ritim sağlanır. Aruz ölçüsü ile Arapçanın ses dizgesine uygun olan ve temelde, hecelerin uzun ve kısa (ya da kapalı ve açık) oluşuna dayanan bir ritim meydana getirir. Böylece müzikteki gibi ses oluşumları elde edilerek söze müzik ögesi eklenmiş olur. Hece ölçüsünde ise belli duraklarla ayrılan belli sayıdaki hece dizileriyle ritmik anlatım sağlanır”[CITATION Doğ99 \p 234 \t \l 1055].

Ali Kerim sanat yaşamı boyunca yenilikçi bir şair olarak, hece ve serbest vezinle şiirler kaleme almış, hem vezinli hem de vezinsiz, şiirin sınırlarını aşan örneklerini vermiştir. Şair için yenilikçi olmak, gelenek ile modern şiir arasındaki bağlantıyı göz artı etmemektir. Klasik ve halk edebiyatından beslenen lirik söylemi, yeni şiir özelliklerini yaratmada, ses, ritim, ahenk ile zenginleştirmeye çalışmıştır. İmgelerle dolu şiir dünyası ve biçim özellikleri bakımından Azerbaycan şiirinde kendine hususi yer edinen şair, biçimci şiir anlayışına karşıdır. Resul Rıza’ya hitaben yazdığı şiirinde gerçek sanatçıya karşı yaklaşımı açıkça görülür:

*“Şair var ki, ömrünü
Başlamamış bitirir.
Cansız əsəriylə bir,
Ömrünü də itirir.
Şair var ki, ümidi
Qafiyəyə, vəznədir.
Şair var ki, özünü
Başqasına bənzədir.
Amma şair də var ki,
Zamanın doğma oğlu;
İdrakın zirvəsindən,*

Hissin yanğınlarından
 Keçir şeirin yolunu.
 Əsrin ahəngi - vƏzni,
 MÜqəyyəd qafiyəsi.
 Gah qovuşan cüt ürək...
 Gah da ki orkestrin
 Toqquşub şaqıldayan
 Qoşa zərb alətitək...
 Misraları gah Ayın
 Dənizə salladığı
 Nur zolağı tək oynaq.
 Gah da ağır qatarlı
 Qoşa rels kimi
 Dündüz,
 Qüdrətli, güclü, parlaq,
 Gah qısayol...
 Məqsədə tez yetirən kəsə yol...
 Gah da ki, bu dünyanın
 Sinəsinə dolanan
 Ekvatorla
 Meridian” [CITATION Kər04 \p 67-68 \t \l 1055].

Şairin, yaşadığı dönm içərisində serbest vezinle yazılmış şiirleri eleştirilerin odağı olur.

“Heç Kim Meni Başa Düşməz” şiiri bu eleştirilərə cevap niteliğindedir:

“Heç kim məni başa düşməz,
 Bəlkə aydınlığımdandır.
 Qafiyə düz olmasa da,
 Bəlkə də yandığımdandır,
 Məni dəhşət
 alıbdır çox,
 Zülməti korlar da görür.
 Qoy hünərin varsa sənin
 Hamı üçün işıq saçan

Günün qızıl gözlərinin

İçinə düz bax!” [CITATION Kər04 \p 70-71 \t \l 1055].

Şair şiirlerindeki sitemi, heyecanı ve coşkunluğu artırmak, okuyucu üzerindeki etkisini yükseltmek için, ünlem ve seslenmelere başvurarak şiirde ritmi sağlar:

“Qucaqlaşıb Kürüm ilə,

Öpdüm onu neçə kərə.

Gör biz necə qovuşduq ki,

Axır mən də döndüm Kürə

Kürə döndüm!

Kürə!

Kürə!” [CITATION Kər04 \p 18 \t \l 1055].

Şairin Uşaq adlı şiirinde “Eheyy!!” nidası, şiirin verilmek istenen anlamına uygun olarak kullanılmıştır:

“Əlimi qaşımın üstünə qoyub,

Boylanıb baxıram uşaqlığıma:

Özüm böyütdüyüm dəcəl çəpişə,

Əlimlə saldığım cənnət bağına.

Eheyy!! - qışqırıram, baxmayır uşaq,

Bir də qışqırıram, dinmir ki, dinmir” [CITATION Kər04 \p 54 \t \l 1055].

Ali Kerim’in şiirlerinde ele aldığı konular ile ahengi sağlayan ölçütler daima aynı doğrultuda verilir. Şiirlerinde ön plana çıkan durumlar ve duygular ile şiirin mısra özellikləri birbirindən ayrılmaz. Biçim kaygısı taşımayan şiir anlayışı, iletmeye çalıştığı olgular daima ön plandadır. Dili ustalıkla kullanan şairin şiirlerinde ahenk, vurgu, yakın ve uzak anlamlı kelimelerin kullanımı, yinelemeler, ahengi sağlayan diğer ölçütler çerçevesinde birbiriyle bağlantılı olarak meydana gelir:

“Tanrı sarı simindən dönə-dönə səs qopur.

Qəm qopur, sevinc qopur,

Söz qopur” [CITATION Kər04 \p 22 \t \l 1055]

veya

“Dörd fəslə birdən duyub,

Bircə anın içində,

Üşüyürəm, yanırım

*Həyəcanın içində,
 Həm arzu, həm iftixar,
 Həm təəssüf, həm vüqar,
 Həm səadət, həm də qəm
 Birdən hiss eləyirəm.
 Könlümdə yaz sədası,
 Könlümdə yaz havası”[CITATION Kər04 \p 23 \t \l 1055]*

Yukarıdaki şiirde zıt anlamlı kelimelerin kullanımı, verilmek istenen duyguyu etkisini artırmaktır. Şiirlerinde iç ahengi sağlamak amacıyla dize sonunda ve ortasında kelimelerin tekrarı şiirin akışı sağlar. “Külek, Deniz, Gece, Ölüm Ve Selim” şiiri bu duruma örnek verilebilir:

*“Qışqırırdı
 Bir at kimi,
 on at kimi,
 yüz at kimi...
 Qırat kimi,
 Dürat kimi.
 Dəllərin atı kimi,*

Boz at kimi”[CITATION Kər04 \p 83 \t \l 1055]. Yine aynı şiir içerisinde mısra sonu kelime tekrarına aşağıdaki mısralar örnek verilebilir:

*“Ovucları adam dolu,
 məktub dolu,
 Yollar dolu,
 Bahar dolu...”[CITATION Kər04 \p 85-86 \t \l 1055]*

Yaşar Garayev, Ali Kerim şiirlerinin modern Azərbaycan şiirinin yeni şiirsel sözlük, sanat sözdizimi, vezin ve ritim hali, sanatkarlıkta şiirsel yeniliğin belirtileri şiirlerde kendi ifadesini buldu şeklindeki yorumu tam anlamıyla Modern Azərbaycan edebiyatındaki yerini ortaya koymaktadır. Modern, çok sesli olmayan, çeşitli ritmik birimler ve biçimler, kelime malzemesinin ustaca seçilmesi, orjinal kafiye, benzetme ve ifade sistemi, bütün bunlar Ali Kerim’in üslubunda kelimenin enerjisini, onun sanatsal etki gücü, tesir ve sirayet gücünü artırır, keskinleştirir. “Vezinsiz şiir” olabilir, ama vezinsiz, musikisiz mısra yoktur. Yüksek derecede etkili, doğallık ve samimiyet, şiirsel

konuşmanın canlılığı, ve esnek, dinamik bir düşünce tarzı onun serbest şiir edasını farklandırır[CITATION İfr17 \p 299 \t \l 1055].

Ali Kerim hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde belirli duraklarla ritmi sağlamıştır. Şairin duraklarla sağladığı ritmin yanı sıra tekrar edilen kelime ve kelime grupları da ritmi sağlayan diğer bir unsurdur. Ali Kerim'in 13'lü hece ölçüsüyle yazdığı 4+4+5 durakla ritmi sağladığı, "Atamın Xatiresi" şiiri bu duruma örnek verilebilir:

"Gizli-gizli / mənı süzüb / gülərdi bəzən,

Durub-durub / güc gələrdi / əyri qəlyana.

Övladına / bircə dəfə / "can" söyləməkdən

Övlad üçün / can verməyi / asandı ona"[CITATION Kər04 \p 28 \t \l 1055].

Şairin 11'li hece ölçüsüyle yazılmış birden fazla şiirinde 6+5 durağı kullandığı görülür. Meğer Üreyimin Bu Zamanında, Kür Sene Benzeyen Neğmem Olaydı, Poçtalyon, Menim Ömrüm şiirleri örnek verilebilir. "Ana" şiirinde kullandığı 6+5 durağı ritmik ahengi sağlar:

"Yenə poçtalyonu / Göyçayımızın

Çinarlı yollarla / gəlib şən keçir.

Düşünür: "Gör neçə / oğlanın, qızın

Eşqi, məhəbbəti / əlimdən keçir"[CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Ali Kerim'in 8'li hece ölçüsüyle yazdığı şiirinde kullandığı 4+4 durakla ahenk sağlanır. "Ala Gözüm Gülümsündü" şiirinde:

"Ala gözüm / gülümsündü,

Alovlandım / alovundan.

Sandım ki, göy / Günəş doğdu

Mavi rəngə / girdi cahan"[CITATION Kər04 \p 162 \t \l 1055].

Ali Kerim'in serbest şiirlerinde, ahengi genellikle mısralarda tekrar edilen kelimelerin ve seslerin okuyucuda bir ritim uyandırılması ile sağlanır. Bu bağlamda şiirlerinin dış unsurları, şairin vermek istediği duyguyu ve düşünceyi ritmik öğelerle perçinlemektedir. Şiirde kendine özgü biçimin oluşmasında verdiği bu uğraş, okuyucunun şiiri algılayıp, duygu dünyasında anlamlandırılması konusunda en büyük görevi üstlenmektedir.

3.2.3.1. Vezin ve Kafiye

Şiirde etkileyiciliği artırmak ve ritmi sağlamak amacıyla ele alınan vezin ve kafiye, şiir ve musiki arasındaki bağlantıyı yakınlaştıran en önemli unsurların başında gelir.

Nurullah Çetin kafiye tanımlarken:

“Musikideki karar, ayak, mısra sonu ses tekrarı, halk edebiyatındaki karşılığını ise “ayak” olarak ifade eder. Kafiye, iki veya daha fazla mısranın veya vezinli sözlerin sonunda anlam ve görevleri bakımından birbirine benzemeyen aynı sesin birbirine uygun olarak tekrarıdır. Aynı sesi içine alan kelimelerin anlamlarının ayrı olması koşuluyla kafiyenin tekrarı ritmi doğurur. Şiirde sesin doğal akışı içinde tekrarlanan sesler, uyarıcı, hoş yankılar ilave eder. Vezin ise, “Metrum”, “ölçek”, “ses ölçüsü”, “alet-i tebliğ”, “usûl-i nazm” denilen, sözün mısrada ya da metnin genelinde ölçülü olarak kullanılmasıdır. Vezin, şiirin mısralarını ayrı ayrı birer parça kabul ederek belirli sayıda hece sayısı ve ahenk ölçüsü içine alan bir kalıptır. Şiirin dış ahengini ya da vezin ahengi sağlar. Serbest nazımda ise vazin, iç kalıptır. Vezin, şiirde iç düzeni sağlayan bir unsurdur”[CITATION Nur \p 241-261 \t \l 1055].

“Şirvani Edilli, genel olarak, tüm halkların şiirinde üç tür vezin olduğunu söyler. Bunlar: Birincisi sillabik vezin(hece vezni), mısraların hece sayılarının eşit olduğu vezne denir. Türk, Fars, Rus, Fransız, İtalyan ve s. halkların şiirlerinin çoğunda geliştirilmiştir. İkincisi tonik vezin, şiir mısralarında vurgulu (daha yüksek tonlu) hecelerin sırasına göre esaslanan vezindir. Rus, Fransız ve b. ulusların şiirlerinde kullanılır. Türk dilinde vurgulu açık hecelerde ünlüler uzatmaz, hem de şekilci kabul etmemiş kelimelerde her zaman, şekilci kabul etmiş kelimelerde ise çoğu vurgu sonuncu hecededir. Dolayısıyla bu dilde vurgu önemli değildir. Üçüncüsü ise metrik (metro- ritmik) vezin, uzun ve kısa hecelerin mısralardaki sırasına göre esaslanır. Eski Yunanca, Arap, Fars, Türk, Hint ve b. halkların şiirlerinde kullanılır. Azerbaycan şiirinde serbest vezin gibi hece ve aruz vezinlerinden ve şiir şekillerinden kullanılır. Ayrıca, serbest şiir biçimi de vardır ki, özel vezni ve şekli vardır”[CITATION Şir14 \p 16-17 \l 1055].

Tanzimat döneminde Muallim Naci İle Rezaizade Mahmut Ekrem etrafında şekillenen “abes-muktebes” kelimeleriyle başlayan ayak tartışması yön değiştirir. “1895 yılından itibaren kulağa göre kafiye anlayışında, kafiye olabilmesi için harflerin yazılış ve şekil benzerliği şart koşulmuyor; yakın seslerin birbirine benzerliği yeterli görülüyordu. Bir resim sanatı değil; bir musiki sanatı olarak algılanmaya başlanan şiir, Türk şiirinde başlangıcından aşağı yukarı 1950’li yıllara kadar kafiye büyük ölçüde varlığını korumuştur. Bu tarihten itibaren ise etkisini ve önemini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır”[CITATION Nur \p 243 \t \l 1055].

Ali Kerim'in vezin ve kafiye yönelik tasarrufları, sanat hayatı boyunca birçok yeniliğe karşı kuramcı tavrı ile ön plana çıkan Resul Rıza'nın düşünceleri ile paralellik gösterir. Şairin, "Poeziya, kanunlaşmış ölçü ve kafiye değil, fikrin, hissin, kavrayışın poetik ifadesidir ki, bu da başka unsurlarla birlikte sözü şiire çevirir"[CITATION Ays15 \p 289 \t \l 1055] düşüncesi Ali Kerim'in şairlik yeteneği ve şiir sanatına karşı yaklaşımında benzerlik gösterir. Resul Rıza'ya hitaben yazdığı "Şair" ve "Heç Kim Meni Başa Düşmez" şiirleri vezin ve kafiyeden bağımsız şiir anlayışının hem şekil hem de fikir açısından farklı bir boyutta değerlendirilmesinde etkili olmuştur.

"Türk edebiyatında serbest şiir ölçülü- uyaklı olanlar ve ölçsüz- uyaklı olarak ikiye ayrılır. Ölçülü- uyaklı olanlar kendi içinde uzun ve kısa dizeleri düzenli olanlar, uzun ve kısa dizeleri düzensiz olanlar şeklinde sınıflandırılır. Ölçsüz- uyaklı olanlar ise uzun ve kısa dizeleri düzenli olanlar, uzun ve kısa dizeleri düzensiz olanlar, ölçsüz- uyaksız olanlar şeklinde sınıflandırılır"[CITATION Cem09 \p 385-389 \l 1055]. "Azerbaycan edebiyatında serbest şiir sekiz farklı şekilde sınıflandırılır: 1. Aynı bölmeli, kafiyeli serbest şiir; 2. Farklı bölmeli, kafiyeli serbest şiir; 3. Kısmen bölmeli, kafiyeli serbest şiir; 4. Bölmesiz, kafiyeli serbest şiir (kafiyeli nesir); 5. Aynı bölmeli, kafiyesiz serbest şiir (sadece teorik olarak); 6. Farklı bölmeli, kafiyesiz serbest şiir; 7. Kısmen bölmeli, kafiyesiz serbest şiir; 8. Bölmesiz, kafiyesiz serbest şiir (mensur şiir). Bu güne kadar edebiyat teorisinde serbest şiirin en çok üç çeşidinin söylenmiştir"[CITATION Şir14 \p 62 \t \l 1055].

Ali Kerim sanat hayatının ilk yıllarında anlaşılabilirliği açısından halka hitap eden şiirlerini, hece ve serbest vezniyle kaleme almış, aruz veznini ise hiç kullanmamıştır. Hem hece vezniyle hem de serbest vezinle yazdığı şiirleri, kendine özgü kafiyelendirme tarzı dikkat çekmiştir. Şairin hece vezniyle kaleme aldığı şiirlerinde uyak kullanımı, ölçsüz serbest şiirlerinde genişlik kazanarak zaman zaman kafiye ahenk sağlamıştır.

"Xeyr, uşaqlığımı atdım nə göy çəməndə,

Nə dağda oynayanda, nə Göy çayda çiməndə.

Qəlbimdə isti bir yer verdim ayrıca ona,

Çıxdım dolama yollar, çığırlar ayncına."[CITATION Kər04 \p 126 \t \l 1055].

Yukarıda -na tam kafiye, -de ve -da, şiirde aynı görevi üstlendikleri için -çimende redif olarak kullanılmıştır.

Şairin "Külek, Deniz, Gece, Ölüm Ve Selim" şiirini serbest hece ölçüsüyle kaleme alır. Şiirde coşkunluğu yakalamak için birbiriyle ahenkli mısralar ile anlam ve kafiyenin tamamlamasını sağlamıştır:

“Qışqırırdı

Bir at kimi

on at kimi.

yüz at kimi...

Qırat kimi.

Dürat kimi...

Dəlilərin atı kimi

Bozat kimi

Birdən-birə xətt qırıldı

İşıq söndü

Şirin nə var həyat kimi?!” [CITATION Kər04 \p 83 \t \l 1055].

Şiirde verilməyə çalışılan konunun anlamsal ritminə bağlı olaraq kafiyeleştirilmişdir. Qırat, Dürat, Bozat kelimeleri ilə, bir at, on at, yüz at kelimeleri şiirin ahengini sağlaması açısından kafiye olaraq adlandırılır.

Ali Kerim’in şiirlerinde içeriğin ve anlamın bir ahenk oluşturduğu yerlerde, belirlediği uyak şemasının dışına çıxarak tam kafiye, zengin kafiye ve redifleri bir arada kullanır. “Kür Sene Benzeyen Neğmem Olaydı” şiiri örnek verilebilir:

“Ey Kürüm, sanıram bir xoş nəğməsən,

İndicə qopmusan min-min dodaqdan.

Sənintək mənalı bir nəğməni mən

“Hardasan”, - deyərək gəzirəm çoxdan.

Yazdığım nəğmə də istəyəm ki, mən

Sədada, qüdrətdə tamam sən ola.

Həvəslə, zövq ilə həm dinlənilən,

Həm də ki, gözlərə görünən ola” [CITATION Kər04 \p 17 \t \l 1055].

Birinci dördlükteki birinci ve üçüncü mısradaki -en sesi tam kafiye oluştururken, ikinci ve dördüncü mısradaki -dan ise zengin kafiyedir. İkinci dördlükte -en sesi tam kafiye, “ola”lar ise rediftir. Şiirlerinde kullanılan redif çoğunlukla kelime olarak kullanılmıştır. Şairin Ana şiirinde “adın”ve “olmadın” sözcüğü tunç kafiye oluşturmaktadır. -ün sesi ise tam kafiyedir:

“Demirəm göy kimi ucadır adın,

Yox, yox alçalmasın söhbətin, sözüün.

*Sən ki yaranışdan oxşar **olmadın**,*

*Ancaq özün kimi böyüksən **özün**” [CITATION Kər04 \p 40 \t \l 1055].*

Ali Kerim’in şiirlerinde redif, tam kafiye ve zengin kafiye oldukça fazla kullanılmıştır. Şiirlerinde eş sesli- sesteş kelimelerin oluşturduğu cinas kafiyenin kullanıldığı şiirlerine sık rastlanmaz. Serbest şiir havası yaratarak yazdığı “O Qıza” adlı şiirinde,

*“Gizləmə ki, danma ki, gedər hərə bir **yana**;*

*Qoyma canım od tutub yana, ömürlük **yana***

Səni harda axtarım? De nəçisən? De kimsən?

*Tez ol görün, tez ol gəl, axtarıram səni **mən!**” [CITATION Kər04 \p 96 \t \l 1055].*

Birinci mısradada “yan” kelimesi bir yön bildirirken, ikinci mısradada “yan” kelimesi fiil olarak kullanılır ve mecazlı bir söyleyiş hâkimdir. Üçüncü ve dördüncü mısradaki -en sesi ise tam kafiye.

Şairin şiirlerinde iç uyağın kullanıldığı mısralar da görülür. “Poçtalyon” şiirini örnek verebiliriz:

“Bir səs - ana! - deyir, biri - sevgilim!

Biri - kəndimizdən salamlar sizə!

Biri də söyləyir - gəl, mən de gəlir,

*Bacım Zərifədən **salam** var sizə!” [CITATION Kər04 \p 31 \t \l 1055].*

Mısra başında kullanılan “biri” kelimesi rediftir. -den sesi zengin kafiye, “salam” ve “salamlar” birbiriyle tunç kafiye oluşturur.

Yine şairin “Paşanın İlk Uçuşu” şiirinde mısra başı kafiye görülür:

“Günlər ötüşdükcə heyratə saldı,

Mənim ilk balamın ilk müəllimi!

O, hardan bilirmiş həyatımı bəs

Mənim ilk günümdən bu günə kimi?” [CITATION Kər04 \p 56 \t \l 1055].

Şiirde geçen “menim ilk” kelimeleri redif oluşturur.

Sonuç olarak Ali Kerim’in şiirlerinin birbiriyle bağlantılı olarak görevlenen ses ve ahenk unsurları, kulağa hoş gelen ve kafiye kullanım kaygısından uzak olarak ele

alınarak orijinal kafiye sistemi oluşturduğu görülmektedir. Şairin amacı şiirde anlam ve duyguyu ön plana alarak anlamı güçlendirecek unsurları kafiyeler vasıtasıyla verir.

3.2.3.2. Aliterasyon- Asonans

Şiirde çeşitli şekillerle sağlanan ahengi bütünleyen anlama bir değer katabilmek için başvurulan yollardan birisi de aliterasyon ve asonanstır. Şiirin müzikal kalitesini artıran aynı zamanda bir armoni oluşturan bu unsurlar belli bir amaca göre bir ya da birkaç mısradaki görülen, şiirsel oluşumun en küçük birimi sesin, ünlü ve ünsüz seslerin tekrar edilmesi ile sağlanır [CITATION Nur \p 239 \t \l 1055]. Şairin dil kullanımındaki estetiği ortaya koymasında, hem göze hem de kulağa hitap etmesinde aliterasyon ve asonans bir araç olarak kullanılır. Şiiri oluştururken başvurulan ahenk, ritim, aliterasyon ve asonans ile sağlanan armoni, verilmek istenen duygunun, soyut olanın farklı tasarımlarla görünür bir nitelik kazanmasına hizmet eder. Aliterasyon bir mısra içindeki sesin ve hecenin benzeşmesidir. Birden fazla ünsüzlerin bir düzen içerisinde yinelenmesidir [CITATION Nur \p 239 \t \l 1055]. Ali Kerim'in şiirlerinde mısraların başında, ortasında ve sonunda ünsüzlerin tekrarına dayalı aliterasyon sanatını görmek mümkündür. Şairin “Menim Hayatım” şiirinden aşağıdaki mısraları örnek verebilir:

“Mən deyəndə, bilirəm, dinir minlərlə insan,

Mən gülürəm - gülür gül, gülür nə qədər çiçək” [CITATION Kər04 \p 53 \t \l 1055].

Şiirde geçen “m” sesi 5, “d” sesi 3, “g” sesi ise 4 kez tekrar edilmiştir. Şair aynı mısralarda “ü” ve “i” seslerini asonans örneğini de vermiştir. Bir diğer aliterasyon örneğini “Habil” şiirinde görmek mümkündür:

“Habilin gözünə qonur damlalar, -

Eşqilə simlərə qonur damcılar.

Qonur, Habil isə yumur gözünü,

Qorxur ki, damlalar Düşər, dağular” [CITATION Kər04 \p 70 \t \l 1055].

Şiirde “qonur damlalar”, “qonur damcılar” ikilemeleri vasıtasıyla sağlanan ahege “q” ve “d” sesinin 5 kez kullanılmıştır. Şairin aynı mısra içerisinde sesin tekrar edilmesiyle oluşturduğu aliterasyon örneği de mevcuttur. “Qızıl Qanad” şiirinde “*Hamını birləşdirir boy göstərib batan gün*” [CITATION Kər04 \p 98 \t \l 1055]. Dizesinde geçen “b” sesi ile bir diğer aliterasyon örneği verilir.

“Küre Yağış Yağırdı” şiirinde yağmurun yağışındaki ses ve görüntüsünün tasviri, şiirin konusuyla bütünlük oluşturur. Zihinde oluşturulan görüntü aliterasyon ile şiirsel ifade sağlanır:

“Yağırdı qızıl yağış, yağırdı gümüş yağış,

Qara yağış, boz yağış: harda görüşür yağış?” [CITATION Kər04 \p 78 \t \l 1055].

Mısralarda geçen “ş”, “y” ve “ğ” seslerinin ön plana çıkarılması ile oluşturulan aliterasyonu ahenk sağlayıcı unsur olarak kullanılır.

Mısra içerisinde ünlülerin tekrarı ile asonans oluşur. Ali Kerim’in şiirlerinin birden fazlasında görülen aliterasyon oluşturabilecek örnekler, asonans örnekleri ile birliktelik oluşturur. Aynı şiir içerisinde asonans ve aliterasyon örneklerine rastlanır. “Poçtalyon” şiirinde buna örnek verebiliriz:

“Yenə poçtalyonu Göyçayımızın

Çinarlı yollarla gəlib şən keçir.

Düşünür: “Gör neçə oğlanın,

qızın Eşqi, məhəbbəti əlimdən keçir” [CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Yukarıdaki dörtlükte “a” ve “ə” “i” ünlüleri ile “y” ve “l” ünsüzlerinin tekrarı ile aynı şiir içerisinde asonans ve aliterasyon kullanılmaktadır. “a” ünlüsünün 6, “i” ünlüsünün 7, “y” ünsüzünün 5 ve “l” ünsüzünün 8 kez tekrarlanmıştır. Şairin “O Qıza” isimli şiiri asonans örneğini oluşturan bir başka şiiri olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Əllərimi göynədir saçlarınının həsrəti,

Gəl, yiyəsiz qalıbdır könlümün məhəbbəti” [CITATION Kər04 \p 96 \t \l 1055].

“ə” sesinin 10, “i” sesinin 7 kez tekrarlanmasıyla şiirde coşkunluk sağlayacak, sevilene ulaşmadaki isteği hissettirmeye yönelik kullanılan asonans şiirin etkisini artırmıştır.

3.3. ŞİİRLERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Dil

İnsan hayatında en gerekli vasıta olan, doğru kullanıldığı takdirde özünü koruyan dil, kural ve kaidelerden bağımsız olarak işlerken en önemli amaçlarından birisi de bireyler arasındaki iletişimi sağlamaktır.

“Dil zamanla bir milletin en temel kültürel değeri seviyesine yükselirken, öncelikle günlük hayatta kullanılır. Onun en yaygın ve en yoğun kullanım alanı, hiç şüphesiz, ferdin veya toplumun günlük hayatıdır. Günlük dil, sadece bir iletişimi sağlama ve mesaj iletme amacına yönelik şekillenir. Bununla birlikte zaman zaman farklı anlam ve ses nitelikleri kazanabilir; konuşanın duygularını yansıttığı gibi, dinleyeni de etkileyecek bir biçimde şekillenir. Bu sebeple günlük dili, sadece basit bir iletişim vasıtası olarak da sınırlandırmamak gerekir. Dilin edebiyat sanatına dönüşmesi, onun kullanım alanı ve tarzı edebi dili gündeme getirir. Şiir dili edebi dil içinde yer alır ve onun en yaygın biçimlerinden birini teşkil eder. Şiir dilinin, günlük dilden ve sonrasında edebi dilden farklı ve başka olan taraflarını veya şiir dilinin ayırt edici belli nitelikleri vardır. Bunlar şiir dilinin; nazım olması, gramer farklılığı, dil hassasiyeti, ahenk/musiki ve ritim, kapalılık ve başka dile ve nesre çevrilebilmesidir”[CITATION Çet06 \p 19-21 \l 1055].

Sanat yaşamı boyunca romantik anlayışla eser veren Ali Kerim, şiirlerini kaleme aldığı dönemde halk şairi kimliğinin en önemli göstergesi olarak dilinin sanatsal ve süslü kullanımından uzak, anlaşılabilir bir şiir dili oluşturmuştur. Şair, Azerbaycan şiirinin 1960’lı yıllardan sonra şiirleriyle yeni bir yön belirlemiştir. Şiirleri ile bireyin duygu ve düşüncelerini, iç dünyasının yansımalarını, halkın anlayabileceği sadelikte şiir dili yaratmış, şiirsel söyleyişten de uzak durmamıştır. Dilin en derinlerine inerek okuyucuda zevkli bir tablo oluşturmak onun sanatının ana çizgilerini oluşturur. Hikâye, roman, tiyatro türünde birden fazla eser vermiş olmasına rağmen kelimelerin ve dilin bütün imkânlarını kullanarak estetik değerini ön plana çıkardığı tür şiir olmuştur. Yazdığı şiirler ile hem kendi devrinin hem de sonrasında yetişen neslin geçmişi ile kurduğu

bağıntı onun çok yönlü dil kullanımını sayesinde. Bu bağlamda şairin kullanmayı tercih ettiği kelimeler ile yakaladığı ahenk, söz dizilimi ve imgeler sanatsal yeteneğinin, şiirsel gücünün kanıtıdır. “En eski zamanlardan beri halkın canlı konuşma dili şiiri besleyen ana damarlardan biridir. Halk arasından çıkan şairlerin şiirlerinde konuşma dili unsurlarını ayırmak kolay değildir. Konuşma dili unsurları arasında şunlar sayılabilir: Deyimler, kalıp ifadeler, devrik cümleler, doğal, akıcı, rahat söyleyiş, samimi hitap ifadeleri, sıradan basit kelimeler ve söz varlığı”[CITATION Nur \p 186-187 \t \l 1055]. Ali Kerim şiirleri için de bunları söylemek doğru olacaktır.

Şiirlerinde, sözün enerjisini yükseltmek ve anlamı elverişli hale getirmek amacıyla konuşma dilinde sıklıkla yer alan ünlem ve soru işaretinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Azerbaycan’ın doğal güzelliklerini anlattığı “Bir Gecelik Kür Olmuşam” şiiri ile “Başının Üstüne Bax, Mektubdaki Adam”, “Sözler” şiirleri örnek verilebilir:

“Başının üstünə bax!

- Durna qatarıdımı?

- Yoxsa heç nə görmədin?

- Uçdumu? Qurtardımı?

Nə oldu, nə tutuldun

Tərlədin puçur-puçur?

Başının üstünə bax!

Köçəri günlər uçur!

Köçəri günlər uçur!”[CITATION Kər04 \p 65 \t \l 1055].

Şiirlerinde anlamı besleyen bir diğer unsur olarak ikilemeler karşımıza çıkar. “İkileme: İfadenin anlamını ve etkisini kuvvetlendirmek için aynı kelimenin ya da benzer sesli veya anlamları birbirine yakın ya da karşıt kelimelerin tekrarlanmasıdır”[CITATION Nur \p 187 \t \l 1055]. Baş- başa, yüyürde- yüyürde, berk- berk, deye- deye, gel- gel,

çaş- baş, bir- birine, üst- üste, xırda- xırda, hay- haray, çekib- çekib, dalğa- dalğa, birce- birce, hirsli- hirsli şiirlerinde geçen bazı ikilemelerdendir.

Ali Kerim'in lirik şiirlerinde içten ve samimi hitaplar yer alır. Şiirlerinde yarattığı baba, anne, evlat, sevgili ve diğer karakterlerinin psikolojik yönü, şiire ince bir ruh katması açısından önemlidir. “Van Qoqun Güneşi” şiirinde geçen “Tökülürdü Van Qoqun Dodağından arabir Xırda-xırda günəşlər: - Niyə batdın, ey Günəş? Odun var, işığın yox. Gəl, gözümə düş mənim, Ey ağrısı, - dərdi xoş! Ey yangısı vəfalı! Ey varlığım! Ey canım! Ey sevimli düşmənim!”[CITATION Kər04 \p 77 \t \l 1055] mısraları ile “O Qıza” adlı şiirinde geçen “Bəlkə elə xalın var, ay ömrün rəfiqəsi, Qoy qara xalın olsun həsrətimin nöqtəsi!”[CITATION Kər04 \p 96 \t \l 1055] mısraları örnek olarak verilebilir.

“Atasözleri, bir milletin yüzyıllar boyu süren tarihi süreç içerisindeki birlikteliklerinin doğal bir sonucu olan gözlem, izlenim ve tecrübelerinden çıkan bilgece yaklaşımların, ortak duyuş, düşünüş, dünya görüşü ve yaşama üsluplarının genel bir yargı halindeki ifadeleri, kısa ve özlü sözlerdir”[CITATION Nur \p 188 \t \l 1055]. Toplum ile birlikte meydana gelen atasözleri, insanın ilerleme gösterip, deneyimlenmiş durumlar karşısında dilden dile, nesilden nesile çıkarım yapılması amaçlanarak söylenir. Ali Kerim'in şiirlerinde atasözlerine sıkça rastlanılmaz. “Gördüm Heç Doğulmamış” şiirinde alt başlık niteliğinde verilen “Ağıl yaşda deyil”[CITATION Kər04 \p 105 \t \l 1055] mısrası şiirin içeriğine uygun olarak seçilmiş atasözüdür.

Edebiyat değişen zamanın ihtiyacına göre şekillenirken, edebiyatın içindeki türler de bazı değişiklikler meydana gelir.

“Cumhuriyet dönemine kadar Türk şiirinin cümle yapısında genellikle derli toplu ve öğeleri kendi içinde uyumlu bir yapı sergiler. Cumhuriyet döneminde özellikle 1930'lu yıllardan itibaren başı sonu belli, anlamı kendi içinde tamamlanmış geleneksel cümle yapısında kırılmalar, bozulmalar, parçalanmalar görülmeye başlanır. Modern insanın kafasında ve hayatında görülen karmaşa ve düzensizlik ve çelişkilerin birlikteliği onun diline ve sanatına da yansır. Düşüncesine ve hayatına olduğu gibi cümlesine de anlık izlenimler hâkim olmaya başlar. Bu nedenle modern Türk şiirinde öğeleri birbiriyle uyumlu ve bağıntılı cümle yerine kırık cümle yapısı da görülmektedir”[CITATION Nur \p 189 \t \l 1055].

Dönemsel meydana gelen cümle yapısındaki değişimlere Azerbaycan edebiyatında da rastlanır. Özellikle Çağdaş Azerbaycan edebiyatının oluşum döneminde yeni biçim ve şekiller sanatçıların tarzları göre farklılık gösterir.

Günlük konuşma diline ait ifadeler, onun şiir diline ait yeni özellikler kazandırır. “Poçtalyon” şiiri bu özellik doğrultusunda değerlendirilebilir:

“Biri uzaqdan da ötüb keçəndə,

-A Qurban, - deyərək onu haylayır.

Bir üstü möhürlü zərfin içində

Məhəbbət gətirir, sevinc paylayır” [CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055]

Poemadan alınan bir parça olan “Xətayi” şiirinde birden fazla mısrasının bir cümle oluşturarak yükleme bağlandığı görülmektedir:

“Xətayi at belində,

At xəyal qanadında,

Xəyal da təsəvvürün

təsəvvürünə süvar...

Düşmənin təhqir qədər

İti qılınclarından

Yerdə Vətən bölünür.

Dodaqda «Vətən» sözü,

Çayda axan duru su.

Günəş də parçalanır

Yaralı bir əsgərin

Gözlərinə tökülür” [CITATION Kər04 \p 34 \t \l 1055].

Şiir dilinin nesir diline yaklaştığı ve bir nesir gibi okunduğı serbest şiirlerinde sıklıkla görülen bu özelliğe “Paşanın İlk Uçuşu” şiiri bir diğer örnek olarak verilebilir:

“Məktəbə gedirdi oğlum ilk dəfə,

Doldurdu könlümü qəriblik odu.

Düşdüm birdən-birə

uzaq illərə,

Qışqırdım oradan

səsim çatmadı.

Durdu gözlərimdə ilk müəllimim,

Oğlumdan ayırıb apardı məni,

Mən Göyçayda qaldım,

oğlum Bakıda.

Onu da çağırırdı ilk müəllimi” [CITATION Kər04 \p 56 \t \l 1055].

Şairin hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiirlerinde daha estetik mısralar yer alır. Birbiriyle uyumlu və daha kurallı cümlələr şiirsel alqının yönünü şiirin şeklindən alıp içeriğine yöneltir. Örneğin lirizm ağırlıklı “Menim Ömrüm” şiirində bu duyuş tarzı hissedilir:

“Baxsan bu dünyanın ha tərəfinə,

Bir yerdə qəbrim var, on yerdə sağam.

Göy uçsa, yer qopsa ölməyərn yenə,

Hələ neçə dəfə doğulacağam” [CITATION Kər04 \p 62 \t \l 1055].

Ali Kerim’in şiirlerinde eksiltili cümlələr anlamı kuvvetlendirerek şiir okuyucusunda uyandırdığı estetik zevk və heyecanı şekillendirir. Birdən fazla şiirine görülen bu duruma “Tenek” şiiri örnek verilebilir:

“Gəzişir

evdə...

çöldə...

Pusur yuxusuz kişi...

Qonşularsa xumardır

dalğasında yuxunun,

sükut - daha şübhəli...

Gecə yandan keçib,

azca qalır sabaha,

Qonşular şirin yatır...

səhər açılanadək

Çəkir keşiklərini

xoflu kişiyyə tənək”[CITATION Kər04 \p 102 \t \l 1055].

Ali Kerim, Azərbaycan tarixində fikirləriylə toplumun aydınlanması və iləriyə doğru adım atmasına vesilə olan ilerici fikir adamlarına, halk sanatçılarna və tarihi kahramanlara hitabən yazdığı şiirlerinde özəl isimlərə başvuraraq bulunduğü zaman dilimindən çıkıp olayların geçtiğü zaman dilimində, estetik bağlamda değərlandırır. Azərbaycan şiirində geçən özəl isimleri anımsatarak, kısaca yaşananlara değinir:

“Azərbaycan –

Tarixlər şahidi,

Nizamisi sərhədsiz təfəkkürü,

Nəsimisi həqiqət şahidi.

Füzulisi -könlün

Hər guşəsindən xəbər verən,

eşqin bütün çalarlarını görən

dünya ürəkli bir sənətkar.

Nəsrəddini, Cəlili

çiyində xalq dərdinin

Kəpəzi,

Şahdağı.

Sinəsində çalın-çarpaz

göz yaşı, ah dağı.

Sabiri - gülüşündə hüzn,

Kədərində hüsn,

Sükutunda tufan,

Tufanı ərşə dayaq alovdan

Yaranan bir insan

Azərbaycan!" [CITATION Kər04 \p 36-37 \t \l 1055].

Xetayi, Füzuli, Sabir, Babek, Müşfik, Habil və Nesimi'ye farklı şiirlerinde yer vererek okuyucunun dikkatini kendine çekerek, zamanın ruhunu vermeyi başarmıştır.

Ali Kerim'in lirik şiirlerinde kelime dünyasını "kür", "nağme", "insan", "dost", "ışık", "göy", "uşaq", "dünya", "mehebbet" oluştururken, son dönem şiirlerinde karamsar ruh haliyle yazdığı şiirlerinde "ölüm", "hastane", "tabut", "ayrılık", "ağrı" gibi kelimeler çoğunlukla yer alır.

3.3.2. Üslup

Sanatçı duygu ve düşüncelerinin aktarımında bir araç görevi gören, küşüden kişiye göre farklı bir dünya sergileyerek özgün bir karakter ortaya koyan üslup, en geniş ifadesiyle sanatçının kendini ifade ediş tarzıdır. "Bir şairin kendine özgü tutumu, deyişi, söyleyiş biçimi onun üslubunu verir. Her şairin üslubu, onun dünya görüşünün, hayata bakış açısının, yaşama biçiminin dildeki yansımasıdır. Üslup, yazarın, sanatçının içten gelen samimi duygularının tercümanıdır ve sanatçının şahsiyetinin ifadesidir" [CITATION Nur \p 197 \t \l 1055].

Azerbaycan coğrafyasının içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik durum, yaşanan hayatın yansıtıldığı en önemli faaliyet alanı edebiyat olmuştur. Bu anlamda şair ve yazarların üslubu sadece bireysel anlayışının yanı sıra dönemin yansımaları üslubun şekillenmesinde ayrı bir öneme sahiptir. Sovyet ideolojisinin öncesinde ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Azerbaycan edebî dilinin gelişim aşaması, basın yayın organları etrafında birleşen fikirler, benzer üslup tarzının aynı çatı altında birleşmesine sebep olan en önemli etkenlerden biridir. Şair ve yazarların geliştirip eserleriyle sunduğu bireysel üslup edebiyatın ileriye doğru adım atmasında büyük rol oynamıştır.

“18. yüzyıl öncesi Azerbaycan edebî dili klasik şiir- gazel üslubu ve dini-felsefi üslup olarak şekillenir. Bu dönem şairleri içerisinde üslupları ile gelecek yüzyıllar için bir edebî gelenek oluşturacak olan Kadı Burhaneddin, Nesimi ve İzzeddin Hesenoğlu, M. Füzuli, N. Kışveri, Ş. İ. Hetayi gibi şairler ön plana çıkar. 18. yüzyılın sonlarında dilin millileşme süreci başlar ve halk dili üslubunun yerini milli bir söylem tarzının benimsendiği yeni Azerbaycan edebî dili meydana gelir. Bu yenilenme sürecinde bazı noktalarda değişimler meydana gelir. Nizami Xudiyev, eski Azerbaycan dili ile yeni Azerbaycan dili arasında hem kural, hem de üslup bakımından farklılıkların oluştuğunu ifade ederken, 17. yüzyıl yalnızca savaşların yaşandığı, karışık bir dönem olarak değil aynı zamanda klasik kültürün son ihtişamını yaşadığı devir olduğunu ifade eder. Değişen zaman şartlarına uygun olarak ihtiyacı karşılayabilmesi için Klasik üslup ve halk üslubuna ilaveten sanatsal üslup, ilmi üslup ve resmi üslup dâhil olur”[CITATION Niz97 \p 198-370 \t \l 1055].

20. yüzyılın sosyal ve siyasi alandaki değişim ve dönüşüm izdüşümü niteliğinde kendini edebî alanda da hissettirir. Bu yıllarda yaptıklarıyla döneme damgasını vuran *Füyuzat*, *Molla Nasreddin*, *Behlül*, *Zenbur*, *Debistan* isimleriyle yayınlanmaya başlayan gazete ve dergiler etrafında ortak amaca yönelik birleşen fikirler dönemin üslup anlayışının değişmesinde oldukça önemlidir. 20. yüzyılın başında Azerbaycan edebî dilinin milli üslup içeriği oluşturur. Mevcut sosyal ve tarihsel koşulların bir ürünü olarak geleneksel dil ve üslup tarzı ortaya çıkar[CITATION Niz97 \p 561-562 \l 1055].

Nizami Xudiyev, 20’li yüzyıllar Azerbaycan dilinde görülen ifade çeşitliliğini 4 başlık altında ifade eder:

“1. XII- XIV yüzyıldan itibaren gelişme gösteren, XX. yüzyılın başlarına kadar gelen temsilciliğini ise Nesimi, Q. Burhaneddin, Kışveri ve Füzuli gibi ön plana çıkan şairlerin oluşturmuş olduğu klasik dil geleneğinin kullandığı üslup tecrübesi. 2. XVI. yüzyılın başlarından başlayarak çiçeklenen, XVII- XVIII. yüzyıllarda normatifleşen, XIX. yüzyıl ve XX.

yüzyılın başlarında belli örneklerle ortaya çıkan Ş.İ. Xetayi, M. Emani, M.V. Vidadi, M. P. Vaqif, Q. Zakirin dil ve üslup tecrübesinden gelişen gelenek. 3. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Türk (Osmanlı) realist şiirinin hazırladığı dil ve üslup geleneği; bu geleneklerden, 20'li yıllarda eklektik olarak kullanılır. H. Cavid, C. Cabbarlı sonrasında M. Müşfik, S. Vurgun bu dilde yazar. Sebebi ise, Türk (Osmanlı) realist şiirinin dili inkılâp, savaşçı ruhlu bir dil olmasıdır. 4. Sözlü halk şiirinin- folklorunun dil geleneği; 20'li yıllarda bu gelenek bir hayli derecede yaygın şekilde mevcuttu. Dil ve üslup eğilimlerinin hepsine tesir etse de, bu tesir o kadar da kuvvetli değildi"[CITATION Niz97 \p 649 \l 1055].

Ali Kerim, Azerbaycan şiirinde dilin kullanımı ve şekil yeniliğinin birlikteliği ile oluşturmuş üslup, dönemin şiir anlayışına yeni bir hareketlilik getirir. Şiirlerinde ele aldığı temaların şairin hayata bakış açısının bir aktarımıdır. Üslup, bu bakış açısının bir yansıması şiirin içeriği ile bir bütünlük kurar. Ali Kerim, klasik edebiyat ve halk edebiyatı geleneğinden beslenerek kendi edebi duruşunu, sanatsal kimliğini ortaya koymuştur. Şiirlerinde kuvvetli bir lirizm, didaktik özellikler ve hitabet şiirlerinde en yetkin yeri alır.

Sevgiliye yazılan aşk şiirlerinden Qız Baxır Uzağa, Hamıya Mektub, O Qıza, Sevirem, O Qız Kime Qismetdir, Gül ve Çörek, Qayıt, Çetin Görüş, Üreyim Sen Deyen Çok Cavan Deyil, Baxışın Üzümdedir, Gece De Gündüz De ve İki Sevgi şiirlerinde lirik üslup kullanır.

“Həsəratın araya atdı dağ, dərə,

Sənən işıq oldun, batan səs oldun.

Qayıt, mənim gülüm, qayıt bu yerə,

Ey mənim istəyim, nə gəlməz oldun!

Qayıt, yerinə qoy Ayl, Günəşi, -

Yenə olduğutək görüm həyatı

Qayıt, gözüm nuru, könlüm atəşi,

Qayıt, sahmana sal bu kainatı!”[CITATION Kər04 \p 153 \t \l 1055]

“Qayıt” şiirinde, sevgilinin terk edişi şairde hasret, ateş, arzu ve ayrılık duygusunun oluşturduğu yoğun hissin birer ifadesidir. Bahtiyar Vahapzade, “Manevi Dayaqlarımız” adlı makalesinde “Qayıt” şiirinde ele alınan ayrılık ve hasret metaforunu Ali Kerim’in şairlik yeteneğinin yansıtan bir şiir olarak ifade eder: *“Görün, insan mənəviyyatında sahmanın pozulması Kâinatla, kosmik obrazlarla necə bağlanıb! Görün, şair sevgiyə, insan münasibətlərinə necə yüksək səviyyədən baxır, bu münasibətlərin dramatizmi, gərginliyi necə ümumiləşdirilir. Şeir də bir gözəllik kimi kainatımızı sahmana salmalıdır”*[CITATION İfr17 \p 57 \t \l 1055].

Kendinden önceki neslin edebi birikimine hürmetle yaklaşır, özellikle Füzulu, Nesimi ve halk şairi Xetayi’ye yazdığı şiirleri ile vatan konulu şiirlerinde ve aşk şiirlerinin bazılarında hitabet üslubunu görmək mümkündür. Bu şiirlerinde coşkunluk, içtenlik, sevinç, hüznü gibi ferdî duygularını bir kelimenin anlamına sığınarak vermek yerine kullandığı dil ve üslup özellikləri ilə kapsamlı bir şekilde ortaya konulur. *“Ey mənim yerimdə yatan qardaşım, bəzi məsləhətə ixtiyarım var”*[CITATION Kər04 \p 180 \n \t \l 1055], *“Beş dəqiqə gözləyib Görüşdən bezən oldu. “Ey vəfasız” da, - deyib Yardan əl üzən oldu. Sənin bir rəfiqənə Söylədim ki, Qoy desin: Sən mənim gözlədiyim, Sən mənim axtardığım, İlk sevgilimsən mənim. Son sevgilimsən mənim. Ey sevgilim, sevgilim”*[CITATION Kər04 \p 154-155 \n \t \l 1055], *“- Ey kainat. Sən bir kəhər at, Çapıram səni mən ləyaqətli yiyən kimi”*[CITATION Kər04 \p 47 \n \t \l 1055], *“Gəldi kəsdi qapının ağzını şöhrətlə ad. Ey böyük ustad, heyhat, Ürəyində o ada, şöhrətə yer varamı?”*[CITATION Kər04 \p 33 \n \t \l 1055], *“Ey Bakı küləyi, səhərə kimi Sındır pəncərəmi, döy pəncərəmi!..”*[CITATION Kər04 \p 32 \n \t \l 1055], *“Ey Kürüm, sanıram bir xoş nəğməsən, İndicə qopmusan min-min dodaqdan. Sənintək mənalı bir nəğməni mən "Hardasan", - deyərək gəzirəm çoxdan. Doldurub ovcuma sərin suyunu Sevdiiyim nəğmənin bir damlasıtək, Ey könül, deyirəm, seyr elə bunu, Mənalı olmağı bundan öyrənək.*[CITATION Kər04 \p 17 \n \t \l 1055], *“Ey həməsrim, Həqiqətin qan qardaşı”*[CITATION Kər04 \p 52 \n \t \l 1055] mısraları hitabet üslubunun kullandığı parçalar olaraq ön plana çıxar.

Ali Kerim’in bakiş açısındaki farklılığa görə şekillenen üslup tarzı ve bu üslup tarzının dışavurumunu sağlayan bir diğər unsur halkın gündelik konuşma dilindeki doğallık ve yalınlıktır. “Poçtalyon” şiirinde, insana, topluma manevi ve kültürel anlamda bağlı olan şair, canlı halk diliyle kaleme almıştır:

“Biri uzaqdan da ötüb keçəndə,

-A Qurban, - deyərək onu haylayır.

Bir üstü möhürlü zərfin içində

Məhəbbət gətirir, sevinc paylayır” [CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Ali Kerim’in şiirlerinin bazılarında nazım ve nesrin bir arada verildiği örneklerin var olduğunu söylemek mümkündür. Dalğalarda İki Qanad, Göydemir At, Heykel Ve İnsan, Qarlı Qış Axşamında, Bomba Üstünde Ev, Alman Esir, Gül Ve Çörek Bir- Birinden Xebersiz Dahiler şiirlerinde hikaye boyutu kazandıran unsurlar tasvir edilirken, hikayenin unsurlarından olan zaman, mekan, yer ve olay okuyucuya çeşitli biçimlerde çağrışdırılır, sezdirilir. “Göydemir At” şiirinde, at yarışındaki atın hareketinin tasvirini yaparken kullandığı zarif ve güçlü üslubunun gücünü ortaya koymaktadır:

“Eh, at idi göydəmir,

dərisi nur saçırdı

Qabıqdan təzə çıxmış

xallı gürzə rəngitək,

Yerişinin ahəngi,

gəl-gəl deyən,

kükürəyən təlatümlü cəngitək.

Başını yerə əyər,

sonra dik qaldırardı,

Elə bir yerlə göyü birləşdirib,

onların ikisində də birdən

çapmaq arzusu vardı.

Bir gün gəldi göydəmir

şəst ilə,

yeyin-yeyin,

yedəyində jokeyin” [CITATION Kər04 \p 171 \t \l 1055].

Kerim’in, iç dünyası, duyguları, kültür seviyesi, fikirleri, üslup üzerindeki etkisi, şiirlerinde kendi kimliği ile hayatından izler taşıması şairin üslubunun en önemli özelliğidir. Şiirlerinde ortaya koyduğu sanatçı kimliği, özgünlüğü, sadece döneminin öne çıkan şairi olmanın yanında kendinden sonraki neslin yetişmesinde bir köprü kurabilmeyi başarmıştır. Bu sebeple geçmişte ve gelecekte hayalini kurduğu Ali Kerim dünyasına ilişkin mısraları birbirini tamamlar niteliktedir. Şiirlerinde kullandığı dil ve üslup kadar karakteristik özelliklerinden biri de insanın toplumdaki duruşunu, yaşam içindeki konumu ve çevresine uygun bir “ben” yaratmasıdır.

Şairin sanat gayesi yenilikçi olmasına rağmen geçmişe, geleneklere karşı olan duruşu onun Azerbaycan şiirinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. İnandığı ilkeler doğrultusunda daima dik bir duruşu sergiler. Şair, kendinden önceki serbest şiirin öncülerinden olan şair ve yazarlarla birlikte kendi edebi geleneğini oluşturmayı başarmıştır. Profesör Tofiq Hacıyevin Ali Kerim’in sanatı hakkında yaptığı tespit gibi ölümünden sonra Ali Kerim şiirinin kendi bir üsluba çevrilmiştir. Bu noktada, dilin doğal şekilde aradan kaldırdığı, sıradışı, alışkın olmayan imkanlarının, kişiliğinin açıldığı anda Ali Kerim döndü ve tamamen farklı bir şair oldu [CITATION AZƏ18 \p 85 \t \l 1055].

3.4. SEMBOL VE İMGE DÜNYASI

Anlamlandırmalar ile var olabilen imge, aynı zamanda sanatsal olan ve estetik boyut taşıyandır. Gerçeğin sanatsal çağrışımlarla dile etirilmesidir. [CITATION Cen09 \p 8 \l 1055] İnsan zihininin tasarlayarak somutlaştırdığı imge, “gerçekliğin kaba ve ihlal edici kuşatmasından sıkılan ruhun; sonlu, sınırlı ve iğreti olandan; sonsuz, sınırsız ve aşkın olana açılmasıdır” [CITATION Ram09 \p 274 \t \l 1055].

Dil vasıtasıyla yaratıcısı arasında bağ kuran imge, bu sayede bütün yönleriyle şeffaflaşarak okuyucusunun bütün sınırlarının bilinmesinde yol göstericidir aynı zamanda. “Sözcüklerin birleşmesi ile oluşmuş bir kavram olan imge, “öteye taşımak” anlamına gelir. “Öte”ye taşınan, anlam olduğu gibi, metnin okuyanı / dinleyenidir de.

“Öte”nin ne olduğu ise, gerçekliğin yeniden üretilmesi şeklinde tanımlanabilir.”[CITATION Mit11 \p 746 \t \l 1055]. Şiirde kullanılan sözcüklerin kendi gerçek anlamlarının dışına çıkması, anlamın hayalde tasarlanan şekliyle yeni bir şekle bürünmesi etkileşim gücünü artırır. Bu nedenle şairin dış dünyadaki, nesne, varlık ve kavramlar üzerindeki tasarımı imgenin güçlü görüntüsü ile yakından ilişkilidir. Şiirin görme duyusuna hitap eden boyutunu görüntü olarak nitelendiren Nurullah Çetin, sabit ya da hareketli dış dünya manzaraları, tabiat tasvirleri, olay, olgu ve insana ait görüntüleri ise şiirin asli unsurları olarak ifade ederken, şiirde soyut görüntünün en genelde imge ve simgelere dayalı olarak gerçekleştirildiğine vurgu yapar. Söz varlıklarının temel, yan ve çağrışımsal anlamını destekleyen soyut görüntü, bu çağrışımsal anlam boyutunu oluşturur. İmge şiirin en temel unsurlarından birini oluştururken, soyut görüntü içindeki öğeler arasında yer alır”[CITATION Nur \p 79-87 \t \l 1055]. Gerçek ya da hayali tasarım üzerine kurulan imgeler, her şairin sanat algısıyla şiir özelliğini öne çıkaracak kelimelerin, edebi sanatlı ve çeşitli kelime oyunları ile sanatsal kullanımı ile yeniden bir ruha bürünerek zengin ve etkili anlam kazanır.

Şiiri sıradan olmaktan kurtaran, şiirin anlamını süsleyen aynı zamanda şiire yeni bir ruh üfleyen şair için imge, okuru ile kendini sıkı sıkıya bağlamakla vazifelidir. Bu sebeple “şiir insana insan olduğunu duyuran insanı insan yapan sanatın bir türüdür. Ama iyi şiir, bu kalıcı şiir insanı yüce duygulara götürür. Bir şiirin etkileyici olması, bir başkasının zihninde oluşan düşünce, duygu ve imgelerin bize başarılı bir biçimde aktararak, aynı güçlü etkiyi yaratabilmesi demektir. Bu da dilin ne ölçüde etkili nasıl güçlü bir aracı, ne büyük bir güç olduğunu gösteriyor”[CITATION Doğ99 \p 12 \t \l 1055].

Yaşamın nesnelleştirilerek kendi varlık alanında insanın hayal gücü ile ortaya koyduğu tasarımların, sonsuz denecek kadar açılmasında somut olarak ortaya konulmasında dil bir gerçeklik olarak ön plana çıkar. Dil ile bütünleşerek hayalini, düşüncesini aktaran sanatçı bu süre zarfında kendi sanatsal gücünü kullanarak, şiir yaratma sürecinde özgün sanatçı kimliğini oluşturmadaki çabaları açığa çıkar.

“İmge ve simgelere dayalı olarak gerçekleştirilen soyut görüntüler, kendi içinde benzetme, eğretileme, kişileştirme, mecaz-ı mürsel, karşıtlığa dayalı imge, somut bir varlığın yine somut bir varlığı temsil etmesi, somut bir varlığın soyut değerleri temsil etmesi, somut bir varlığın soyut durum ve olguları temsil etmesi, ilk örnek, hayali

kişilik öğelerini içermektedir”[CITATION Nur \p 85-86 \t \l 1055]. Ali Kerim’in şiir dünyasında imgenin kullanımı, şiirlerinin geneline yayınlan benzetme yoluyla oluşturulan imgeler şairin sanatının kuşatıcısıdır.

Ali Kerim’in, poemadan alınan Xetai’nin kahramanlığının anlatıldığı bölüm boyunca bozulmadan gösterdiği somut ve soyut kavramlar birer sürekliliğe sahiptir. Sanatsal imgenin kullanımı tarih ile bağlantılı olarak verilerek, okuyucunun zihninde savaş meydanındaki durumunun canlandırabilmesine olanak sağlamıştır:

*“Xətayi at belində,
At xəyal qanadında,
Xəyal da təsəvvürün
təsəvvürünə süvar...
Düşmənin təhqir qədər
İti qılınclarından
Yerdə Vətən bölünür,
Dodaqda «Vətən» sözü,
Çayda axan duru su.*

*Torpaq ayaqlar altda,
İntizar bir ananın*

Köksü kimi sökülür”[CITATION Kər04 \p 34 \t \l 1055].

Burada Ali Kerim, toprağın işgal edilmesi üzerine vatan diye çırpınan insanların, bütünü diliyle konuşur. Şiirde gittikçe derinleşen olay, imgenin bulunduğu son mısralara gelince vatan toprağının ayaklar altındaki ezilişi bekleyen bir annenin göğsünün sökülmesi benzetmesine dayanır.

Şairin, “Metronun Yaylı Qapıları” şiiri mistik bir duyarlılık ile ele alınır. İçeri ile dışarı arasında bağlayıcı bir unsur olan metro kapısı, mistik aleme, dünyaya ve yeraltına açılan bir kapı imgesine dönüşür:

“Qapılar

Açılır, örtülür,

Gah sürətlə,

gah asta;

Gah bu geniş dünyaya,

gah da yerin altına” [CITATION Kər04 \p 45 \t \l 1055].

Klasik edebiyatta özel olarak şekillenen ve tasavvuf düşüncesinin ön plan tuttuğu aşkın, soyut ve somut, gerçek ve mecazi olarak gösterdiği değişkenlik “İki Sevgi” şiirinde kendini hissettirir. Susuzluğun insanı yaktığı, susuzluktan dudağın suyu istemesi ile kavuşma anını bekleyen bir âşık, ışığa hasret kalan göz imgesine karşıt neşeli bir mağarada, düğünde ışığa âşık ve odanın köşesindeki kederli sessizlik olarak imgelediği sevgili arasında farklı anlayış ortaya koyarak okuyucusunu iki düşünce etrafında kutuplaştırır. Birincisi sevgilisinin hasretini çektiği âşık, ikincisi ise şairin tasvir ettiği hiçbir çaba göstermeyen, zamanın sıradan akışıyla hareket eden insan tipi:

“Mənsə səni sevirəm

Susuzluğun od vurub köz kimi yandırdığı

dodaq su sevən kimi.

O isə səni sevir,

rahatca bardaş qurub,

- Kabab üstədən sərini su pis olmaz - deyən kimi.

Mənsə səni sevirəm

iyəninin ucu boyda

İşığa həsrət qalan göz işiq sevən kimi.

O isə səni sevir,

Bir şən mağarda, toyda,

İşıqlardan yaranmış yaraşlıq sevən kimi.

Mən ki səni sevirəm,

Bakıdan, Daşkəsəndən

Gələn bir səda kimi,

Səs kimi,

Qüdrət kimi.

O isə səni sevir,

Gizli deyil ki, səndən,

Bir otaq küncündəki qəmli sükunət kimi”[CITATION Kər04 \p 157-158 \t \l 1055].

Ali Kerim’in “Uşaq Deyir Ki Mene” şiirində, çocukların hayal dünyasına odaklanır. Şairin dış dünyaya ait somut nesnelere ve zamana karşı yaklaşımında çocuk âleminin saflığı ile daha da şeffaflaşır. Buna hizmet eden imgeler ise çocuk düşüncesini duyumsatıcı imgeler olarak karşımıza çıkar. Çocuğun bilinçaltında oluşturduğu ev imgesi, şairin düşünüyü kurduğu evdir. Sonsuzluk isteği gökyüzü, dağ, deniz ve Kür gibi nesnel dünya ait tanımlamalar ile karşılanır:

“Uşaq deyir ki, mənə

Bir ovuc dəniz verin,

Bir stəkan Kür verin,

Araz verin,

Tez verin.

Bircə qurtum su verin, -

Bir çıxımlıq dağ verin,

*Uşaq üçün dünya ev,
 Göy də mavi bir tavan,
 Uşaq üçün hissi tək
 Bütövdür, safdır cahan.
 Məncə bu sadədillik
 Dühayla eyni şeydi.
 Bu hiss dahi eylədi*

Bəlkə də Eynşteyni”[CITATION Kər04 \p 64 \t \l 1055].

Ali Kerim’in poetik üslubunun bir digər özelliği, şiirlerinde tasvirini yaptığı durumlar, ifadələr, söz sanatları ilə aralarında bir düzen oluşturarak imge olarak karşımıza çıkar. Anlamı kuvvetlendirmek için kullandığı örtük dil ile “Habile” şiirinde yeni bir imge meydana getirir. Canlı bir varlık olarak yılan tabiatla bağlantılı olan insan için geçmişten günümüze kadar sembolik anlam taşıyan bir hayvan olmuştur. İyi ve kötü olarak anlamlandırılan, bazı mit ve efsanelere konu olan yılan insanların çekinerek yaklaştığı bir canlı olarak karşılaşırız. Derisini değiştirmesi özelliği ile yeniliğin, yeniden doğuşun bir sembolüyken, ölümcül sonuçlara yol açabilmesi zehri ile kötülüğü, düşmanlığı ve uğursuzluğu akla getirir. Şiirde Habil’in çaldığı seygahdan dökülen tımlar savaşı, zaman ve mekan bağlamından çıkararak yanı başına getirir. Genelinde görülen manzara birden fazla imge ile birlikte örtük olarak şiirde yer alır:

*“Elə bil köksündən çəkib çıxarır
 Titrək kəmanəni bir xəncər kimi,
 Ondağı ağrını,
 qanı,
 kəlamı
 Töküb, titrədirdi hər gümüş simi.*

*Elə bil unudub segahı Habil.
 Qırılsa musiqi, o neynəyəcək?
 Habil ilan dili çıxarır, nədir,*

Arzu qızmarında ilantutantək”[CITATION Kər04 \p 69 \t \l 1055].

Habil’in kemanın tellerine her dokunuşu duygularının ve iç dünyasının birer yansımasıdır. Acı, üzüntü ve kan sözcükleri ile hançer imgesi somutlaştırılmıştır. Şiirde geçen “*Habil ilan dili çıxarır, nədir, Arzu qızmarında ilantutantək*” mısrası musikin hissettirdiği üzüntünün dışa yansımasıdır. Musiki ile yılan dili arasında kurulan bağlantı, şiirin anlam dünyasının zenginliğine bir katkı sağlar.

“Şiirde soyut görüntüye dayalı bir simge olarak verilen ilk örnek (evrensel tip) için arketip, ideal örnek, temel ilke, temel simge, kaynak, şekli-esasi vs. terimlerle de adlandırılır. Bir milletin toplumsal alt şuuruna değişik sebeplerle ve tarihi şartlarla yerleşmiş olan ve zaman içinde bir şekilde nükseden ve ortaya çıkan şartlara göre kendini belli eden, gün yüzüne çıkan ortak değerler, tipler ve simgelere de ilk örnek denilir. Bunlar, ortaya koydukları olağanüstü başarılar ya da başka özellikleriyle elde ettikleri şöhretleri sebebiyle toplumun hafızasında kalıcı izler bırakarak yer edinirler. Örneğin Doğu- İslam edebiyatlarında sevgilisine kavuşmak için önüne çıkan bütün engelleri aşmaya çalışan iradeli aşık tipinin ilkörneğidir”[CITATION Nur \p 94-95 \t \l 1055]. Ali Kerim’in şiirlerinde ilkörnekle olarak karşımıza çıkan Babek, Füzuli, Nesimi tarihi şahsiyetlerdir. “Şehidliyin Zirvesi” şiirinde, tasavvufun kaynaklık ettiği duygu, düşünce ve inançları şiirle dile getirmiştir. Nesimi’nin derisinin yüzülmesi gerçeğinden yola çıkarak, Nesimi’deki ilahi aşk aleminin iniltileri dünya alemine birer yansıması olarak görülür. Şiirin mısralarında geçen “*Qaşları çatılmasın bir xırda vergül qədər, Diri-diri soyulsun, əqidədən keçməsin. Altı yüz ildir bəşər ağırlardan inildər. Altı yüz ildir bəşər düşünər, çatmaz yenə Məşəqqətli ölümün Nəsimi zirvəsinə. Altı yüz ildir, altı, Nəsimini soyurlar, Qanlı yaralarına Hələ duz da qoyurlar*”[CITATION Kər04 \p 141 \t \l 1055] ifadeleri, Nesimi’nin acı ve ızdıraptan azat edilmesi, manevi açıdan güçlü olarak tasvir edilmesi inandıkları uğrunda vazgeçmeden ölüme yürüyor olması, insanları cesaretlendirmesi açısından önemlidir.

“İmge, birçok unsurun bir araya gelmesiyle hayali bir görüntü oluşturmak iken; simgede genellikle somut bir unsurun hayali görüntüleri, soyut kavramları, duyguları, düşünceleri temsil etmesi söz konusudur. Simge denilen unsur, genellikle somut bir varlık, bir obje, bir eşya olur ve çağrışımlar, muhakemeler, tesadüfler, alışkanlıklar, benzer ilgiler yoluyla soyut değerleri akla getirerek temsil eder”[CITATION Nur \p 91-92 \t \l 1055]

Şairin, “Poçtalyon” şiirindən alınan mısralarda, postacının kapıyı her açıp kapatışını ceketin düğmesinin açılıp kapanmasına, şiirin kahramanı olan postacının geçtiği yolları ise ömür yolunun birer mısrasına benzeterek tükenen bir zamanın varlığına dikkat çeker. İki nesne arasında benzerliğe dayalı oluşturmuş olduğu simgeye aşağıdaki mısralar örnek verilebilir:

“Rayonun hər böyük, hər kiçik yolu

Ömür dastanının misralarıdır,

Bəlkə hər qapını min dəfə açmış

Mahud pencəyinin yaxası kimi” [CITATION Kər04 \p 30 \t \l 1055].

Postacının açtığı kapılar ona yabancı değildir, aksine duyguları taşıyan bir araç olan postacının yüreğindeki coşku ve sevinçle kapının her açılışı, düğmenin açılışındaki gibi ferahlık hissi verir.

Ali Kerim’in Babekin Qolları şiirinde Babek’i halk kahramanı olarak resmederken, onun halk kahramanı olarak adlandırılmasına sebep olan kolları ise halkın zihninde geleceğin, kendi hakları uğruna özgürlük savaşının sembolü olarak canlandırılmıştır:

“Qolu sındırılmış Babək,

Yurdu yandırılmış Babək,

Qan rəngli bir arabada,

Şərq boyda bir xarabada,

Söylə-söylə,

Döyə-döyə,

Hamıya görk olsun deyə

Kənd-kənd gəzdirilən Babək,

Ölübən-dirilən Babək;

Qollarını görməyəndə

Azca rahat olan Babək;

Bir qırmızı yuxu içrə:

Uzaqlara dalan Babək.

Deyən Babək: - Aman dostlar,

Hücum çəkin qoşun-qoşun,

Orda mənsiz qılınc çalan

Qollarımla bir vuruşun”[CITATION Kər04 \p 32 \t \l 1055].

Azərbaycan şiirində kendi üslubunu oluşturmayı başaran Ali Kerim, şiirlerinde imgelerin kullanımındaki ustalığı ile de kendinden sonraki genç neslin örnek alacağı, yollarında ışık olacağı bir sanat bırakır. Şiire büyük bir zenginlik katan imgeler çoğunlukla somut biçimdedir. “Saçlarında günlərin Ayaq tozları qalmış”[CITATION Kər04 \p 65 \n \t \l 1055], “Böyük əqidəsindən Bir misralıq enməsin”[CITATION Kər04 \p 140 \n \t \l 1055], “Dünya səni qocaltdı yaşydın olsun deyə”[CITATION Kər04 \p 32 \n \t \l 1055], “Al qanı axa-axa...Tarixləri qızartdı”[CITATION Kər04 \p 143 \n \t \l 1055], “Könlünü atmış sulara əbədi lövbər kimi”[CITATION Kər04 \p 27 \n \t \l 1055], “Göz yaşında islanar Bayatılar, ağılar”[CITATION Kər04 \p 123 \n \t \l 1055], “Neçə ağır qurşunu Ürəyində əridər, Gözlərindən axıdar” [CITATION Kər04 \p 124 \n \t \l 1055], “Bir hay çəkdim, səsim çatdı Qaranlığın divarına”[CITATION Kər04 \p 50-51 \n \t \l 1055] şiirlerinde beliren imgelerden bazılarıdır.

SONUÇ

Bütün Türk dünyasını etkileyen siyasi ve ekonomik sebeplere dayalı bir siyasetin içerisinde bulunan Azerbaycan geçmişten günümüze kadar sindirme, baskı, asimilasyon ve kıyımla sonuçlanan tarihine rağmen milli kimliklerini korumayı başarmıştır. Çarlık Rusya'sının tarih sayfalarına kara bir leke olarak geçecek olan ideolojik baskı altında araç görevi gören dil ve edebiyat, milli kültürün oluşumunda önemli bir paya sahip olan gelenek ve göreneklere özgü olan değerleri günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Cazibe merkezi haline gelen Azerbaycan'da yaşanan siyasi gelişmelerle eş zamanlı olarak varlığını sürdüren edebiyat, iki koldan varlığını sürdürür. 1950'lere kadar sistemin yanında yer alan şair ve yazarlar siyasi hareketin yanında yer alarak eserlerinde sistemin getirmiş olduğu yeni hayat tarzı, sistemin lideri Lenin ve Stalin övülür. Sistem karşısında yer alan şair ve yazarlar ise fikir ve düşüncelerinde özgür davranan aydınlar ise Sovyet ideolojisinin kurbanı olmuşlardır. Edebi ve siyasi alanda meydana gelen olaylar karşısında eşit mesafede kalmayı başarabilmiş yazarlar ise Azerbaycan edebiyatının oluşumuna önemli katkılarının olduğu göz ardı edilemez.

Ali Kerim (1931-1969), 20. yüzyıl Çağdaş Azerbaycan şiirinin, çok yönlü şairi olarak tanınan birden fazla türde verdiği eserler ile yaşadığı dönemde ve hatta yüzyıllar sonrasında da adından sıkça bahsettirecektir. Şair kimliği ile ön plana çıkan Kerim, romancı, hikâye yazarı, tiyatro yazarı ve redaktördür.

Sanat yaşamının en verimli olduğu dönemde hastalık ile karşı karşı kalan, az yaşayıp çokça eser veren şairin sanatının temelinde Azerbaycan ve insan sevgisidir. Yaratıcılığını bir bütün halinde değerlendirdiğimizde yaşadığı dönemin bireysel-psikolojik ve toplumsal hayatın ihtiyaçları doğrultusunda eserler kaleme almıştır. Azerbaycan coğrafyasını Sovyet devri sonrasında şekil ve muhtevadaki değişime kayıtsız kalmayarak eserlerinde, toplumsal hayatta meydana gelen değişimin sonuçlarını psikoloji ve felsefe ilişkisi içerisinde verir. Bu anlamda evrensel insani değerleri işliyor olması onun eserlerinin en hassas göstergesidir.

Küçük yaşlarda başlayan edebiyat sevgisi, Moskova'da eğitim aldığı sırada Batı edebiyatı ile tanışmış olması, sanat anlayışının gelişip şekillenmesinde önemli etkileri

olmuştur. Şairin ilk iri hacimli poeması olan “İlk Simfoniya” Azerbaycan’ın sınırlarını aşarak, 1957 yılında Moskova’da öğrencilerin düzenlemiş olduğu VI Ümumünya Festivalinde mükâfata layık görülmesi Azerbaycan tarihinde büyük öneme sahiptir.

Moskova’da eğitim aldıktan sonra yurda dönen şair hayatının büyük bir bölümünü Azerbaycan dergisinde baş redaktör olarak çalışır. *Edebiyat ve İncesenet, Azerbaycan Gençleri, Azerbaycan Pioneri* gazete ve dergilerinde muhtelif şiirleri yayınlanır.

19. yüzyılın sonraları ile 20. yüzyılın başlarında gelişimini sürdüren Azerbaycan şiiri Resul Rızanın önderliği ile serbest şiirin en güzel örnekleri 1960’larda verilmiştir. Yenileşme yolunda ilk adımların atıldığı bu dönemde Ali Kerim, klasik edebiyatın bilgi birikimi ve halk edebiyatı geleneğini modern şiir adı altında ele aldığı şiirleri bir sentezin somut göstergesidir.

Ali Kerim’in etkilendiği ve şiirlerinde de adlarını zikrettiği şair ve yazarlar arasında Füzuli, Nesimi, Resul Rıza, Samed Vurgun, Hüseyin Cavid, Mikail Müşfik, Mehmed Hadi’nin kalem tecrübelerinden şiire karşı yaklaşımlarını örnek alır.

Şairin sanat anlayışını genel olarak değerlendirdiğimizde kesin çizgilerle ayrılmış olmamasına rağmen iki dönemde ayırmak mümkündür. İlk dönem şiirlerinde hissedilen sanatı lirizm ve romantizm anlayışı çerçevesinde şekillenirken, son dönemde ise felsefi romantizm anlayış doğrultusunda eserlerini verir.

Sovyet döneminde geçen çocukluğu eserlerinde söyleme dönüşmemiş, dönemin ihtiyacına yönelik daha çok bireysel konularda şiirler yazmıştır. İki Sevgi şiiri ferdi duyguların ifadesinin en güzel örneğidir.

Ali Kerim sanat hayatı boyunca aruz ölçüsüyle şiir kaleme almamıştır. Çağdaş Azerbaycan şiirinin hece ölçüsü ve serbest ölçüyü kullanarak, kendi oluşturmuş olduğu nazım biçimlerini şiirlerinde ustaca kullanmıştır. Şiir heceyle mi yazılmalıdır? Yoksa serbest heceyle mi yazılmalıdır? Sorularına karşı şiir yetenekle yazılmalıdır savını doğrular. Bu bağlamda şiirlerinde farklı şekillerde ele aldığı konular şairin sanat anlayışı doğrultusunda şiiri estetik kaygıların dışında farklı bir algı varlığını gösterir.

Şair tarihi gerçeklik karşısında elemi hissettiği olaylara karşı kayıtsız kalmamıştır. Şiirlerinin kahramanı olarak nitelendirebileceğimiz tarihin birer parçası olan kişiler

şiiirlerinde yücccltilmiştir. Babekin Qolları, Füzuli, Xetayi ve Şehidliyin Zirvesi şiiiri örnek olarak verilebilir.

Kendinden sonra “Ali Kerim edebi geleneği” nin oluşmasını sağlayarak ölümünden sonra da adından sıkça bahsettiren şair, şiiirlerinde teşbih, imge ve söz sanatlarını maharetle kullanmıştır.

Eserleriyle toplumun her kesimine ulaşmayı başaran şair çocukları da unutmamış onların büyüğü dünyasına dokunmayı başarmıştır. 1969 yılında Canni Rodarinin *Telefonla Danışılan Nağullar* isimli kitabında yer alan muhtelif masalları Azerbaycan çocuk edebiyatına kazandırmıştır.

Ali Kerim’in şiiirlerinin geneline baktığımızda onu aşk ve sevgi olarak tanımlayabiliriz. Anne- baba sevgisi, insan sevgisi, doğa sevgisi, kadın sevgisi ve vatan sevgisini şiiirlerinde görmek mümkündür. Vatan ve doğa sevgisiyle kaleme aldığı eserlerinde vatan kavramı doğduğu yer olan Göyçay ve bir bütün olarak gördüğü Azerbaycan’dır. Doğa ile bütünleştiği şiiirlerinde epik anlayış, özlem, ayrılık, yalnızlık ve kavuşma gibi pek çok duyguyu ise samimi bir dille, lirizm anlayışıyla işlenmiştir.

Ali Kerim için şiiir, yaşama dair gerçek duyguların poetik değerler doğrultusunda ifade edilmesidir. Bütün hayatı boyunca hissettiği duygularını ifade etmekten çekinmeyen şair hastalığı ile birlikte içinde bulunduğu anın duygusal yoğunluğunu kendi üslubuyla dile getirmiştir. Bu şiiirlerinde benzetmeler ile ifade etmeye çalıştığı anlamı farklı bir tarzda okuyucuya sunmuştur. Ölüm ve hastalık karşısında daima dik bir duruş sergiler.

1969 yılında yaşama gözlerini kapayan şairin sağlığında dört kitabını dört kitabı neşredilir. Şah İsmail Hetai hakkında poema yazma arzusunda olan Ali Kerim’in, Napolyon hakkında yazdığı poeması ile çocuklar için yazdığı poeması yarım kalmıştır. Ölümünden sonra oğlu, eşi ve şair dostlarının desteğiyle bütün eserleri yayınlanır.

Ali Kerim’in, yazarlık faaliyetleri çerçevesinde yayınlanan eserleri, onun fikir ve düşüncelerinin birer yansıması olarak hayata, sanata, milli ve manevi değerlere karşı nesnel bakış açısının birer ifadesidir. Çalışmanın esas oluşturan arka plan duygu ve düşüncelerini ifade ettiği eserleriyle birlikte şiiirleri göz önünde bulundurularak üzerinde çalışma yapılmıştır. Döneminin parlayan yıldızı Ali Kerim’in fikirlerinin anlaşılması için bir ışık olacak bu çalışma hak ettiği yerini ve değerini gelecek nesillere aktaracaktır.



KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2007). Tiflis Edebî Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular?. *Bilig Dergisi* (41), 1-21.
- Akifoğlu, V. (2017). Azerbaycan'da Milli Direniş. *DTCF Dergisi*, Cilt 57 (2), 776-795.
- Akpınar, Y. (2004). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yay.
- Aksan, D. (2005). Şiir Dili. *Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 1-13.
- Aksan, D. (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Ayşe Atay. (2015). Resul Rıza Şiirlerinde Nâzım Hikmet Etkisi. *II. Uluslararası Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyumu*. Ankara: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Az, O. (2013, Eylül 24). *Şair Əli Kərim*. Kasım 20, 2018 tarihinde [www.youtube.com: https://www.youtube.com/watch?v=UGWEP111O1E](https://www.youtube.com/watch?v=UGWEP111O1E) adresinden alındı
- Boyras, Ş. (1996). Türkiye İle Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil, "Anadolu ve Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi". *Türklük Bilimi Araştırmaları* (3).
- Cabbarlı, C. (2005). *Əsərləri Dörd Cilddə* (Cilt I). Bakü: ŞƏRQ-QƏRB.
- Cavad, Ə. (2005). *SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ*. (Ə. Saləddin, Dü.) Bakü: ŞƏRQ-QƏRB.
- Cəlal, M. (2004). *Azərbaycanda Ədəbi Məktəblər (1905-1917)*. (T. Mütəllimov, Dü.) Bakü: Ziya-Nurlan.
- Çetin, N. (2011). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İ. (2006). *Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çıvgın, A. G. (2014). "Ontolojik Temellere Dayanan Felsefi Antropoloji". *Mavi Atlas Dergisi* (3), 109-121.
- Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Durmuş, M. (2011). “İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday Şiirlerinde İmge”. *Turkish Studies* , 745-762.
- Durmuş, M. (2008). Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında İlk Süreli Yayın Faaliyetleri ve “Molla Nesreddin Dergisi”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall* , s. 353-363.
- Durmuş, M. (2002). Bolşevik İhtilâlinde Sonra Azerbaycan Edebiyatında Şiir ve Poema Türü. *Türkoloji Dergisi* , C.XV (S.1), 261-267.
- Durmuş, M. (2003). Melih Cevdet Anday’ın Şiirlerinde Bireysel Öznenin Belleksel Varoluşu Bağlamında Zaman İzleği. *Türkolüji Dergisi* , XVI (2), 165-180.
- Ədilli, Ş. (2014). *AZƏRBAYCAN ŞEİRİNDƏ FORMA MƏSƏLƏLƏRİ*. (T. S. (Qurbanov), Dü.) Bakü: Elm və təhsil.
- Əhmədov, B. (2011). *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi*,. Bakü: Qrifli Nəşr.
- Əkbər, G. (2017, Aralık 7). *Senet Sevinçleri - Eli Kerim*. (S. İbrahim, Düzenleyen, S. Elcanlı, Prodüktör, & Azerbaycan Televizyası) Eylül 1, 2018 tarihinde [www.youtube.com: https://www.youtube.com/watch?v=aYPWgwdR6jE](https://www.youtube.com/watch?v=aYPWgwdR6jE) adresinden alındı
- Əliyeva, İ. (2017). *Çırağı Sönmeyen Poeziya (Monografiya)*. (V. Sultanlı, Dü.) Bakü.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergun, A. (2010). Azerbaycan’da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak Alfabe Değişiklikleri. *bitig* , 139-160.
- Erol, A. (2009). Abbas Sehhet’in Kaleminden “Yeni Şiir”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* , Cilt: IX (Sayı 1), 51-65.
- Erol, A. (2011). Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes’esi. *Turkish Studies*, (6), 1071-1086.
- Hadi, M. (2005). *Seçilmiş Əsərləri*. Bakü: Şərq- Qərb.

- Hirik, E. (2018). “Şərq Qadını” Erhan Hirik, “Şərq Qadını” Dergisinde Türk Adı. *Yüzüncü Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* (s. Erhan Hirik, “Şərq Qadını” Dergisinde Türk Adı, Yüzüncü Yılında Sovyet İhtilali ve Türk). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kaplan, M. (2009). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karayev, Y. (1999). *Millî Hafıza Kendini Hicivde Buluyor: Sabir, Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı*. (Y. Akpınar, Dü., & S. Çağı, Çev.) İstanbul: Ötüken yay.
- Kərim, Ə. (2004). *Seçilmiş Əsərləri* (Cilt I). (P. Əlioğlu, Dü.) Bakü: Azərneşr.
- Kərim, Ə. (2012). *Seçilmiş əsərləri (Nəsr əsərləri)* (Cilt II). (P. ƏLİOĞLU, Dü.) Bakü: Elm və təhsil.
- Korkmaz, R. (2009). *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*. Ankara: Grafiker yayınları.
- Məmmədov, A. (2012). *Tanıdığım Əli Kərim*. (P. ƏLİOĞLU, Dü.) Bakü: Elm və təhsil.
- Memmedova, D. (2007). *Azərbaycan Dramaturgiyası Antologiyası Dörd Cildə I Cild, Şərq-Qərb, Bakı-2007* (Cilt I). Bakü: Şərq- Qərb.
- Məmmədova, T. M. (2018). *Könüllərdə Yaşayan Şair: biobibliografik Gösterici Mikayıl Müşfiq*. Bakü: C. Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası.
- Memmedzade, H. (2005). *Mirze Feteli Ahundzade Eserleri Üç Cildde* (Cilt III.). Bakü: Şərq- Qərb.
- Mustafayev, B. (2012). Kafkaslarda Müslüman- Türk Soykırımını (1905-1920). *Türk Dünyası İnceleme Dergisi* , 533-561.
- Mustafayev, F. (1986). *Dinme, Ey Keder*. Bakü: Yazıçı Neşriyat.
- Naskali, E. G. (1996). “Sovyet Türk Edebiyatı”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, 54-64.
- Nəbiyev, B., & Alışanlı, Ş. (2006). *XX. Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri I. Kitab*, (K. Teymur, Ş. Salmanov, & N. Cabbarlı, Dü) Bakü: Elm Neşriyat.

- Nezmi, E. (2006). *Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Şerq- Qerb.
- Oğlu, M. (2015, Ocak 21). "YADİGARLAR" İTV - ƏLİ KƏRİM. (G. Xelilova, Düzenleyen, & F. Velixanov, Prodüktör) Kasım 19, 2018 tarihinde [www.youtube.com: https://www.youtube.com/watch?v=6RvSHVb9iEg](https://www.youtube.com/watch?v=6RvSHVb9iEg) adresinden alındı
- Pənah, G., & Əhmədli, S. (2014). *Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri (Müasir Ədəbi Mühitə Ümumi Baxış)*. (G. Namazov, S. Rzasoy, & R. Əhmədov, Dü) Bakü: UniPrint.
- Rüstəm, S. (2005). *Seçilmiş Eserleri (Cilt I)*. Bakü: Şerq-Qerb.
- Sabir, M. E. (1975). *Hophopname*. (M. Doğru, Çev.) Ankara: Atak Matbaası.
- Sarıvelli, O. (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Şerq-Qerb.
- Saussure, F. D. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual yay.
- Sehet, A. (2005). *Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Lider Neşriyat.
- Şaiq, A. (2005). *Seçilmiş Eserleri*. Bakü: Avrasiya Press.
- Tavkul, U. (2006). Kafkasya İçin Türkiyat Araştırmalarının Önemi. *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (s. 187-202).
- Uygur, E. (2005). Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* (1-2), 1-9.
- Uygur, N. (1977). *İnsan Açısından Edebiyat*, . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Xəyal, S. (2011). *Əli Kərim (yaradıcılığı əsasında)*. (T. Həsənzadə, Dü.) Bakü.
- Xudiyev, N. (1997). *Azərbaycan ədəbi dili tarixi*. Ankara: Yargıcı ofset.
- Yusifli, C. (tarih yok). *AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA ƏLİ KƏRİM MƏRHƏLƏSİ*. Şubat 1, 2018 tarihinde eli-kerim.net/haqqinda-yazilanlar.htm: <http://eli-kerim.net/haqqinda-yazilanlar.htm> adresinden alındı

Yusifli, C. (2018, Şubat 1). *Əli Kərim Üslubu, Yahud Fərdi Yaradıcılıqdan Ədəbiyyat Tarihinə Baxış*. eli-kerim.net/haqqında-yazılanlar.htm: <http://eli-kerim.net/haqqında-yazılanlar.htm> adresindən alınmışdır

Zamanov, A. (1985). *Sabir Bu Gün*. Bakü: Genclik Neşriyat.



EKLER

Ek 1.

Şiir Metinlerinden Örneler

ANA

Demirəm göy kimi ucadır adın,

Yox, yox alçalmasın söhbətin, sözün.

Sən ki yaranışdan oxşar olmadın,

Ancaq özün kimi böyüksən özün.

Öyilib alnından öpəndə hərdən

Könül dodağıma bir də öp, - deyir.

Ağarmış saçına əl vuranda mən

Əlim Şah dağının başına dəyir,

Mən səni bağıma basanda bərk-bərk,

Gör nələr düşünüb, nələr duyuram!

Elə bıl Göyçaydan Kamçatkayadək

Vətən torpağını qucaqlayıram. (1952)

MƏNİM ÖMRÜM

Ömür tənhalıqda bada gedərdi,

Əgər olmasaydı gözəl insanlar.

Mənimdir onların sevinci, dərdi,

Mənə özüm kimi əzizdir onlar.

Bəzən rastlaşırım özümlə özüm,

Düşəndə bir yerə güzarım mənim.

Yüz gördü, min gördü, çox gördü gözüm

Bir deyil, on deyil məzarım mənim.

Torpağın altında çox darıxıram,

Torpağın üstündə nə qədər şənəm.

Gah sağa göz qoyub, sola baxıram,

Hər yerdə mən varam, hər yerdə mənəm.

Deyib: "Nə tez öldü, nə nakam öldü" –

Bəzən gül qoyuram məzarım üstə,

Deyirəm: az güldü, çox azca güldü,

Qoy gülüm, qalmasın arzusu gözdə.

Baxsan bu dünyanın ha tərəfinə,

Bir yerdə qəbrim var, on yerdə sağam.

Göy uçsa, yer qopsa ölməyəm yenə,

Hələ neçə dəfə doğulacağam. (1954)

ATAMIN XATİRƏSİ

O, sərt idi. Səhər dərsə tələsəndə mən

Bildirməzdi yolda durub boylandığını.

Bircə dəfə söz açmazdı qəlbindəkindən,

Söyləməzdi övlad üçün sox yandığını.

Gizli-gizli məni süzüb gülərdi bəzən,

Durub-durub güc gələrdi əyri qəlyana.

Övladına bircə dəfə "can" söyləməkdən

Övlad üçün can verməyi asandı ona.

Əməksevən, ağır, enli, cod əli vardı,

Tale kimi endirərdi çiyinəmə hərdən.

Sərt üzünə bircə anlıq səhər doğardı

Bilməzdim ki, hansı nurlu düşüncələrdən.

Sevgisi də soyuq idi – təzə əkini
Hər bələdan hifz eləyən qalın qar kimi.
Moskvada oxuyurdum,
Tərk etdi məni.
Gələn zaman bir əbədi ayrılıq dəmi
Gah istəyib məni görə.Gah deyib ki, mən
Qoy bilməyim.
O utanıb öz ölümündən.
Ah, o, niyə belə etdi, bu nə qubardı?
Nə zamansa bu nişanda bir atam vardı. (1959)

QAYTAR ANA BORCUNU

Bir gözəl, bir sevimli oğul böyütdü ana.
O bəd, uğursuz günü - ərinin öldüyünü
Birdirmadi heç ona.
Kədəri dalğa-dalğa doldusa da ürəyə,
Lakin nə saç yolaraq verdi əsən küləyə,
Nə şivən etdi ana,
Ürəyində ağlayıb, gülmək öyrətdi ona.
Dözərək davanın da dərdinə, bəlasına,
Öz boğazından kəsib yedirdi balasına.
Bir oğul böyütdü ki, gur çatmaqış, gensinə,
Bir oğul böyütdü ki, oğul deyirəm sənə:

Atlını atdan salıb küləklərlə ötüşür,
Baxışından qızların ürəyinə od düşür.
Bir oğul böyütdü ki, oğul məktəb bitirdi,
Oğul instituta qızıl medalla girdi.
Ana fikirləşdi ki, "Gör neçə aya getdi?!"
Ana yuxularında tez-tez Bakıya getdi.
Ana məktub yazdı ki, "Yanıltma gümanımı,
Pul nədir, pul deyirsən, göndərərəm canımı".
Nə zaman ki oğlunun getdiyi dörd il oldu,
Məktubları kəsildi, gəlmədi tətillər oldu,
Ananı fikir aldı, ananın əsdi dizi,
Ana müqəssir etdi tramvayı, dənizi.
O yenə dözdü, durdu... O, yolmadı saçını,
Səslədi qonşuları Əsmər, Çiçək bacını.
Yenə də azalmadı ürəkdən bala dərdi.
Onlar oğul vermədi, onlar təsəlli verdi.
Məktub məktub dalınca axdı, Bakıya axdı,
Ana da məktubların dalınca baxdı, baxdı...
Məktublarsa Bakını dolandı, gəzdi, gəldi,
Məktublar əzik-üzük, məktublar bezdi gəldi,
Ana yenə də baxdı gah dolama yollara,
Gah da oğul boynuna həsrət qalan qollara.
Ana oğul böyütdü, gür çatmaqas, gensinə,

Ana oğul böyütdü, özgəyə qismət oldu.
Ana fikirləşdi ki, mən neyləmişəm sənə?
Bu nə oğulluq oldu, bu nə məhəbbət oldu?
Oğul böyütdümü o, büzmədodaq bir qıza?
Oğul böyütdümü o, min işvəyə, min naza?
Ana bilsəydi əgər böyütməzdi oğlunu,
Yox, bunu yandım dedim, yenə atmazdı onu.
Bir gözəl, bir sevimli oğul böyütdü ana,
Ürəyində ağlayıb, gülmək öyrətdi ona.
Oğul! Nədir etdiyin bəs bu haqq-say üçün?
Qaytar onun ömrünə neçə gecə, neçə gün!
Qaytar onun saçının qaralığını geri.
Qaytar o dilindəki şirin-şirin sözləri!
O sözü, o söhbəti, gülüşü anan verib,
Ana dodaqlarından bala dodaqlarına.
İndi ondan gen gəzən oğul ayaqlarına
Yerişi anan verib.
Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan,
Qaytarsan o yerişi, yerindəcə qalarsan.
Qaytarsan o gülüşü hırıldamazsan daha,
Qaytar, qaytar onları, qaytar, qoyma sabaha!
Sən ki dərd verdin, oğul, sənə gülüş verənə,
Oğul demərəm sənə!

Deyirəm ki, o boyu, buxunu qaytar geri!

Deyirəm ki, varını, yoxunu qaytar geri!

Qaytar onun borcunu,

Gülüşünü, adını, sözünü qaytar geri!

Qaytar onun borcunu,

O borc sənin özünsən, özünü qaytar geri!

İKİ SEVGİ

Gözəl qız, sən saf susan,

İki qəlb arzususan.

Mənsə səni sevirəm

Susuzluğun od vurub göz kimi yandırdığı

dodaq su sevən kimi.

O isə səni sevir,

rahatca bardaş qurub,

- Kabab üstədən sərin su pis olmaz - deyən kimi.

Gözəl qız, sən işıqsan,

Yurduma yaraşıqsan.

Mənsə səni sevirəm

İynənin ucu boyda

İşığa həsrət qalan göz işıq sevən kimi.

O isə səni sevir,

Bir şən mağarda, toyda,

İşıqlardan yaranmış yaraşlıq sevən kimi.

Danış, ucalsın səsin,

Qısılmam nəfəsin.

Mən ki səni sevirəm,

Bakıdan, Daşkəsəndən

Gələn bir səda kimi,

Səs kimi,

Qüdrət kimi.

O isə səni sevir,

Gizli deyil ki, səndən,

Bir otaq küncündəki qəmli sükunət kimi.

Bu mən, bu o, bu da sən,

De görək, nə deyirsən!

Arama yaxşı fikir ver bu iki məhəbbətə.

Daha heç nə demirəm.

Nöqtə, nöqtə və nöqtə. (1953)

Ek 2.
Fotoğraflar



Ali KERİM



Ali KERİM, Eşi Elza KERİMOVA ve çocukları Paşa, Orhan ve Azer.



Ali KERİM ve Eşi Elza KERİMOVA



Ali KERİM ve büyük oğlu Paşa KERİM



Ali KERİM'in Göyçay'da bulunan mezarı



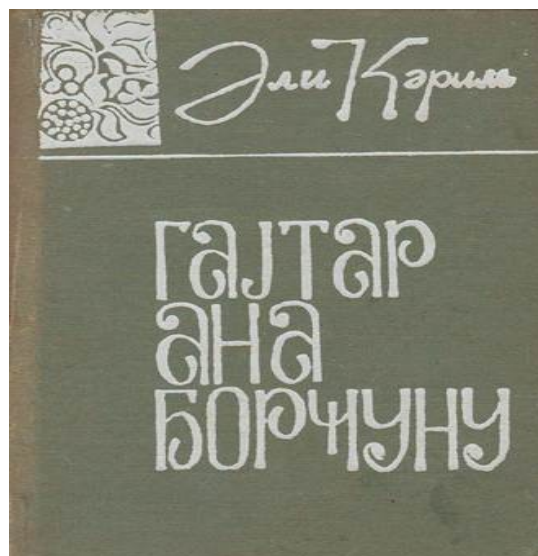
1960 yılında yayınlanan “İki Sevgi” kitabı.



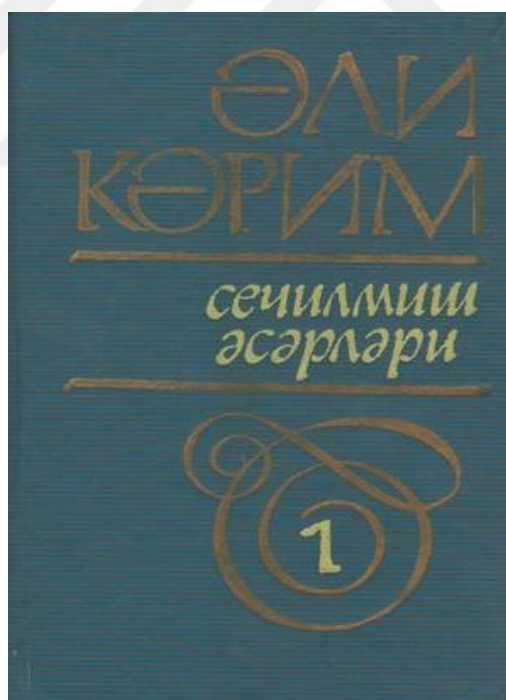
1963 yılında yayınlanan “Hemişe Seferde” kitabı.



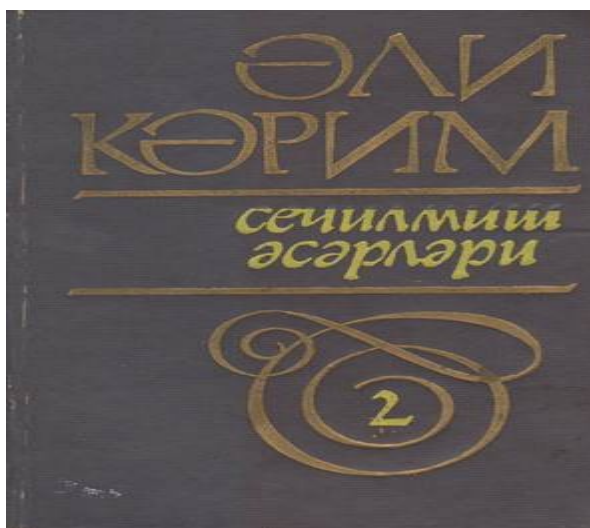
1965 yılında yayınlanan “Qızıl Qanad” kitabı.



1970 yılında yayınlanan “Qaytar Ana Borcunu” şiir kitabı.



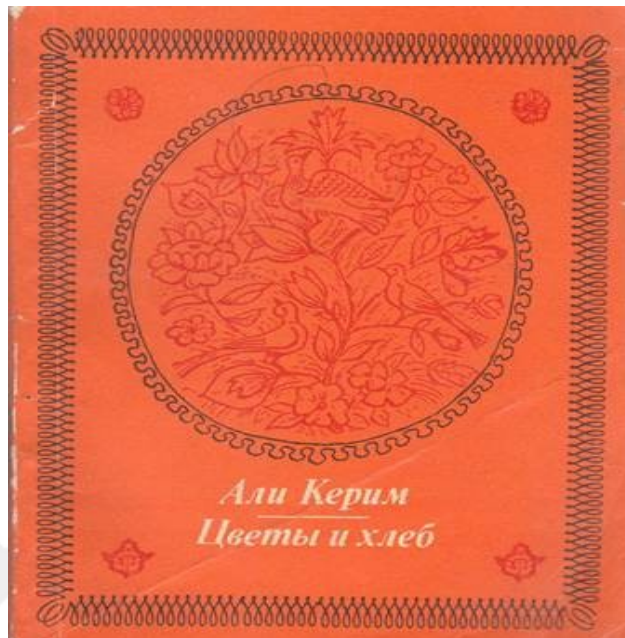
1974 yılında yayınlanan “Seçilmiş Eserleri I. Cild” kitabı.



1975 yılında yayınlanan “Seçilmiş Eserleri II. Cild” kitabı.



1978 yılında yayınlanan “Pilleler” romanı.



1978 yılında Rusça yayımlanan Çiçekler ve Çörek kitabı.



1983 yılında yayımlanan “Qayıt” kitabı.



1991 yılında yayınlanan “Mavi Neğmenin Sahilinde” kitabı.



1999 yılında yayınlanan “Neyleyim Şeirle Dərd Söyleyirəm” kitabı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ayça Yavuz
Doğum Yeri ve Tarihi : Kars, 19.11.1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi (2014)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Tezli Yüksek Lisans Ardahan Üniversitesi (2019)
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği İçin Pedagojik
Formasyon Programı (2014-2015)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : Kars Alpaslan Lisesi
Çalıştığı Kurumlar : 2015-2016 Eğitim Öğretim yılında Kars Merkez Çerme Köyü Şehit Tahsin Yıldırım İlköğretim Okulu'nda Güz/Bahar dönemlerinde vekil öğretmenlik.

İletişim

E- Posta Adresi : aycayavuz_360@hotmail.com

Tarih :

